

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

FAKULTA HUMANITNÝCH VIED UMB V BANSKEJ BYSTRICI

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

ČASOPIS O SÚČASNÝCH PROBLÉMOCH LINGVISTIKY,
LITERÁRNEJ VEDY, TRANSLATOLÓGIE A KULTUROLÓGIE

ROČ. 1., ČÍSLO 2, NOVEMBER – DECEMBER 2009

ISSN 1338-0583

Predsedníčka Redakčnej rady (šéfredaktorka)

PhDr. Marta Kováčová, PhD. (kovacova3@gmail.com)

Zástupkyňa šéfredaktorky

PhDr. Anita Hut'ková, PhD. (hutkova.anita@fhv.umb.sk)

Tajomníčka

Mgr. Paulína Šlosárová (paulina.slosarova@gmail.com)

Technický chod časopisu zabezpečuje

Mgr. Martin Lizoň, PhD. (lizon.martin@fhv.umb.sk)

Členovia Redakčnej rady

prof. PhDr. František Alabán, CSc.

PhDr. Mária Bieliková, PhD.

Mgr. Vladimír Biloveský, PhD.

PhDr. Zuzana Bohušová, PhD.

prof. PhDr. Andrej Červeňák, DrSc.

prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.

PaedDr. Mária Hardošová, PhD.

PhDr. Alojz Keníž, CSc.

doc. PhDr. Valerij Kupka, PhD.

prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.

Dr Gabriela Olchowa

prof. PhDr. Jozef Sipko, CSc.

prof. Larisa Sugay, DrSc.

prof. PhDr. Anna Valcerová, CSc.

doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc.

Recenzenti

Doc. Mgr. Michal Babiak, Mr.

PhDr. Zuzana Bohušová, PhD.

PhDr. Ladislav Gyorgy

PhDr. Anita Hut'ková, PhD.

PhDr. Katarína Chovancová, PhD.

Mgr. Anton Repoň, PhD.

Prof. Larisa Anatol'jevna Sugay, DrSc.

PhDr. Ivan Šuša, PhD.

Doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc.

Redakcia časopisu NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE žela všetkým čitateľom príjemné prežitie vianočných sviatkov a v novom roku pevné zdravie, veľa šťastných chvíľ a úspechov v osobnom živote i v práci.

OBSAH

Ivan Šuša	6
K VYBRANÝM SLOVAKISTICKÝM LITERÁRNOVEDNÝM A PREKLADOVÝM PUBLIKÁCIÁM V TALIANSKU	
Dušan Kováč-Petrovský.....	14
PIETAS, CNOSŤ STAROVEKÝCH RIMANOV	
Eva Čulenová	24
HUSTOTA TEXTOV V ZÁKONOCH	
Mária Polčicová.....	37
METAPHERNMODELLE IN DER WIRTSCHAFTSSPRACHE	
Lýdia Čechová	48
ODRAZ ÍRSKEJ KULTÚRNEJ IDENTITY V TVORBE JOHNA MCGAHERNA	
François Schmitt	62
LA CULTURE DU VIN EN FRANCE ET EN SLOVAQUIE : ÉTUDE COMPARÉE	
Eva Mesárová.....	72
HISTORICKÉ VÝCHODISKÁ ZRODU MODERNEJ FANTASTICKEJ LITERATÚRY	
Наталья Н. Логвинова.....	79
К ВОПРОСУ О НАИМЕНОВАНИИ ЛИЦ ПО ПРОФЕССИИ ЛИЦ И РОДУ ЗАНЯТИЙ В РУССКОМ И СЛОВАЦКОМ ЯЗЫКАХ	
Оксана Кравченко.....	83
ЭСТЕТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПАФОСА И ПАРЕНТИРСА В СТАТЬЯХ ГОГОЛЯ «ПОСЛЕДНИЙ ДЕНЬ ПОМПЕИ (КАРТИНА БРЮЛОВА)» И «ОБ АРХИТЕКТУРЕ НЫНЕШНЕГО ВРЕМЕНИ»	
Katarína Mäsiarová.....	92
EVOLÚCIA POSTÁV A DUCHOVNÉ POSOLSTVO ROZPRÁVOK M. J. SALTYSKOVA-ŠČEDRINA	
Zuzana Bohušová.....	100
O ŠTYLE, LEXIKE A GRAMATIKE NEMECKÝCH ODBORNÝCH TEXTOV (Recenzia)	
Michal Harpáň.....	102
MEMOÁRE, KOMPARÁCIA, PREKLAD – TRIÁDA NOVEJ PUBLIKÁCIE Recenzia na publikáciu: Ivan ŠUŠA – Holokaust v talianskej a slovenskej memoárovej literatúre (Brno, Tribun EU)	

Anna Małgorzewicz.....	105
TRANSLATION: THEORIE – PRAXIS – DIDAKTIK	
Internationale Konferenz im Institut für Germanistik der Universität Wrocław, Polen	
17.-19. September 2009	
Správa o konferencii	
Ingrid Cibíková, Natália Ďurníková.....	109
ČO NOVÉ V TERMINOLÓGII?	
Informácia o konferencii	
Ivan Šuša	112
JUBILANT PROFESOR MICHAL HARPÁŇ	

K VYBRANÝM SLOVAKISTICKÝM LITERÁRNOVEDNÝM A PREKLADOVÝM PUBLIKÁCIÁM V TALIANSKU

Ivan Šuša

Politické zmeny v roku 1945 a najmä v roku 1948 v Československu, spôsobili vlnu exodu do zahraničia – tento proces sa výrazne dotkol aj spisovateľsko-kultúrnej society. Jednou z krajín, ktorá ich prichýlila, je nepochybne Taliansko, resp. Vatikán (logicky, išlo najmä o spisovateľov katolíckej proveniencie a príslušníkov cirkvi). V krajine sa sformovalo Ústredie sociálnej starostlivosti o slovenských emigrantov v Európe, Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda či Slovenský ústav so svojou bohatou editorskou činnosťou (spomeňme najmä edície *Krásne slovo* a *Lýra* – viac porov. prácu Jozefa Rydla *Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme*, analýze diel autorov v celkovom historicko-kultúrnom kontexte sa zasa venuje v publikácii *Literárny slovenský exil* Peter Cabadaj, 2002). Žili tu básnici Gorazd Zvonický, Eugen Vesnin, literárni historici (Augustín Visco), prekladatelia či filozofi (Štefan Náhalka) a i.

Je logické, že autori takýchto širokospektrálnych tendencií (literárna história, dejiny národa a štátu, filozofia, žurnalistika, preklad), i keď často ideovo (resp. ideologicky) orientovaní kresťansko-konzervatívne, začali participovať na vydávaní vedeckých publikácií (nehovoriac o vlastnej tvorbe), ktoré im režim neumožnil publikovať doma. Autori slovenského pôvodu (aj vzhľadom na ich znalosť talianskeho jazyka a prostredia) začali spolupracovať s tamojšou vedeckou obcou. Nečudo, že autorom prvých ucelených dejín slovenskej literatúry v povojnovom období bol Talian – Bruno Meriggi. V roku 1968 vydal v Miláne *Dejiny českej a slovenskej literatúry (Storia delle letterature ceca e slovacca)*, ktorá je bázou a akýmisi „otvorenými oknami“ do vtedajšej slovenskej literatúry – mnohé pohľady v nej sú však už dnes, pochopiteľne, zastarané, prekonané a neaktuálne. Autor v nej „mapuje“ kroky slovenskej literatúry od svojho pôvodu (kontext cyrilometodskej tradície, cez stredovek, osvietenstvo, romantizmus, realizmus, až po „obdobie po oslobodení“.) Uvažuje o rozdieloch našej literatúry v porovnaní s českou (pripomína napríklad, že dominantnou inšpiráciou je pre slovenskú literatúru vidiek, oproti českej sa v rámci našej literárnej histórie „slabo rozvíjala satira“, no naopak, typická je pre nás „výrazná záľuba v lyrických a epických motívoch“). Meriggi slovenských autorov miestami komentuje (napríklad Jozefa Horáka nazýva imitátorom Jozefa

Cígera Hronského), určitých autorov zvyrazňuje (najmä Alfonza Bednára a Ladislava Mňačka – a ich dovtedy poznané diela, ako Sklený vrch a Cudzí, v prípade Mňačka Smrť sa volá Engelchen), z mladších menuje Jána Bodeneka (zaraďuje ho k psychologickému realizmu), Štefana Rysuľu (zvyrazňuje jeho dedinskú tematiku diel), Františka Švantnera, Dominika Tatarku (pripomína dielo Panna zázračnica), Jána Červeňa, Hanu Zelinovú a Máriu Topoľskú. Je však prekvapivé, že napríklad pri charakteristike katolíckej moderny nespomína slovensko-taliansky literárno-kultúrny a cirkevný aspekt. Dodajme, že uvedená publikácia sa stala na dlhé desaťročia (prakticky až dodnes) nosnou literárno-historickou prácou a zároveň učebnicou slovenskej literatúry pre študentov slovakistiky v Taliansku.

Veľký význam nepochybne zohrala v rámci recepcie slovenskej literatúry v Taliansku aj publikácia *Súčasná literatúra vo východnej Európe* (v tal. *La letteratura contemporanea nell'Europa dell'Est*), v slovenskom kontexte, bohužiaľ, málo známa. Jej spoluautorom je aj známy spisovateľ, žurnalista a exulant (v tiráži knihy označený ako redaktor Rádia Slobodná Európa v Mníchove) Imrich Kružliak (zostavil Michael Scammell). Práca vyšla v edícii Kultúrny disent – dokumentačné zošity v roku 1977 v Benátkach (La Biennale di Venezia, Marsilio Editori). Ako už hovorí samotný názov, publikácia nie je zameraná len na slovenskú literatúru (hoci Kružliak, je logicky, práve autorom stati o súčasnej slovenskej literatúre), ale je v nej prítomný spoločný východoeurópsky (medzi)literárny a spoločensko-politický kontext. Kružliakova práca v podobe, ako bola vydaná v Taliansku, nemohla na Slovensku vyjsť – autor viackrát zdôrazňuje ideologický aspekt (zasahovanie režimu do literatúry, nesloboda písania, štátne zásahy a pod.) Slovenský literárny vedec tu pre talianskeho čitateľa približuje dejiny literatúry po roku 1945 ponúkajúc periodizáciu podľa spoločensko-politického hľadiska (a to – prechodné obdobie 1945-1948, stalinské obdobie 1948-1954, obdobie odmäku 1955-1963, dubčekovské obdobie 1963-1969 a napokon pookupačné obdobie, rámcujúce rokmi 1969-1976). Pri jednotlivých obdobiach ponúka medzníky, ktoré ovplyvnili slovenský literárny proces (voľby, zánik nesocialistických literárnych časopisov, kongresy a zjazdy spisovateľov a pod.)

Kružliak selektuje autorov na základe toho, ako sa postavili k socialistickému režimu a ako reagovali na prípadný zásah ideológie do literatúry. Cituje vtedajšie relevantné literárnovedné zdroje, najmä kultúrno-literárne časopisy (ktoré sa v niektorých prípadoch stali hlasnou trúbou totalitného režimu alebo sa naopak postavili proti), napríklad Slovenské pohľady, Kultúrny život, ale i Mladá tvorba a i. Z publikácie cítiť nielen autorov nesúhlas so zásahmi

štátnej ideológie do literatúry, ale i rozdielny prístup k hodnoteniu českých a slovenských spisovateľov (v zmysle silnejšieho príľnutia vtedajšej českej kultúrnej obce k politike strany). Kružliak zdôrazňuje spisovateľov – básnikov i prozaikov, ktorí sa rozhodli postaviť (či už váhou svojej osobnosti, jasným politickým presvedčením alebo v literárnej tvorbe) proti totalite. V prechodnom období si všíma v próze Františka Hečka, Františka Švantnera, Hanu Zelinovú a Margitu Figuli, z poetov Emila Boleslava Lukáča, Jána Smreka, Jána Harantu, Pavla Gašparoviča Hlbinu, Janka Silana, v dráme vyzdvihuje najmä Leopolda Laholu. Nezabúda sa zmieniť i o autoroch-exulantoch, ako Jozef Cíger Hronský, Mikuláš Šprinc, Rudolf Dilong a Karol Strmeň. Pri opise ďalšieho (stalinského) obdobia zdôrazňuje najmä politické aspekty, z literatúry pripomína hlavne osobnosť Andreja Žarnova (a jeho Slovenský žiaľ). Pri období odmäku, ktoré je v podstate binaritnou alternáciou odmäk/zmrazovanie vzťahov, podčiarkuje Rúfusovu zbierku *Až dozrieme*, *Bednárove Hodiny a minúty*, vybrané diela Rudolfa Jašíka, Mila Urbana a opäť Františka Švantnera a Margitu Figuli. Osobitne sa venuje osobnosti Dominika Tatarku a Ladislava Mňačku (rovnako aj v ďalšej časti, venovanej dubčekovskému obdobiu), pripomínajúc, že „aj básnici strednej generácie, ako sú Mihálik, Turčány, Rúfus, Válek a Zrubec vydávali knihy vysokej poetickej hodnoty a inšpirovali aj mladších básnikov“. V pookupačnom období, ktoré je vari najtvrdšou deskripciou autora v tejto publikácii smerom k vzťahom politika-literatúra, zvyrazňuje disidentských spisovateľov, ako Ivan Kadlečík, Milan Šimečka, Pavel Hružík, Juraj Špitzer a Hana Zelinová, i keď píše, že ich diela „majú často skôr informačnú hodnotu, ako umeleckú“, na druhej strane však „dokazujú svoju obdivuhodnú odvahu a nádej“. Kružliak svoju stať o slovenskej literatúre nekončí práve najoptimistickejšie – domnieva sa, že po šoku, ktorý prišiel s okupáciou, nastáva obdobie, pre ktoré je charakteristická rezignácia.

Pripomíname, že dielo vyšlo v období normalizácie, je teda aj vyjadrením autorovho osobného (a osobnostného) rozpoloženia, zbaveného nádeje (Kružliak ako emigrant tieto momenty prežíval veľmi intenzívne). Je síce pravda, že v niektorých prípadoch zdôrazňoval v publikácii viac predstaviteľov katolíckej moderny či predstaviteľov exilu, no vzhľadom na jeho zákaz publikovania v Československu je selekcia „autorov na indexe“ absolútne prirodzená.

Kružliakova participácia na vydaní *Súčasnej literatúry* vo východnej Európe je (aj napriek drobným chybám v preklade Andreu Sandora do taliančiny v niektorých menách, napr. Zeleninová namiesto Zelinová, Smerek namiesto Smrek a pod.) výrazným príspevkom pri recepcii slovenskej literatúry v Taliansku. Na doplnenie je ešte potrebné dodať, že kniha prináša

i pohľady na ruskú disidentskú literatúru (Jurij Maľcev), maďarskú literatúru po roku 1953 (Matyas Sarkozi), východonemeckú (Wiliam Fendt), rumunskú (Mitru Tsepeneag), bulharskú (Damiter Botchev), ukrajinskú (Bohdan Nahaylo), poľskú (Adam Czerniawski) a napokon českú literatúru (Igor Hájek).

Slovenský inštitút v Ríme vydáva (vďaka iniciatíve Michala Lacka) ročenku, venovanú slovenskej kultúre, jazyku, politike a dejinám – *Slovak Studies*. Už samotný anglický názov zborníka príspevkov jednotlivých osobností (väčšinou žijúcich a pôsobiacich v Taliansku, resp. v ďalších krajinách, najmä v Austrálii, Švajčiarsku a v Spojených štátoch amerických) nám evokuje medzinárodný tím autorov a lingvisticky zdatného recipienta (jednotlivé príspevky sú publikované v angličtine, nemčine, francúzštine a taliančine). Vzhľadom na internacionálny charakter zborníka sa idey autorov neuzatvárajú len do talianskeho vedeckého prostredia – či už z hľadiska čitateľského okruhu, ako aj z hľadiska predmetu jednotlivých štúdií. Autori sa snažia predstaviť predovšetkým neprebádané (málo známe) či diskutabilné témy. Je logické, že vzhľadom na redakčnú radu časopisu (Milan S. Ďurica, Dominik Hrušovský, Ivan Kútny, Jozef M. Rydlo, Marián M. Stolárik, Agostino Visco a František Vnuk) je jeho obsah zameraný najmä na vzťah histórie a jazyka a na religiózny aspekt literatúry, umenia a kultúry. Poukázali by sme najmä na 32. a 33. číslo *Slovak Studies*, vydaného v roku 2000, v ktorom Agostino Visco objasňuje postavenie Slovenska v Rakúsko-uhorskej monarchii, všíma si pôvod Slovákov (od najstarších čias), svätoštefánske obdobie, maďarizačné tendencie, slovensko-maďarské vzťahy a aktivity slovenského národného hnutia. Cenným sú zistené kontakty predstaviteľa talianskeho revolučného hnutia Giuseppe Mazziniho (Prando, 2007) a slovanských hnutí podobného typu, slovenského nevynímajúc. Obsiahla štúdia môže slúžiť ako materiál pre štúdium histórie v rámci reálií (slovenské dejiny v európskom kontexte).

Celkovo však musíme konštatovať, že stále pretrváva nedostatok odborných štúdií, kníh a učebníc zo strany talianskych autorov, ktorí by sa komplexne zaoberali dejinami slovenskej literatúry. Už Marta Kerul'ová, moja predchodkyňa na lektoráte v Neapole, v roku 2000 poukázala na karenciu odborných publikácií v oblasti literatúry i jazyka, ako uvádza, vidí len jediné riešenie „zaobstarat' nové prehľadné čiže dostatočne stručné a prístupné dejiny slovenskej literatúry v taliančine, s prihliadnutím na špecifické okolnosti talianskeho lektorátu a spoločenskej objednávky“ (Kerul'ová, 2002). Pripomeňme, že túto úlohu dnes na seba prevzali (väčšinou slovenskí literárni vedci, prekladatelia) a to za výdatnej pomoci Veľvyslanectva

Slovenskej republiky v Ríme (veľvyslanec Stanislav Vallo ako vedec a prekladateľ v tomto smere vykonáva výraznú aktivitu) – práve vďaka nim vychádzajú odborné publikácie, organizujú stretnutia so slovenskými spisovateľmi a prekladateľmi v Taliansku a prostredníctvom scénických čítaní, besied, literárno-výtvarných podujatí a pod. propagujú našu literatúru a kultúru ako takú. Študenti dvoch slovenských lektorátov majú v krajine Apeninského polostrova vďaka podpore Ministerstva školstva SR a aktivitám SASu k dispozícii (prostredníctvom lektora) aj literárno-vedné a „areálové“ publikácie (t. j. na výučbu reálií), ktoré sa používajú aj v rámci vysokoškolského štúdia na Slovensku (napr. na neapolskom lektoráte sú to Šmatlákove Dejiny slovenskej literatúry I. a II., Marčokove Dejiny slovenskej literatúry III., Rukoväť slovenskej literatúry, Slovník slovenských spisovateľov, Slovenská literatúra po roku 1989, antológia Čítame slovenskú literatúru I., II., III., čítanky pre stredné školy, Slovacikum-súčasnú Slovensko, samozrejme i beletria – v origináloch, t. j. v slovenčine alebo v prekladoch slovenských diel do taliančiny a CD-nosiče).

Popri kvalitných a fundovaných prácach literárno-vedného charakteru, sa bohužiaľ, objavujú i publikácie, ktoré nezodpovedajú požadovanej vedecko-výskumnej úrovni. Ako negatívny príklad by sme mohli uviesť publikáciu encyklopedického charakteru s cieľom zosumarizovať jednotlivé literatúry sveta (tzv. „svetových literatúr“) – *Literatúra (Letteratura, edícia l'Universale)*, ktorá vyšla v dvoch zväzkoch (A-O, P-Z) v roku 2005 v Miláne (i keď vo viacerých reedíciách). Kolektív autorov síce zozbieral 8500 hesiel, týkajúcich sa danej tematiky (vrátane hesiel o indonézskej, kambodžskej, vietnamskej, gruzínskej či macedónskej literatúre), heslo o slovenskej literatúre však chýba (!) Paradoxne, v časti autorov sú však spomenutí Ján Botto, Ján Kollár a Janko Kráľ (nevedno, na základe akej selekcie...)

Radi by sme sa ešte zmienili o situácii, týkajúcej sa prekladu, tu je potrebné spomenúť najmä štúdiu (vydanú ako knižná publikácia) Agostina Visca *Literárne Taliansko v slovenských prekladoch (L'Italia letteraria nelle traduzioni slovacche)*, ktorá vyšla v roku 1981 – autor sa pokúša zhromaždiť a komentovať preklady talianskych autorov do slovenčiny. Z diel, vydaných na Slovensku v bilingválnej (slovensko-talianskej mutácii) zasa môžeme zdôrazniť slovensko-taliansky časopis pre teóriu a prax prekladu *Preduzioni/traklady* (ako zámerná kontaminácia slov traduzioni/preklady), ktorý vydal v roku 2000 Taliansky kultúrny inštitút v Bratislave. Časopis poslúžil na interpretáciu textov – recipient interpretoval slovenský text, no pomôckou mu bol (zrkadlovo) taliansky text. Zároveň sa zoznamoval s úskaliami prekladu, jazykovými špecifikami

oboch jazykov, na základe jednotlivých textových jednotiek sa naučil rešpektovať princíp prekladu „zmysel za zmysel“, nie „slovo za slovo“, odlišovať medzijazykovú homonymiu (tzv. „falošných priateľov“, resp. „zradných slov“). Nájdeme v ňom diela slovenských autorov, preložených do taliančiny, Žáryho preklady Cesare Paveseho, Turčányho preklady Francesca Petrarca, Vallove preklady Leonarda Sciasciu a preklady diel talianskych autorov, preložených do slovenčiny, napr. Slobodov Rozum od Gabrielly Caló, básne Jozefa Urbana od Fabrizia Iurlana či Mitanovu Patagóniu od Simony Venti.

Netreba zabudnúť ani na vydanie vedecko-teoretického diela (v preklade zo slovenčiny do taliančiny) významného slovenského translátológa a v Taliansku uznávaného teoretika Antona Popoviča - *La scienza della traduzione* z roku 2006 (Miláno). K skupine publikácií, vydaných na v taliančine, môžeme priradiť i *Časopis slovenskej literatúry* (ako vieme, publikovaný vo viacerých jazykoch, v taliančine vydaný ako *Rivista di letteratura slovacca. Centro informativo di letteratura slovacca*, 4/2007, roč. 12, č. 1) - ako antológia významných diel súčasných slovenských autorov. Brilantný úvod známej slovenskej prekladateľky do talianskeho jazyka Miroslavy Vallovej (do slovenčiny preložila diela Giovanniho Bocaccia, Alberta Moraviu, Umberta Eca, Giorgia Bassaniho, Alessandra Baricca či Guida Morselliho), v ktorom zhrnula pre talianskeho čitateľa vývinové etapy slovenskej literatúry v historickom kontexte, rozšíril recipientovi obzor nepoznaného kultúrneho a literárneho areálu. Antológia prináša úryvky diel Dominika Tatarku *Sám proti noci* (preklad: Sonia Poleggi), Vincenta Šikulu – *Na koncertoch sa netlieska* (preklad Manuela Vittorini), Pavla Vilikovského (preklad Alessandra Mura), poézie Mily Haugovej (preklad Daniela Laudani, Miroslava Vallová) a Štefana Strážaya (Stanislav Vallo, Sergio Monti), Alty Vášovej – *More* (preklad Alessandra Mura) či najmladšej generácie, ktorú reprezentuje Michal Hvorecký – *Mrakodrap* (preklad Daniela Laudani) a i. Jednotlivé úryvky sprevádza životopis autora, jeho zaradenie do literárneho kontextu a charakteristika tvorby. Nechýbajú ani recenzie najnovších slovenských kníh a zoznam odporúčaných diel, preložených do slovenčiny do taliančiny. (Táto antológia je mimoriadne obľúbená i medzi študentmi slovakistiky v Taliansku, na základe pôsobenia ako lektora slovakistiky môžem osobne potvrdiť, že jednoznačne splnila svoj účel.)

Ako vidíme, slovenská historiografia, odborná translátologická literatúra, ako aj samotná (praktická) prekladateľská činnosť sa aj napriek silnej pozícii ďalších literatúr na talianskom knižnom trhu i vo vedeckých kruhoch nestráca, je však potrebné, aby sa rozvíjala nielen

v translatologickom smere od talianskej k slovenskej literatúre (t. j. preklady talianskych diel do slovenčiny), no najmä v smere od slovenskej literatúre k talianskej (t. j. preklady slovenských diel do taliančiny). Ako pripomenula v už spomínanom časopise *Rivista di letteratura slovacca* (4/2007, roč. 12, č. 1) talianska prekladateľka a translatologička Alessandra Mura (do taliančiny preložila napríklad Vilikovského novelu *Večne je zelený* a knihu poviedok *Slovenský Casanova* a i.), „nejde o to, že by (talianske) čitateľské publikum neprijímalo slovenskú literatúru, ale ju nepozná, nie je mu ponúkaná, nenachádza sa v kníhkupectvách, nie je vydávaná“. Riešenie vidí v spolupráci s menšími editormi, ktorí si dovoľia viac riskovať a sú odvážnejší, pretože „veľký editor sa zameriava na známe mená a neriskuje“.

Literatúra

CABADAJ, P.: *Literárny slovenský exil*. Martin 2002

GYORGY, L.: *Konfrontácia a preklad talianskych frazeologizmov do slovenčiny*. In: *Preklad a tlmočenie* 8. Banská Bystrica: FHV UMB, 2009

HARPÁŇ, M.: *Teória literatúry*. Bratislava 2006

ČULENOVÁ, E.: *Práca so študentom na začiatku kurzu slovenského jazyka pre cudzincov*. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba, 17.-18. októbra 2007. Békešská Čaba, 2008

KERULOVÁ, M.: *K problému učebníc na lektoráte v Neapole*. In: *Slovenčina ako cudzí jazyk*. Bratislava: FF UK, MC SAS, 2002

MERIGGI, B.: *Le letteratura ceca e slovacca*. Milano 1968, 290s.

PRANDO, P.: *Hlavné princípy a teoretické predpoklady federalizmu v kontexte politického myslenia*. In: *Interpolis '07*. Bratislava: Pamiko, 2007

PRANDO, P.: *Nová koncepcia federalistickej revolúcie vo Ventotenskom manifeste*. In: *Interpolis '08*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2008, 301-308

Preduzioni & traklady. Slovensko-taliansky časopis pre teóriu a prax prekladu. *Rivista italo-slovacca di teoria e prassi della traduzione*. Bratislava: 2000, 151s.

Rivista di letteratura slovacca. Bratislava: Literárne informačné centrum, č. 4/2007, roč. 12, č. 1, 2007

SCAMMEL, M. a kol.: *La letteratura contemporanea nell'Europa dell'Est*. Venezia 1977

ŠUŠA, I.: *Slovakistika v zahraničí*. Svensk Slovak Info. Stockholm: Svensk Slovakiska Foreningen, č. 3, 2009

ŠUŠA, I. : *K trojuholníku okupácia-revolúcia-inegrácia cez prizmu politiky a literatúry*. In: *Třináct let po.../Trináť rokov po...* Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, 2006, s. 237-248

Resumé

The author analyses Slovak literary-theoretic (and mainly literary-historic and translational) works published in Italy in period after II. World War. In this period Slovak authors (for ex. Imrich Kružliak and scientists of Catholic provencience and others), didn't have possibility to published in Cecoslovakia. This study brings mainly their unknown works (in period 1945-1989) and also important interliterary publications after 1989.

PIETAS, CNOSŤ STAROVEKÝCH RIMANOV

Dušan Kováč-Petrovský

Pietas je mnohovýznamovou etickou kategóriou, ktorá bola v spoločnosti starovekého Ríma jedným z najdôležitejších tradičných morálnych vzorov. Zvykne sa prekladať do slovenčiny ako *zbožná úcta*, nie je to však jej jediný význam. *Láska k príbuzným, úcta k pontifikovi i k božstvu, vernosť, zodpovednosť, vďačnosť, udatnosť v boji či oddanosť* sú ďalšie náplne *pietas*, ktoré vyplývajú z literárnych prameňov. Lexikálny variant *pius* má rovnakú pôsobnosť a nadobúda tie isté významy. V príspevku sa pokúsime zhrnúť významy *pietas* po cisára Augusta a podniknúť analýzu pojmu, ktorá nám umožní jeho všeobecnú definíciu. Povahu a náplň pojmu, najmä z náboženského hľadiska, objasníme prostredníctvom niektorých ideových stereotypov starých Rimanov. Väčšina novodobých lingvistov sa problematike *pius/pietas* venuje v rámci širšie koncipovaného výskumu, najčastejšie rímskeho náboženstva a spoločnosti (napr. A. Domaszewski, G. Wissowa, A. Bernardi, H. Wagenvoort), niektorí autori (J. D. Garrison, Cynthia J. Bannon) skúmajú túto etickú kategóriu sústavnejšie. Pojmové interpretácie *pietas* sa u bádateľov v zásade nelíšia, len v závislosti od cieľov konkrétneho výskumu sa presúva dôraz na určitý aspekt alebo odtienok pojmu. Niekedy sme svedkami rozdielnych stanovísk autorít pri ambivalentných kontextoch alebo pri rôzne zadefinovaných metódach výskumu. Nikdy však interpretácia *pius/pietas* neprekračuje pojmovú náplň danú originálnymi textami v miestach jej jednoznačného významu. Pripomíname, že na Slovensku nebola dosiaľ publikovaná samostatná práca venovaná problematike *pietas*, kategórii, ktorá mala v etike starorímskej spoločnosti výsadné postavenie.

Pietas autem summa virtus est, hovorí Lactantius (De divinis institutionibus adversus gentes, V, 23). *Pietas* je naozaj normotvornou kategóriou spoločenského (náboženského i profánneho) života rímskeho staroveku, a je jedným z najdôležitejších morálnych archetypov starých Rimanov (porov. Ulrich, 1930, s. 1). Mala rozmer osobnej cnosti, no zároveň, rešpektovaná spoločensky a uctievaná kolektívne, priestor individuálnej morálky prekračovala. Kolektívne vyjadrený postoj k *pietas* vidno aj mimo náboženskej sféry, ktorá je z hľadiska pôvodu pojmu primárnou. Lívius pomenúva ako *pietas* „oddanosť“ (preklad P. Kucharského) štyroch tribúnov

ľudu, ktorí bránili na súde vrchného veliteľa C. Sempronia. Táto *pietas* zjednotila v prejavenom postoji ľud i všetky zúčastnené strany (*Ab Urbe condita*, IV, 42).

Podľa Wissowu *pious/pietas* znamenalo u Rimanov také správanie sa, ktoré viedlo k plneniu všetkých povinností voči božstvu a ľuďom, bezo zbytku a v každom ohľade (cit. podľa Wagenvoort, 1980, s.7). U Lívia nájdeme túto predstavu modelového prepojenia náboženskej *pietas* s cnosťami a tradičnými princípmi, ktoré majú bezprostredný vplyv na organizáciu obce (cit. dielo, I, 21). Politickú dôležitosť *pietas* ukazuje Augustus v 34. kapitole *Res Gestae*, keď píše, že spolu s občianskou korunou a titulom Augustus mu v Curia Iulia senát vystaví zlatý štít (*clipeus aureus*) s uvedením 4 jeho cností. Mali nimi byť *virtus*, *clementia*, *iustitia* a *pietas* (Augustus: *Res Gestae* I, 34). Populistický trik rozhodne nebol nepredvídateľným počinom. Keby spoločnosť vo svojom hodnotovom rebríčku neprisovala uvedeným cnostiam mimoriadnu dôležitosť, rozhodne by sa na veľmi symbolickom Augustovom štíte nenachádzali. Domaszewski vyslovuje názor, že „*Augustus urobil všetko preto, aby ju (pietas) znovu priviedol k životu*“ (cit. podľa Ulrich, 1930, s. 20). Wagenwoort upozorňuje, že ak je to božstvo, ktoré povolalo Rím založiť svetovládnu ríšu, potom dobyté územia a všetky prostriedky vynaložené na ich získanie nie sú plodom slobodnej imperiálnej politiky. O zodpovednosť sa potom človek delí s bohmí, a jeho víťazstvá dostávajú vyšší zmysel: sú napĺňaním povolania, záväzku voči vyššej autorite, sú uposlúchnutím hlasu, ktorý „*umľčí každý ľudský hlas*“, pretože je od boha (Lívius uvádza na viacerých miestach v tomto duchu ospravedlňovanú vojnu; pozri napr. VIII, 6, kde vedenú vojnu nazýva *pium bellum*; zbrane v IX, 1 *pia arma*; v IX, 8 *iustum piumque bellum*). Rímske agresie a rímska svetovláda nie sú takto iným ako prostým dôsledkom povinne rešpektovanej *pietas in deos*. I tu vidíme, ako svetské a náboženské u starovekých Rimanov splývalo v jediné spoločenské. Takto je koncipovaná aj *pietas* Aeneova, ktorá zostáva oficiálnou cnosťou Augustovho principátu. Vo svetle Wagenvoortovej úvahy sa nám javí zrozumiteľnejšia i Ulrichova konštatácia, že „*pietas je duchovným základom augustínskeho principátu v duši vládcu voči štátu tak, ako možno auctoritas bola najhlbším základom principátu v srdciach poddaných*.“ (Ulrich, 1930, s. 17). O dôležitosti *pietas* v hodnotovom systéme svedčia jej stvárnenia vo figuratívnych umeniach alebo na štátnych minciach, kde sa často personifikuje ako Cnosť-božstvo. V súlade s týmto jej výsadným postavením v hodnotovom systéme spoločnosti a s rímskou inklináciou ku kultu boli *Pietas* zasväcované aj chrámy (k procesu zbožšťovania abstraktných konceptov v rímskom náboženstve pozri Bernardi, 1991) – pred Porta Carmentalis

(181 pred Kr., o zasvätení chrámu sa zmieňuje Lívius v XL 34) a pri Circus Flaminius (91 pred Kr.) (Cicero sa o *Pietas* ako božstve zmieňuje v De divinatione XLIII (98), v De legibus II, 28 vidí identitu oficiálneho božstva, ktoré operuje v širokých spoločenských súvislostiach, a korešpondujúcej morálnej kvality jednotlivca.) A tak nie náhodou bol pojem *pietas* predmetom záujmu mysliteľov a významných komentátorov literárnych pamiatok antiky. Na prvý pohľad upúta jeho významná a častá prítomnosť v textoch. Avšak to, čo robí pojem *pietas* bádateľsky atraktívnym, nie je jeho frekventovanosť, ale jeho zmienená nejednoznačná náplň: „*Pietas je najtypickejší Wertbegriff rímskej kultúry, od počiatku nepreložiteľný tak do gréčtiny ako do moderných jazykov.*“ (Enciclopedia Virgiliana, 1988, s. 93). Od samého počiatku bádania o *pius/pietas* sme svedkami úvah a polemík, ktoré núkajú niekoľko významových interpretácií pojmu. Dryden na margo možných prekladov *pietas* poznamenáva, že slovo v latinčine je obsažnejšie, než môže byť v ktoromkoľvek modernom jazyku (cit. podľa Garisson, 1992, s. 1). Servius interpretuje *pius* ako „čistý“, „bezúhonný“, „prostý každého zločinu“; hneď vedľa kladie sloveso *piare* tiež s významom očisty: „*Sane pius potest esse et purus et innocens et omni carens scelere. Piare enim antiqui purgare dicebant.*“ (Servius: In Vergilii carmina commentarii, I, 127). Takto, vo význame odčinenia, zbavenia viny, uzmierenia v náboženskom zmysle používa Lívius tvary *piaculum*, *piacularis*, *expiare*, keď treba podľa zákonov náboženských i obecných odčiniť vraždu, ktorej sa dopustil Horatius po víťaznom súboji s Albami na vlastnej sestre. Dôvodom k činu mu bol sestrin žiaľ, ktorý nad smrťou jedného zo zabitých nepriateľov vyjadrila verejne, pretože s ním bola zasnúbená. Jordan zaradil adjektívum *pius* k italickej skupine adjektív, ktoré sa vzťahujú na bohov (*deivino, sacaro, pio, aesuno*) (cit. podľa Ulrich, 1930, s. 2). Z pramenných textov vyplýva, že *pius* je vlastnosťou bohmi vyvolených vecí (napr. *far pium* – obetné obilie; tiež Horatius: Carmina III, 23, 20; alebo Vergilius: Aeneis V, 745), no je aj ľudskou vlastnosťou – *pius* je hlavným morálnym atribútom Aeneovým (*pius totiens appellatus*). Podľa A. Walda *pius* môže etymologicky súvisieť s *purus* (cit. podľa Garrison, 1987), V Serviových Komentároch k Vergíliovej Aeneide čítame: „...*sane pius potest esse et purus et innocens et omni carens scelere. Piare enim antiqui purgare dicebant; inde etiam piamina, quibus expurgant homines, et qui purgati non sunt impii.*“ (Servius: In Vergilii Aeneidos comentarii I, 378). Lactantius Aenea charakterizuje ako *pietatis summum exemplum*. (Lactantius: De divinis institutionibus adversus gentes, 5, 10). Pôvod *pietas* spája Ovidius priamo s ním: „...“

hunc morem Aeneas, pietatis idoneis auctor, attulit in terras, iuste Latine, tuas.“ (Ovidius: Fasti II, 543-4).

Na rozdiel od gréckej kategórie *eusebeia*, ktorá je niekedy považovaná za pojmový ekvivalent *pietas*, má *pietas* širší sémantický záber (pozri Augustinus Aurelius: De civitate Dei, 10, 1). Pojem nadobúda v rôznych kontextoch rozličné významy: od zbožnosti v zmysle uctievania štátnych božstiev, cez *úctu* k predkom a rodinným príslušníkom po oddanú *lásku* k nim, cez občiansku *úctu* k úradom po hrdé *vlastenectvo*. Pri šírke, a aj vágnosti *pius/pietas* je istá pozitivistická zdržanlivosť na mieste. I keď v závere príspevku sa pokúsime o všeobecnejšie zadefinovanie pojmu, s istým nadnesením tu možno pripomenúť slová A. Bernardiho, ktoré vyslovil na margo religiozity, „v ktorej pocit, ako pri každom náboženskom fenoméne, musel mať podnety rozumovo nekontrolovateľné. Je veľmi náročné upresniť prirodzenosť takéhoto pocitu aj preto, lebo javy tohto druhu je jednoduchšie analyzovať ako definovať.“ (Bernardi, 1991, s. 92 – 93).

Teraz sa pozrime na pojem v širších súvislostiach antickej obce. Tu je vhodné, skôr než budeme sledovať jednotlivé významy pojmu, schematicky vymedziť základné sféry jeho pôsobnosti. Vývoj *pius/pietas* sa realizoval vo dvoch líniah: v línii morálky náboženskej a občianskej. Môžeme tak rozlíšiť *pietas in deos* - sféru *cultus* a *religio*, a *pietas in homines* - sféru medziľudských vzťahov, v ktorej *pietas* pôsobí v súkromnej i politickej sfére prelínajúc sa s ideou *humanitas* (v kresťanskej oblasti sa neskôr zúži na *misericordia*). V praxi možno len veľmi ťažko stanoviť hranicu medzi týmito dvomi pôsobnosťami pojmu. Pri sledovaní *pietas* od jej koreňov v náboženskej sfére možno konštatovať expanziu pojmu od Mánov patriarchálneho rodinného spoločenstva po veľké štátne božstvá. V profánnej oblasti zas vidno pohyb *pietas* od vzťahov v rámci organizácie rodiny k vzťahom v obci a jej politicko-mocenskej reprezentácii. Nikdy však netreba zabúdať, že pokiaľ uvažujeme o antickej staroveku, v skutočnosti nikdy nemôžeme náboženskú a svetskú podobu spoločenskej existencie od seba oddeliť, lebo predstavujú dve strany tej istej mince.

Prijali sme za východisko, že to boli náboženské normy, ktoré dlho vymedzovali podmienky utvárania vzťahov v obci, keďže z nich vychádzali najstaršie zákony, ktorými sa riadila spoločnosť (Coulanges, 1998, s. 11). To sa verne odráža v obsahu a spoločenskej úlohe pojmu

pietas (pozri Cicero: De natura deorum, II, 153). Každý Riman mal voči „veľkým“ i domácim božstvám povinnosti prejavujúce sa v dodržiavaní tradičných náboženských rituálov. Tieto rituály tvorili *religio*, ktoré demonštrovalo zmluvný vzťah človeka s božstvom. *Religio* charakterizuje Kobbert ako mimo ľudí pôsobiacu moc, vďaka čomu oberá človeka o slobodnú vôľu, ktorú spája so svojimi činmi (cit. podľa Ulrich, 1930, s. 2). Dovoľme si polemizovať. Myslíme si, že v skutočnosti to bol človek, ktorý si vytvoril náboženstvo tak, aby zodpovedalo jeho pozemským potrebám. Je pravdou, že *objektívne* religio zodpovedala *subjektívne* pocitov človeka, ktorá sa prejavovala pri náboženskom zákaze ako *obavy*, pri príkaze ako *poslušnosť*. Nijako to však neprotirečí naznačenému faktu, že náboženstvo Rimanov vo veľkej miere charakterizuje *utilitas*. Bernardi považuje vernosť tradíciám rituálu za jednu z konštant rímskeho štátu (Bernardi, 1991, s. 45), M. Eliade dokonca označuje Rimanov za najzbožnejší národ staroveku a o ich vzťahu k náboženstvu hovorí ako o závislosti (Eliade II, s. 91-112). My dodávame, *chcenej* závislosti. Starí Rimania sa usilovali zistiť mienku bohov a nakloniť si ich na začiatku akejkoľvek činnosti, nech už to boli jednoduché domáce úkony alebo rodinné či štátnické rozhodnutia. Racionálna komunikácia s božstvom bola daná jeho objektívnym chápaním. Pripomeňme, že táto racionálnosť bola dominantným znakom rímskej mentality, a teda fungovala rovnako spoľahlivo vo sfére profánnej ako náboženskej. „*Est enim pietas iustitia adversum deos*“, hovorí Cicero v De natura deorum I, 116. Treba sa odplatiť, treba si zaslúžiť, je treba byť spravodlivými. *Utilitas* znamená, že vzťah k bohom budovali Rimania vo veľkej miere na vzájomných povinnostiach. Človek bohov poslúchal a obetoval im, za čo očakával protislužby zodpovedajúce jeho požiadavkám (porov. Domaszewski, 1909, s. 165 – 166). Za predpísaný prejav úcty (*pietas*) mala prísť adekvátna, *žiadaná* kompenzácia, samozrejme nie inokedy ako v pozemskom živote (Cicero: De natura deorum, I, 3). Praktizovaná *pietas* voči bohom mala zabezpečiť dobrý život jednotlivcovi, rodine alebo širšej obci; toto uplatňovanie *pietas*, popri uplatňovaní ostatných tradičných cností, vplývalo na spoločenskú spriaznenosť občanov, ktorá historicky nachádzala silnejúci výraz v lojalite voči obci. Postupnosť je evidentná a logická. Tak ako jednotlivec, aj obec je pripútaná k bohom („chrám postavený *Pietas* v roku 181 pred Kr. nanovo potvrdil kolektívnu angažovanosť v dodržiavaní rituálov“ – Bernardi, 1991 s. 49). Pre úplnosť - *pietas* prislúchala bohom nie iba ako ľudský kapitálový vstup za priazeň žiadanú, ale aj ako prejav *vd'aky* za priazeň preukázanú – na počesť bohov sa usporadúvali ďakovné slávnosti a z *vd'aky* sa im zasväcovali nové chrámy (pozri Líviov opis

situácie v Ríme po dobytí Vejí v cit. diele V, 23). Existuje samozrejme aj druhá strana mince: „úcta“ ako forma bez obsahu či poverčivosť. Lucretius v *De rerum natura* napáda vonkajškovosť kultu a prázdne uctievanie. Cíti odpor k obetám a náboženským ceremóniám, pretože podľa neho majú pôvod v poverách. Že štátny rítus pretrváva zvykovou zotrvačnosťou a postupne sa stáva len formalitou, je vzhľadom na schematický charakter rímskeho náboženstva a silnejúci štát so svojimi pragmatickými, naskrze nereligióznymi záujmami, vcelku pochopiteľné. Ale okrem tohto prázdneho, no praktického „urobiť zadost“ predpísanému rítu, máme hneď do činenia aj so spoločensky primitívnejším javom poverčivosti, ktorý je k štátnemu pragmatizmu, z hľadiska racionálnej akceptovateľnosti, javom antagonistickým. Cicero jasne rozlišuje medzi *superstitio* a *religio* tak, že na rozdiel od *superstitio* je *religio* aktom *pietas* (Cicero: *De natura deorum*, I, 117). Čo však znamenala táto *pietas* okrem rešpektovania predpísanej úcty? Opýtajme sa inak: malo dodržiavanie schémy v realizovaní kultu niečo spoločné s predstavou morálky ako nadstavbou prejavov poslušnosti, resp. vd'ačnosti resp. akéhosi vypočítavého uctievania? Mohla mať Ciceronova *iustitia adversum deos* ešte iný, meta-racionálny, ne-utilitárny a ne-pragmatický rozmer, ktorý zároveň nekorešpondoval so *superstitio*? Ako sme spomenuli vyššie, a ako si ešte potvrdíme na ďalších príkladoch, *pietas* nie je vyhraneným pojmom. Bernardi odpovedá na našu otázku, keď na margo rítus verzus morálka poznamenáva: „*Posilňujúce styky s najvyvinutejšou náboženskou senzibilitou helenistického sveta spôsobovali aj v Ríme pohyby v morálke, ktorá sa mala vnímať ako fakt svedomia, a nielen ako mechanické dodržiavanie rítu: ohlasy na tento pohyb už boli prítomné v Plautovom divadle (v prológu k Rudens je pietas spojená s poznaním dobra).*“ (Bernardi, 1991, s. 48).

Z doposiaľ povedaného možno urobiť záver, že *pietas* nachádza vyjadrenie v tradičnom spojení *cultus* a *officium*. Hneď si však ukážeme, že toto *officium* sa nebude týkať iba dodržiavania obradov a uplatňovania *iustitia* vo vzťahoch človeka k božstvu a opačne (pozri Cicero: *De inventione*, II, 161). Pojem sa presadzoval ako integrujúci sféru náboženskú so sférou morálky medziľudských vzťahov a modelov správania sa – osobných, verejných i oficiálnych. Slovom *pius* a *pietas* označuje Riman také správanie človeka, keď si tento v plnej miere plní všetky svoje povinnosti voči božstvu a spoluobčanom (Wissowa, 1897 – 1909). Tieto slová celkom korešpondujú s politickou náplňou *pietas*, ktorá dominuje za Augustovho principátu. *Pietas* u Augusta je charakteristická hlavne silným zmyslom pre povinnosť, zodpovednosť cisára voči rímskemu štátu v jeho historickej viazanosti (Ulrich, 1930, s. 17). *Clipeus aureus*, na ktorom

sa uvádza *pietas*, si Augustus nechal udeliť *pro merito rem publicam*, teda jeho cnosti sú tu v priamom odkaze na jeho vládu, na štát a jeho organizáciu o ktorej vieme, že nebola bez významného vplyvu oficiálneho kultu. Bernardi správne konštatuje úzku previazanosť osudu štátu a jeho jednotlivých nositeľov, starých rítov a kontinuitu cisárstva. Ciceronove slová v *De legibus* II, 26 túto vnútornú prestúpenosť božského, individuálneho a obecného potvrdzujú.

Vergíliova encyklopédia, podobne ako väčšina predmetných textov, neponúka definíciu *pietas*, ale pokúša sa pojem vymedziť výpočtom jeho dominantných charakteristík. *Pietas* je 1) *zmyslom pre povinnosť vstupuje do sféry officium. Táto črta ju odlišuje od bezdôvodnosti caritas a misericordia, ale ju aj s nimi spája, keď ju treba rozoznať od iustitia.*; 2) *citovosť: pietas nie je iba cnosťou, je aj citom („náležitá láska“, Schultz, 1880, 175...)*; 3) *dvojkoľovosť: adresáti pietas sú rovnako bohovia ako ľudia (viazaní citovým, rodinným alebo spoločenským putom)*; 4) *vzájomnosť* (Enciclopedia Virgiliana, 1988, s. 93). Znovu vidíme, že nie je jednoduché priradiť pojmu *pietas* jediný významový ekvivalent a presne ho zadefinovať bez toho, aby sme si museli pomáhať inými vymedzujúcimi kategóriami.

Pietas teda osciluje medzi dvomi polohami, ktoré sa prelínajú. Objektívne vystupuje ako spoločensky vyžadovaná cnosť (postoj a model správania sa), napríklad lojalnosť voči *civitas*, zmysel pre spravodlivosť, či úcta k Penátom a štátnym božstvám. Subjektívne sa koncept *pietas* realizuje ako ľudsky prirodzený cit alebo postoj, napríklad láska, ľútosť, vernosť alebo súcit (spomeňme Catulov komplikovaný vzťah k Lesbii). Môžeme konštatovať, že *pietas* nie je ohraničenou morálnou kvalitou – cnosťou v klasickom ponímaní. Je všeobecnejšou kategóriou, ktorú nemožno definovať v zmysle jedinej konkrétnej platnosti. Vzťahuje sa rovnako na ľudí ako na kult, silne ju vnímame v rodinnom aj obecnom náboženstve, v osobných aj spoločenských vzťahoch. Najmä v 1. storočí pred Kr., počas občianskych vojen, mala *pietas* predovšetkým význam politický (pozri Horatius: Epodes XVI, 9), čoho dôkazom je i jej prítomnosť medzi štyrmi kardinálnymi cnosťami na Augustovom zlatom štíte. *Pius* je Aeneas ako spravodlivý vládca a udatný bojovník (*Aeneis*, I, 544-545), *pius* je *pater familias*, ktorý je najvyšším pontifikom i sudcom v rodine (Coulanges, s. 91), povolaný v duchu zákonov starého náboženstva vykonať trest smrti na cudzoložnej manželke (*Livius* XXXIX,18). Rovnako *pia* je dcéra, ktorá vlastným mliekom zachráni milovanú matku od smrti hladom v žalári (*Plinius St.*, *Hist. Naturalis*,

VII, 36), a *pius* je samozrejme i občan, ktorý svojím verejným životom dokazuje, že ctí bohov a zákony vlasti.

Aby sme mohli kompetentne zodpovedať otázku čo je *pietas*, musíme nájsť spoločného menovateľa všetkých jej prejavov. Ak chce Aeneas naplniť svoje poslanie a bezpečne doviest' Trójanov do Latia, musí byť spravodlivým a dobrým vojvodcom; ak nechce *pater familias* ohroziť jestvovanie rodu, musí byť verný rodovej náboženskej tradícii a zákonom (*fides*); ak dieťa prechováva v srdci lásku k svojim rodičom, nutne o tom svedčia i jeho skutky; ak občan nectí náboženské i svetské zákony vlasti, nie je pre ňu užitočný, ba stáva sa pre *civitas* nežiadúcim, je *impius*. *Pietas* nachádzame v každom postoji a správaní, ktoré je primerané žiaducemu poslaniu (postaveniu), zákonu, alebo prirodzenej mravnej ušľachtlosti človeka (*amor, humanitas*). Iba *pius* je ľudsky a spoločensky prijateľný. *Pietas* nie je preto nič iné ako zo spoločensky daných alebo prirodzených podmienok vyplývajúca primeranosť myslenia, cítenia i konania. Iba tak si *pietas* neprotirečí ani s tvrdým rozsudkom, ktorý má potvrdiť vyššie (pôvodne náboženstvom definované) dobro, ani s krutosťou vojaka, ktorému čin je diktovaný *povinnosťou*, a je s ňou vnútorne stotožnený (Aeneis X, 783-788). Inak povedané, v ktorejkoľvek zo svojich náplní sa *pietas* realizuje iba v prípade, ak je naplnená požiadavka adekvátnosti postoja resp. prejaveného postoja subjektu k spoločenskému očakávaniu, pričom pod spoločnosťou tu rozumieme náboženskú a profánnu etickú sféru z hľadiska tradičných noriem i ľudskej prirodzenosti. *Pietas* je teda rovnako ľudskou prirodzenosťou ako spoločenskou povinnosťou, rovnako zákonom danou ako kontemplatívnou cnosťou.

Literatúra

AUGUSTINUS, A.: *De civitate Dei libri XXII*. Lipsiae : G. Freytag, 1899 (libri XI-XIII), 1900 (libri XIV-XXII).

AUGUSTUS, O.: *Res Gestae*. Milano : Mondadori, 2002.

BERNARDI, A.: *Pietas Loci, Riflessioni sulla religiosità antica*. Como : Edizioni New Press, 1991.

CICERO, T. M.: *De inventione. De optimo genere oratorum*. Cambridge : Harvard University press, 1960.

- CICERO: *De natura deorum*. Stutgardiae, in aedibus B. G. Teubneri, 1966.
- COULANGES, F. de.: *Antická obec*. Praha : SOFIS, 1998.
- DOMASZEWSKI, A. von: *Abhandlungen zur Römischen religion*. Leipzig und Berlin, 1909.
- ELIADE, M.: *Dejiny náboženských predstáv a ideí I, II, III*. Bratislava : Agora, 1995 (I), 1997 (II, III).
- GARRISON, J. D.: *Pietas from Virgil to Dryden*. Pennsylvania : The Pennsylvania State University Press, 1992.
- HORATIUS, F. Q.: *Q. Horati Flacci Carmina*. Lipsiae : B. G. Teubneri, 1939.
kol. aut.: *Enciclopedia Virgiliana*. Roma, 1988.
- LACTANTIUS, F. C. L.: *L. Coelij Lactantij Firmiani Divinarum institutionum libri septem...*
Lugduni, apud Sed. Gryphium 1543
- LIVIUS, T.: *Ab Urbe condita*. Paris : Presses Universitaires de France, 1963.
- LIVIUS, T.: *Dějiny, zväzky I – VI*. Praha : Svoboda, 1971 – 1976.
- LUCRETIUS, C., T.: *De rerum natura*. Berlin : Weidmannsche, 1923 – 1924.
- OVIDIUS, N. P.: *P. Ovidii Nasonis Fastorum libri sex*. Leipzig : B. G. Teubneri, 1988.
- PLINIUS St.: *Naturalis Historia*. Lipsiae : Teubner, 1906.
- SERVIUS, H. M.: *Aeneidos librorum 1.-5. commentarii*. Berolini : B. G. Teubneri, 1923.
- ULRICH, T.: *Pietas (Pius) als politischer Begriff im römischen Staate*. Breslau, 1930.
- VERGILIUS, M. P.: *Eneida*. Bratislava : Tatran, 1969
- VERGILIUS, M. P.: *Aeneis*. Bristol : Bristol Classical Press, 1990.
- VERGILIUS, M. P.: *Aeneis*. Oxford : Clarendon Press, 1991.
- VERGILIUS, M. P.: *Aeneis*, Praha : Svoboda, 1970.
- WAGENVOORT, H.: *Pietas, Selected Studies in Roman Religion*. Leiden : E. J. Brill, 1980.
- WISSOWA, G.: *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie III, 2499*.
Leipzig, 1897-1909.

Resumé

L'autore, nel suo articolo, spiega e definisce la categoria *pietas* nella società antica romana fino all'imperatore Augusto. La categoria è introdotta come un concetto polisenso che rimane uno degli archetipi morali di base della vita sociale (sia religiosa sia quella profana) dell'antichità romana. Riferendosi ai classici, soprattutto all'opera di Cicerone, Virgilio e Livio, l'autore confronta le proprie idee con alcune opinioni di altri linguisti, rivelando i significati di *pietas* nei contesti di rilievo. In conclusione pone la sua definizione della *pietas*: la categoria risulta, dalle condizioni date socialmente (*traditio* → *religio*, *iustitia*) o naturalmente (*humanitas* → *amor*, *miser cordia*), un'adeguatezza del pensiero, del sentimento e dell'azione alle aspettative della società, essendo ugualmente la naturalità umana (*affectus*) e l'obbligo sociale (*officium*), un modello di virtù innata, anche contemplativa nel senso etico filosofico, ma anche una virtù da seguire perché impostata sui principi tradizionali.

HUSTOTA TEXTOV V ZÁKONOCH

Čulenová Eva

Úvod

V článku nás zaujíma, akými prostriedkami jednotlivé vety začínajú, ako na seba nadväzujú, teda aká je kohézia (hustota) a glutinácia (spôsob pripájania vety na predchádzajúcu vetu alebo predchádzajúci kontext, bližšie: nižšie) v textoch zákonov. To nám pomôže zistiť mieru informatívnosti jednotlivých, od kontextu odtrhnutých viet zákonov. To znamená, že výsledky nám ukážu, či a do akej miery môžu stáť jednotlivé vety zo zákonov samostatne, či sa mení/modifikuje ich význam.

Uvedené naznačuje fakt, že veta vytrhnutá z kontextu daného zákona by v prípade vyššieho stupňa jej glutinácie mohla viesť k modifikovaniu správania sa spoločnosti, k dezinterpretáciám v samotnej argumentácii v konkrétnej situácii a k mylným informáciám.

Vychádzame z toho, že základnou požiadavkou na vetu v zákone je jej maximálna možná samostatnosť, pričom jej informatívna hodnota nebude znížená, resp. bude znížená len minimálne, ak sa daná veta ocitne mimo svojho kontextu.

1. Kohézia v textoch slovenských zákonov

Podľa Mistríka (1984, s. 305) sa hustota, kompaktnosť, súdržnosť textu nazýva kohézia. Autor odlišuje od kohézie koherenciu, ktorú chápe ako implicitnú väzbu vo vzťahu ku kotextom, teda ako súvislosť, spojitosť textu, ktorá sa udržuje témou a logickou následnosťou. V prípade koherencie ide o výsledok kognitívnych procesov autora a adresáta prejavu (tamtiež, s. 305).

V textoch slovenských zákonov je koherencia textu minimálna, súdržnosť témy je zabezpečovaná prostredníctvom kompozície textu. To znamená, že jedna veľká téma (napr. zákony týkajúce sa obchodu) je spracovávaná v príslušnom zákonníku (v menovanom prípade napr. v Obchodnom zákonníku). Téma je segmentovaná do menších, logicky nasledujúcich

podtém, ktoré sú koncipované vo forme jednotlivých hláv, oddielov, a napokon vo forme jednotlivých zákonov.

Kohéziu chápeme ako explicitne dosiahnutú súdržnosť textu, a to formálnymi prostriedkami (pritom však, samozrejme, musíme brať vždy ohľad na význam daného textu).

Rozdiely v hustote textu sú zrejmé pri porovnávaní rôznych druhoch textu. Napr. v umeleckých textoch nachádzame vyššiu hustotu (budeme ju nazývať podľa J. Mistríka kohézia) než napr. v administratívnych, prípadne náučných textoch. Hustotu textu je možné regulovať všetkými prostriedkami, ktoré vytvárajú gramatiku textu, avšak jazyk disponuje aj výrazovými prostriedkami na to, aby bolo možno text zhustiť, teda aby bolo možné zvýšiť jeho kohéznosť. Medzi takýmito prostriedkami J. Mistrík (1984, s.306) spomína napr.: polopredikatívne konštrukcie, parentézy, viacnásobné vetné členy, kontrakcie a pod.

V zákonoch však vzhľadom na požiadavky na vetu v zákonoch (jednoznačnosť, zrozumiteľnosť, presnosť) sú vety v slovenských zákonoch budované ako logické výroky, ktoré majú špecifickú štruktúru, pričom jednotlivé komponenty stoja v konštrukcii ako premenné. Ich štruktúra vetám zároveň zabezpečuje aj (ne)možnosť tranzitívnosti (premiestniteľnosti) jednotlivých vetných komponentov, a to v závislosti od štruktúry výroku a významu výroku.

2. Glutinácia viet v slovenských zákonoch

Hustota textu závisí aj od glutinácie, teda od toho, aké slová a aké vetné členy stoja na začiatku príslušných viet. Pod pojmom glutinácia sa rozumie „spôsob pripájania novej vety na predchádzajúcu alebo na známy kontext či situáciu“ (Mistrík, 1984, s. 307). Spájacím prostriedkom je tzv. glutinačný prostriedok, ktorým je „každý výraz, ktorý je na čele samostatnej vety alebo súvetia (iniciálový výraz). ... Jednotlivé iniciálové výrazy majú svojské glutinačné schopnosti, a tým aj svojský vplyv na štatistický charakter textu“ (tamtiež, s. 307).

Pre orientáciu sledujme najprv zastúpenie slovných druhov, no vyššiu výpovednú hodnotu má zastúpenie vetných členov na začiatku vety.

Za reprezentatívnu vzorku sme si vybrali Hlavu II, Diel 1 (Kúpna zmluva), § 409 – 459, pretože:

- ide o časť Obchodného zákonníka, upravujúceho často zložité obchodné a majetkové vzťahy v spoločnosti; keďže ide o tesné súvislosti, predpokladáme širšie rozpätie glutinačného stupňa,
- vety majú reprezentatívne zloženie logického výroku (podľa výsledkov z kap. 6)
- prevažuje najvýraznejšie zastúpená konštrukcia viet zo slovenských zákonov – implikácia,
- všetky korene slov sú domáceho pôvodu (hoci v niektorých prípadoch ide o kalky alebo polokalky).

A. Slovné druhy na začiatku viet

Pri sledovaní vzájomnej nadväznosti viet sme si všimli aj postavenie slovných druhov na začiatku vety, pretože to nám ukázalo výpovednú hodnotu vety, ale aj ich vzájomnú nadväznosť. Keďže v nasledujúcej časti sledujeme nadväznosť viet podľa slovných druhov (túto časť označujeme písmenom A) a vetných členov (túto časť označujeme písmenom B) na začiatkoch viet, pre lepšiu orientáciu označujeme príslušné odseky vždy príslušným písmenom označujúcim časť a číslom, ktoré označuje odsek.

- Najvyššiu výpovednú hodnotu má **substantívum**, pretože je najväčším nositeľom informácií; pomenúvajú totiž javy nezávisle od iných slov a vyjadrujú sa nimi veci existujúce samostatne, bez ohľadu na čas (Mistrík, 1984, s. 43). Podľa Ondrusa – Horeckého – Furdíka (1980, s. 19) má substantívum absolútnu pomenovaciu hodnotu. Ak stojí substantívum na začiatku vety, jej nadväznosť na ďalšiu vetu je nižšia.
- Funkciou **adjektív** je spresňovať, konkretizovať význam nadržaného substantíva, preto sa tiež často stáva, že na začiatku vety stojí adjektívum, ktoré však dopĺňa substantívum, a veta nemá formálnu ani obsahovú nadväznosť na ďalšiu vetu.

- **Zámená** zastupujú výrazový prostriedok, ktorý je primárne schopný niesť informáciu. Zámená sú „najvšeobecnejšie syntaktické synonymá plnovýznamových slovných druhov, ich gramatické (nie lexikálne) náhrady“ (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, s. 23). Ich výpovedná hodnota je nižšia, pretože je nutné, aby zámeno bolo viazané na kontext.

- Funkciou **čísloviiek** je uvádzať kvantitatívne údaje, preto ich výpovedná hodnota je pomerne vysoká. Ak stojí na začiatku vety číslovka, veta nemusí mať nadväznosť na ďalšiu vetu.

- **Slovesá** majú špecifickú funkciu, pretože uvádzajú dej a stavy. Sú to pomenovania nesamostatne existujúcich dynamických príznakov. Sloveso je ústredným vetotvorným prostriedkom, významovým i gramatickým centrom vety, pričom jeho význam je v úzkej súvislosti so spätateľnosťou slovesa vo vete (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, s. 21).

Ak slovesá stoja na začiatku vety, veta sa môže značne dynamizovať a vykazovať vyššie percento závislosti od kontextu, a teda aj predchádzajúcich viet. Vo formalizovanom jazyku však majú slovesá inú funkciu: stoja ako súčasť tých komponentov, ktoré tvoria daný typ výroku, a preto majú aj svoje špecifické umiestnenie v konštrukcii (bližšie v kap. 6).

- **Príslovky** uvádzajú okolnosti deja, v prirodzenom jazyku sú veľmi frekventované, vo formalizovaných jazykoch majú úlohu spresňovať a konkretizovať daný dej alebo stav, vyskytujú sa preto zriedkavejšie a majú obmedzené pomenovacie možnosti. Ak stoja na začiatku vety, predpokladá sa nadväznosť danej konštrukcie na okolitý kontext.

- Ak stoja na začiatku vety **predložky**, v prirodzenom jazyku sa predpokladá nadväznosť danej konštrukcie na predchádzajúcu konštrukciu a na daný kontext. Vo formalizovanom jazyku však podľa Cmoreja (2001, s. 57) majú predložky špecifickú funkciu: utvárajú sa pomocou nich molekulárne výroky, resp. výrokové výrazy, pričom vo výrokovej logike sa spojky používajú v pevne stanovenom význame určenom pravdivosťnými podmienkami pre výroky, ktoré pomocou nich konštruujeme. Toto je aj prípad jazyka zákonov, preto je možné predpokladať vysoký výskyt spojok na začiatku vety.

- **Častice** a **citoslovčia** sme síce rátali, ale keďže v našej práci ide o formalizovaný jazyk a objektívny štýl, predpokladali sme, že ich výskyt bude veľmi nízky, až nulový. Častice

uvádzajú postoj hovoriaceho k výpovedi, čo je v prípade jazyka zákonov irelevantná skutočnosť, a citoslovčia sú typickým javom pre subjektívne (prípadne v niektorých prípadoch subjektívno-objektívne texty), preto sa v právnom jazyku nevyskytujú.

Slovné druhy na začiatku viet v zákonoch	Percentuálny výskyt
substantívami	38, 51%
adjektívami	5, 18%
zámenami	2, 22%
číslovkami	0 %
slovesami	0%
príslovkami	2, 22%
predložkami	10, 37%
spojkami	41, 48%
časticami	0%
citoslovciami	0%

Tabuľka č. 1 Výskyt slovných druhov na začiatku viet v zákonoch

A1 Ak sa veta začína **substantívom**, znamená to, že substantívum vystupuje ako podmet alebo predmet. V tomto prípade veta môže vystupovať v podstate aj samostatne. V Obchodnom zákonníku začína až **38, 51%** viet substantívom alebo substantivizovaným adjektívom (napr. kupujúci, predávajúci), čo značí o samostatnosti a vysokej výpovednej hodnote týchto konštrukcií, pretože substantívum je základným nositeľom informácie. Znamená to teda, že daná veta môže stáť samostatne, bez viazanosti na okolitý kontext a môže slúžiť aj ako súčasť argumentu v argumentačnej rovine (nemáme na mysli logický argument).

A2 5, 18% viet v legislatíve začína **adjektívom**. Adjektívum vo vete väčšinou tvorí zhodný atribút k nadradenému substantívu, teda substantívum vhodne dopĺňa, vysvetľuje alebo spresňuje (napr. *kúpna zmluva*). Keďže je výskyt adjektíva na začiatku viet oproti frekvencii substantív na začiatku viet v Obchodnom zákonníku pomerne nízky, znamená to, že daný termín (substantívum) bol už na inom mieste presne definovaný, a preto nie je potrebné upresňovať v každej vete dané substantívum. Daný termín teda môže byť budovaný prostredníctvom iného slovného druhu. Základnou funkciou adjektíva je v slovenských zákonoch dopĺňanie a konkretizovanie substantíva, ktoré je základným nositeľom informácie.

A3 Výskyt **zámen** na začiatku viet je veľmi nízky, len **2, 22%**. Tento počet nás neprekvapil, pretože výskyt zámen v legislatívnych textoch nie je žiaduci; využitie zámen by totiž mohlo zastrieť informáciu a znepresniť ju. Z toho dôvodu sa v zákonoch využíva zložitejší a zdanlivo stylisticky „neučesaný“ postup častého opakovania konkrétneho termínu na malom priestore, čo však zabezpečuje presnosť informácie. Zámená, ktoré v zákonoch nachádzame, sú prevažne deiktické a vyskytujú sa vždy tam, kde pred použitím zámena už daný komponent vety bezprostredne bol explicitne vyjadrený patričným slovným druhom. Deiktické zámená väčšinou stoja namiesto substantív alebo adjektív v nasledujúcej vete za vyjadrenou informáciou.

A4 Takisto nízky, dokonca nulový výskyt vykazujú na začiatku viet **číslovky** (samozrejme, ak nerátame číslovanie zákonov. V tomto prípade sú číslovky na začiatku každej vety. Nás však v tejto kapitole nezaujímala kompozícia, ale výpovedná a informatívna hodnota viet v zákonoch, preto sme nebrali do úvahy číslovanie jednotlivých viet a zákonov). Číslovky sa na začiatku viet v zákonoch nemusia vyskytovať, pretože jediná funkcia čísloviek v zákonoch súvisí práve s prehľadnou formálnou segmentáciou textu, čiže má kompozičné funkcie.

A5 Frekvencia **slovies** na začiatku viet je tiež nulová. Tento fakt tiež nie je prekvapením, pretože výkladovosť, náučnosť a objektivita týchto textov nepripúšťa dynamizáciu textu, ktorá by bola postavením verba na začiatok vety dosiahnutá.

A6 Vyššie percento výskytu na začiatku viet vykazujú **príslovky (2, 22%)**. Uvedeným slovným druhom sa vyjadruje okolnosť deja, preto je prirodzené, že občas sa i v textoch zákonov vyskytne na začiatku viet. Na tomto mieste sa spomedzi všetkých typov prísloviiek vyskytujú len príslovky času, ktoré prikazujú, kedy, v akom čase sa má daná povinnosť uskutočniť. Táto situácia sa v zákonoch častejšie vyjadruje pomocou okolnostného určenia. Ako sme spomenuli v kap. 5, aj týmto postupom sa tvorí implikácia.

A7 **Predložky** majú v legislatíve na začiatku viet už pomerne vyššiu **frekvenciu (10, 37%)**. Signalizujú väčšiu prepojenosť s predchádzajúcou vetou, ale vyskytujú sa aj v okolnostnom určení (najmä časovom). Často ide o sekundárne predložky.

Pr.: *V prípade, že ...*

Za dojednanie záväzku veriteľa možno dojednať...

Na určenie kúpnej zmluvy nemá vplyv ...

Predložky na začiatku viet v zákonoch signalizujú prítomnosť okolnostného určenia.

A8 Najvyšší výskyt v textoch Obchodného zákonníka dosahujú **spojky (41, 48%)**. Frekventovanosť výskytu predložiek je výsledok obráteného vetosledu v podrad'ovacom súvetí, ktoré tvorí základ textov zákonov. Obrátený vetosled zabezpečuje spresnenie sémantiky danej výpovede, dodržanie časového nasledovania myšlienky a dôslednejšiu logickú nadväznosť komponentov molekulárneho výroku.

A9 Častice a citoslovčia sa v analyzovanom materiáli nevyskytujú vôbec. Dôvod je tiež evidentný. Uvedené slovné druhy sa využívajú v textoch (najmä umeleckých, hovorových, prípadne v niektorých prípadoch funkčne aj v publicistických) ako expresivizujúci prostriedok, ktorý v legislatívnych textoch nie je žiaduci. Podobný prípad platí aj pre administratívne texty.

Tieto texty teda nie sú charakteristické znakom prílišnej kohéznosti, čo znamená, že jednotlivé vety v zákonoch môžu stáť aj samostatne, pričom nestrácajú svoju informatívnu hodnotu. Vetné konštrukcie do určitej miery nie sú (nemusia byť) navzájom od seba závislé a môžu sa používať, ako sme spomenuli vyššie, aj v argumentačnej rovine.

B. Vetné členy na začiatku viet

Pri analýzach sme postupovali podľa piatich glutinačných stupňov, ktoré poukazujú na vzájomnú súdržnosť jednotlivých viet v zákonoch. Glutinačný stupeň a vzájomná späťosť po sebe nasledujúcich viet sa odráža od nasledovných stupňov uvádzaných Mistríkom (1984, s. 307):

1. stupeň: na začiatku vety stojí podmet
2. stupeň: na začiatku vety stojí predmet
3. stupeň: na začiatku vety stojí okolnostné určenie
4. stupeň: na začiatku vety stojí verbum finitum
5. stupeň: na začiatku vety stojí konektor

Vetné členy na začiatku viet	Percentuálny výskyt
<i>Jednoduché vety a súvetia začínajúce hlavnou vetou</i>	
Podmet	38, 51%
Prísudok	0%
Predmet	5, 18%
Zhodný prívlastok s predmetom	5, 93%
Okolnostné určenie	5, 93%
<i>Súvetia začínajúce vedľajšou vetou</i>	
Konektor s nasledujúcim podmetom	21, 48%
Konektor s nasledujúcim predmetom	2, 22%
Konektor s nasledujúcim prísudkom	9, 63%
Konektor s nasl. okolnostným určením	11, 11%

Tabuľka č. 2 Vetné členy na začiatku viet v zákonoch

B1 Najnižší stupeň glutinácie (stupeň 0) medzi vetami je vtedy, keď na začiatku novej vety stojí **podmet**, pretože ten avizuje potenciálny začiatok novej témy, nový motív alebo aspoň relatívne samostatnú výpoveď (J. Mistrik, 1997, s. 307). V takomto prípade vidíme, že nasledujúca veta môže vystupovať aj samostatne a má aj samostatnú informatívnu hodnotu.

Pr.: *Súd môže na návrh spoločníka určiť neplatnosť uznesenia valného zhromaždenia, len ak porušenie zákona, spoločenskej zmluvy alebo stanov mohlo obmedziť práva spoločníka, ktorý sa určenia neplatnosti domáha.*

B2 Vyšší stupeň glutinácie (1) zaznamenáva situácia, keď na čele nasledujúcej vety stojí **predmet**.

Pr.: *Za vady tovaru sa považuje aj dodanie iného tovaru, než určuje zmluva, a vady v dokladoch potrebných na užívanie tovaru.*

(**Komentár:** návrh opravy: ...a **chyby** v dokladoch potrebných na **používanie tovaru**.)

Fakt, že uvedená veta má väčšiu viazanosť na predchádzajúcu vetu/kontext dokazuje postavenie predmetu *za vady* na začiatku vety, ale aj spojka *aj*, ktorá pripája ďalší predmet viažuci sa na verbum *považuje sa*. Takéto rozmiestnenie komponentov v danej konštrukcii má svoju funkciu: veta logicky nasleduje za predchádzajúcou konštrukciou, ktorá uvádzala okolnosti, ktoré sa považujú za vady (chyby) tovaru. Ďalší predmet *aj* so svojim atribútom (*iného tovaru*) logicky

nasleduje za nadradeným predikátom, veta teda dosahuje logickú následnosť svojich komponentov, aj logickú nadväznosť na predchádzajúcu konštrukciu/kontext. Jej samostatná pozícia je však vplyvom vysunutia predmetu obmedzená.

B3 J. Mistrík (1997) vo svojej glutinačnej teórii predpokladá, že ešte vyšší stupeň glutinácie (2) vzniká vtedy, keď začiatok novej vety tvorí **okolnostné určenie**. Ako uvádzame v nasledujúcom prípade, pre formalizovaný jazyk platí toto tvrdenie len obmedzene, pretože okolnostné určenie vystupuje vo vete ako premenná, ktorá má svoju funkciu, pričom stojí na špecifickom mieste v danej konštrukcii.

Pr.: ***V prípadoch**, na ktoré sa nevzťahuje odsek 1, považuje sa protinárok za uplatnený v deň, keď bol v súdnom alebo rozhodcovskom konaní podaný návrh na jeho uplatnenie.*

Podľa tohto príkladu možno predpokladať, že veta má schopnosť stáť aj samostatne a môže byť použitá aj v argumentačnej rovine ako samostatný element. Miernu nadväznosť na predchádzajúci kontext však vykazuje, a to práve použitím okolnostného určenia na začiatku vety. Oproti prípadu B2, v ktorom stojí na prvom mieste vo vete predmet, však konštrukcia s vysunutým okolnostným určením má menšiu nadväznosť na predchádzajúci kontext. V tomto prípade sa formalizovaný jazyk líši od prirodzeného jazyka, v ktorom vysunutie okolnostného určenia na začiatok vety signalizuje nižšiu samostatnosť danej vety.

B4 Keď je na čele novej vety **prísudkové sloveso**, ide už podľa J. Mistríka (1997) o pomerne vysoký stupeň kohézie (stupeň 3) a vety by už mohli byť transformované aj do podoby súvetia. Pri analýze zákonníkov vidíme, že hoci v nich vystupujú dlhé súvetia, nevznikli štylizáčnym procesom zhusťovania viet začínajúcich prísudkovým slovesom.

Zistený výskyt prísudkového slovesa na začiatku vety (9,63%) poukazuje predovšetkým na výskyt implikácie, ktorá poskytuje priestor pre exponovanie verba finita do čela vety, a to hneď za podmienkový konektor *ak*:

Pr.. *Ak **má** spoločnosť jediného spoločníka (p), **vykonáva** tento spoločník pôsobnosť valného zhromaždenia (q).*

Na tomto reprezentatívnom príklade vidíme, že na začiatku vedľajšej vety uvádzajúcej súvetie, ale aj na začiatku hlavnej vety stojí prísudkové sloveso a že veta spĺňa štruktúru aj funkciu výroku – implikácie ktorej zápis je nasledovný: $p \rightarrow q$. Keďže p je prvý a ucelený komponent implikácie a q je druhý a ucelený komponent implikácie, umiestnenie jednotlivých výrazov v konštrukcii má svoj význam a funkciu. To znamená, že v podobných prípadoch nejde o nadväznosť tohto výroku na predchádzajúcu konštrukciu, ale o dodržanie štruktúry daného výroku (implikácie), a to so zreteľom na jeho význam.

Týmto sa formalizovaný jazyk zákonov tiež odlišuje od prirodzeného jazyka, kde vysunutie prísudkového slovesa znamená menšiu samostatnosť danej konštrukcie.

B5 Stupeň glutinácie 4 (najvyšší stupeň) predstavuje **konektor** na začiatku vety.

Pr.: Ak predávajúci vykonal určenie sám, musí oznámiť podrobné údaje o tom kupujúcemu a určiť primeranú lehotu, v ktorej môže kupujúci oznámiť predávajúcemu odchýlné určenie. Ak tak kupujúci neurobí po dôjdení takeého oznámenia v určitej lehote, je určenie oznámené predávajúcim záväzné.

Výskyt podmieňovacej spojky *ak* na začiatku súvetia v prípade legislatívnych viet nepredpokladá vysokú glutinačnú hodnotu textu, ale práve naopak: použitá implikácia stojí úplne samostatne. Týmto sa formalizovaný jazyk tiež líši od prirodzeného jazyka.

Výpočty ukázali, že najvyšší stupeň výskytu na začiatku vety dosahuje podmet, za ním nasleduje okolnostné určenie a zhodný prívlastok s podmetom. Môžeme teda potvrdiť, že texty zákonov sú objektívne a ich vety môžu stáť samostatne (dokonca sa to od nich aj v praxi vyžaduje). Najfrekvencovanejšia logická funkcia v zákonoch je implikácia, ktorá sa realizuje pomocou podmienkového súvetia, pričom najčastejšie na začiatku hlavnej alebo vedľajšej vety stojí podmet a okolnostné určenie (v prípade vedľajšej vety je to aj prísudkové sloveso). Implikáciu totiž z jazykového aspektu ani nie je možné inak postaviť, podobne aj disjunkciu.

Keďže v mnohých prípadoch, ktoré sme bližšie ukázali vyššie, sa formalizovaný jazyk v oblasti nadväznosti, prípadne samostatnej existencie konštrukcií, líši od prirodzeného jazyka, nebolo možné rátať glutinačný stupeň podľa Mistríkovej glutinačnej teórie. Tá sa totiž zaoberá len

prírodným jazykom. Formalizovaný jazyk má v súvislosti s existenciou konštrukcií a celkovým jazykovým kontextom odlišné pravidlá.

C. Vetosled vo vetách zákonov

Vetosled sme si všímali pre doplnenie získaných informácií.

TYP VETY	Percentuálny výskyt
Súvetia začínajúce hlavnou vetou	54, 81%
Súvetia začínajúce vedľajšou vetou	45, 19%

Tabuľka č. 3 Vetosled v súvetiach v zákonoch

Na základe výpočtov je evidentné, že pomerne vysoké percento predstavuje výskyt súvetí začínajúcich vedľajšou vetou. V prípade textov zákonov to však neznamená, že jednotlivé vety sú na seba príliš naviazané a že sa text vyznačuje vysokým stupňom kohéznosti. Vety v zákonoch sú budované podľa logických princípov, preto obrátenie vetosledu nesignalizuje zviaanosť textu, ale logický sled myšlienok, ich pravdivostnú hodnotu, prípadne možnosti tranzitívnosti komponentov. Vety sú v texte budované ako molekulárne výroky, usporiadanie ich vetosledu a slovosledu teda zodpovedá konkrétnej logickej funkcii daného výroku.

Záver

Keďže ide o objektívny text, predpokladali sme, že vety budú vykazovať nízky stupeň vzájomnej nadväznosti.

Zákony sú/mali by byť postavené tak, aby jednotlivé vety mohli stáť samostatne, a to so zreteľom na to, že budú použité aj v prípadnej argumentácii, ktorá sa však bude realizovať v konkrétnom čase a priestore s konkrétnymi účastníkmi, teda v konkrétnej situácii. To znamená, že veta môže byť v konkrétnej situácii „vytrhnutá“ z kontextu a v danom čase a na danom mieste použitá.

Sledovali sme teda to, či a do akej miery jednotlivé vety v zákonoch spĺňali túto požiadavku.

Teoreticky sme vychádzali z Mistríkovej koncepcie o kohézii a glutinácii textu a z jeho piatich glutinačných stupňov. Zároveň sme však brali do úvahy diferencie medzi prirodzeným jazykom a formalizovaným jazykom, čo sa nám práve pri našich analýzach potvrdilo: jazyk v zákonoch je formalizovaný jazyk, preto nemožno rátať glutinačný stupeň nadväznosti jednotlivých viet a brať do úvahy parametre kohézie tak, ako je to v prirodzenom jazyku, ktorým sa zaoberá citovaná literatúra.

K výsledkom sme sa dopracovali tak, že sme sledovali, aké slovné druhy a aké vetné členy sa vyskytujú na začiatku vety (vychádzali sme z Mistríkovej koncepcie a z použiteľnosti jednotlivých slovných druhov v rámci významu textu), zráтали sme výskyt týchto slovných druhov a vetných členov v čelách viet a podľa toho sme robili podrobnejšie analýzy nadväznosti a samostatnej existencie jednotlivých viet, čo sme v práci dokladovali na reprezentatívnych príkladoch.

Hoci sme predpokladali, že základná požiadavka na vety v zákone bude spočívať v dodržaní samostatnosti každej vety, vety v zákonoch do istej miery bývajú na seba nadviazané, čím sa ale znižuje možnosť ich použiteľnosti v argumentácii v konkrétnej situácii bez okolitého kontextu. Myslíme si, že vzhľadom na požiadavku, aby veta bola schopná samostatne fungovať aj „vytrhnutá z kontextu“, predpokladáme, že by bolo vhodné podrobiť zákony miernej korektúre, aby v praxi nedochádzalo k rozporom, omylom v interpretácii v konkrétnej situácii a v rámci samotnej argumentácie k dezinformáciám a k „prekrúcaniu“ faktov.

Literatúra

CMOREJ, P.: *Úvod do logickej syntaxe a sémantiky*. IRIS, Bratislava 2001, 142 s. ISBN 80-89018-19-X

MISTRÍK, J.: *Štylistika*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1997, 598 s. ISBN 80-08-02529-8

ONDRUS, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: SPN 1980. 226 s.

Summary

In the article *The compactness of the texts of the law* author investigates and explains real compactness of texts of law, because special sentences in the law serve in special argumentation in the practice. So the article directs to possibility of the compactness special sentences and to possibility their independent.

METAPHERNMODELLE IN DER WIRTSCHAFTSSPRACHE

Mária Polčicová

1. Einleitung

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Eigenschaft des modelhaften Erarbeitens der metaphorischen Ausdrucksmittel in der Fachsprache Wirtschaftsdeutsch und Fachsprache Slowakisch. Er fasst die Ergebnisse der breiten Forschung von den konkreten publizistischen Texten und Texten der Fachliteratur zusammen.

Drei Hypothesen sind in diesem Zusammenhang zu erwähnen:

- Metaphorik als ein bestimmtes Ausdrucksmittel der fachlichen Sprachkommunikation;
- Modelle als Merkmal der Systematisierung in der Fachsprache;
- sprachliche und/oder extralinguistische, kognitive, fachliche Motivation der Metapher.

2. Ausgangspunkte

Der Begriff Metaphorik deutet den reichen Bereich von metaphorischen Ausdrucksmitteln, z.B. Metapher, Methonymie, Vergleich etc. an. In Bezug auf die metaphorische Ausdrucksweise einiger Typen der Fachtexte handelt es sich um die aktuelle und notwendige Problematik.

Die Fachtexte sind die Träger der Fachsprache. Drozd - Seibicke (1973) halten die Fachsprache „Gesamtheit der sprachlichen Mittel, die an dem bestimmten Gebiet der menschlichen Tätigkeit gebunden sind und für den bestimmten spezifischen Sprachstil charakteristisch sind. Zugleich unterscheiden sie sich von den anderen Stils“ (Drozd – Seibicke, 1973, S. 81).

Für die Metapher sind folgende Merkmale typisch:

- bildliche Ausdrucksmittel;
- analogische Nomination mit Durchdringung eines konzeptuellen und inhaltlichen Bestandteils;
- Träger der figurativer Motivation;
- Kooperation zweier Begriffsschemas;

- Merkmal der Irrationalität, Koordination, Expressivität; Simultankoordination des Gegenstands und seines Ausdrucks – Merkmal der Kategorisierung des Sprachausdrucks;
- fiktive Erweiterung der Sprachmittelextension;
- Gesetzmässigkeit des kognitiven Prozesses und Konzeptualität;
- Belebung, Aktualisierung.

Laut Lakoff und Johnson (1980) entsteht die Metapher auf Basis des Kognitionsprozesses und Lernprozesses. Aufgrund dessen ist es notwendig, die Metapher in der Fachsprache nicht nur als die alleinstehenden sprachlichen Ausdrucksmittel zu begreifen. Dies spielt eine wichtige Rolle vor allem bei den Interpretationen, bei denen zugleich die bestimmten spezifischen Gedankenstrukturen des bestimmten Faches zu berücksichtigen sind. Die Beherrschung der Fachmetaphorik kann man zugleich als parallele Aneignung der Fachrichtung und Sprachkompetenz definieren (Lakoff, Johnson, 1980).

Im Hinblick auf den komparativen Übersetzungsprozess sind bei den Metaphern folgende Übersetzungsverfahren festzustellen:

- *Übersetzung sensu stricto* – das der Metapher in der Ausgangssprache zugrunde liegende Bild ist in der Zielsprache wieder gegeben;
  - *Substitution* – das der Metapher in der Ausgangssprache zugrunde liegende Bild wird in der Zielsprache durch ein anderes Bild ersetzt;
  - *Paraphrase* – die Metapher in der Ausgangssprache wird nicht metaphorisch übersetzt.
- (Koller, 2001)

Die Möglichkeit der Bildung von bestimmten Modellen in der Sprache kann man als Merkmal der Systematisierung charakterisieren. Die Gedanken über Metaphermodelle findet man in den Theorien von Lakoff, Johnson (1980), Hesse (1966). Eines der bekanntesten Modelle ist *Harald Weinrich's Modell* (1976), das in den 60 Jahren entwickelt wurde. Dieses Modell ist ein klassisches Modell im Rahmen der modernen linguistischen metaphorischen Modelle. Die Metapher wird im Sinne eines bestimmten Wortes in kontradeterminiertem Kontext definiert. Man verwendet den Begriff *Bildfeld*, folglich *Bildspender*; *Bildempfänger*

analog zu dem Begriff *Wortfeld*, der in der Theorie der lexikalischen Felder verwendet wird (Weinrich, 1976).

Eines der bedeutendsten Merkmale in unserer Forschung wird zugleich der Aspekt der sprachlichen Motivation, der streng in Beziehung mit dem Sprachverwender in der konkreten Sprache steht. Die Metaphern werden im Kontext der Fachsprache verwendet. Zu bemerken ist deswegen die Möglichkeit der Analyse unter dem Aspekt der Fachmotivation. In diesem Sinne ist nicht nur die Motivation in traditioneller linguistischer Hinsicht, d.h. allgemeine Motivation der Metapher interessant.

Die Forschung der Metapher überwindet zur Zeit linguistische Aspekte, zugleich mit den modernen Ansichten der kognitiven Linguistik, Textlinguistik. Von großer Bedeutung ist die interdisziplinäre Verknüpfung im Rahmen der Forschung. Vor allem das Gebiet der Pragmatik, der Soziologie, der interkulturellen Translatologie bietet viele wissenschaftliche Anreize an. In diesem Zusammenhang sprechen wir über Fachmotivation, bzw. Wirtschaftsmotivation der Metapher.

3. Forschung

Aus mehreren Quellen der Fachliteratur und der publizistischen Fachtexte aus dem Wirtschaftsbereich wurden 275 metaphorische Ausdrucksmittel exzerpiert, die in den einzelnen Kontexten der Fachproblematik integriert waren.

Zu den bedeutensten Kriterien, die zugleich bei den entstandenen Metaphermodellen anwendbar sind, gehören:

- allgemeine Motivation der Metapher ;
- Fachmotivation, bzw. Wirtschaftsmotivation der Metapher;
- Bildspender und Bildempfänger bei den einzelnen metaphorischen Ausdrucksmitteln.

Bei der Analyse ist es möglich 5 Motivationsmodelle des 1. Typs, d. h. der allgemeinen sprachlichen Motivation, aufgrund einzelner identischer Bildspender, die zugleich mit den einzelnen Motivationsfaktoren übereinstimmen, zu erstellen:

- I. *Motivation durch Bewegung, Räumlichkeit, d.h. Bildspender - Raum, Bewegung* (Beispiele 1,2; Schema 1);
- II. *Motivation durch den Menschen* (Beispiele 3, 4, 5; Schema 2);
- III. *Motivation durch Natur, Naturerscheinungen, Tierwesen* (Beispiel 6);
- IV. *Motivation durch Gegenstände, Ereignisse und ihre Eigenschaften* (Beispiele 7, 8);
- V. *Motivation durch Tätigkeit* (Beispiel 9).

Die konkreten Beispiele werden folglich selektiv mit ihren Schemen präsentiert.

(1) *Wenn die Konjunktur lahmt, oder gar in eine Rezession abgleitet*, gehen in aller Regel Arbeitsplätze verloren.

(2) *...den eigenen Internet-Auftritt um relativ wenig Geld professionell gestalten lassen*

Schema 1

(3) *Der neue Auftritt der Firma und dabei ihrer Produkte ist nicht das Ergebnis eines Einkaufsbummels, keine Schönheitsoperation, sondern – aus unserer Sicht – die Umsetzung des alten Sprungs „die Funktion bestimmt die Form“.*

Schema 2

(4) *Inflation wie Deflation sind Krebschäden an der Wirtschaft.*

(5) *Was Design angeht, sind wir immer noch durch und durch bodenständig. Uns fehlt Verspieltheit und der Zauber des italienischen und französischen Designs.*

(6) *Das zentrale Thema steht, umgeben von einem Kreis, wie ein Baumstamm in der Mitte eines Blattes. Davon gehen Hauptäste nach außen, die für die Hauptgedanken stehen. Weitere Gedanken werden als Zweige festgehalten.*

(7) *Werbung wirkt langsamer. Der österreichische Werbekuchen wird 2001 langsamer gewachsen als heuer.*

(8) ...die Teuerungsrate errechnet sich *aus einem Warenkorb von vielen Waren, Dienstleistungen und öffentlichen Gebühren*

(9) Die rund 75 Milliarden *chinesischen Touristen pumpten* 8,7 Milliarden Dollar in die Wirtschaft der Stadt;

Aufgrund identischer Bildempfänger können 9 Motivationsmodelle (A-I) des 2. Typs, d. h. des kognitiven Typs, in der Fachsprache Deutsch erstellt werden. Die Beispiele sind selektiv eingeführt:

A *Wirtschaftsentwicklung*

(10) *Kreativität ist nicht nur eines der großen Modeworte,...sie ist auch der Treibstoff, der Wirtschaft und Gesellschaft schmiert.*

B *Unternehmen als eines der wichtigsten Wirtschaftssubjekte und seine Entwicklung*

(11) Gibt es aus ihrer Sicht *einen Lebenszyklus von Unternehmen? Das gibt: Aufbau, Ernte, Krise.*

C *Wirtschaftswachstum des Landes, Konjunkturentwicklung des Landes*

(12) *Ein Lichtblick auf dem Konjunkturhimmel* ist die weiterhin gute Nachfrage der Konsumenten.

D *aktuelle Gesellschaftsproblematik – Einführung der Währung EURO*

(13) Vielen wird es schwer fallen, sich von der vertrauten Mark zu trennen, aber viele *werden auch rasch die Vorteile des neuen Geldes schätzen.*

(14) *Euroschwäche oder Dollarstärke?*

E *Aufgabe und Bedeutung des Personalmanagements im Wirtschaftsleben*

(15) Porsche-Chef Wedekind *spricht über den Spagat zwischen Autorität und Humor.*

(16) *Die Sprache ist Visitenkarte einer Firma.*

F Marketingstrategien

(17) *Aus Sicht der Werbewirtschaft bist du, was du surfst*

G Wirtschaftskreislauf

(18) *In der Kreislaufbetrachtung fließen die Geld- und Güterströme zwischen vier Sektoren: den Haushalten, den Unternehmen, dem Staat und dem Ausland*

H Gegenpole des Gesamtgeschehens im Wirtschaftsleben

(19) Im Haushaltsplan gibt die *Soll-Zahlen* für ein Jahr vor, die nachträglich erfassten *Ist-Zahlen* nach Ablauf der Haushaltsperiode werden in der Haushaltsrechnung der jeweiligen Gebietskörperschaft zusammengefasst.

I Geld und Finanzen in allen ihren Formen als einer der wichtigsten Faktoren im Wirtschaftsprozess.

(20) Solange der Billigmarkt beliefert wird, haben die Kunden gutes Argument, *die Preise zu drücken*.

Die Grundlage unserer Hypothesen ist die Klassifikation der einzelnen metaphorischen Ausdrucksmittel auf Typen und Modelle. Im Rahmen der komparatistischen Analyse, d.h. bei der Forschung der einzelnen Typen der Äquivalenz, bzw. der Übersetzungsverfahren werden folgende Parallelen festgestellt:

- a) Das Merkmal des Vorkommens der einzelnen Übersetzungsverfahren (Sensu Stricto, Substitution, Paraphrase) bei den Motivationsmodellen des 1. Typs, d. h. der allgemeinen sprachlichen Motivation, ist vergleichbar, bzw. identisch mit den Motivationsmodellen (A-I) des 2. Typs, d. h. des kognitiven Typs. Die höchste prozentuelle Vertretung besitzt bei den beiden Motivationsmodellen Übersetzungsverfahren Sensu Stricto – 60%. 29%, bzw. 30% der metaphorischen Ausdrucksmittel werden ähnlich metaphorisch übersetzt, es wird also ihre spezifische Bildlichkeit aufbewahrt. Den niedrigsten Wert hat das Übersetzungsverfahren Paraphrase mit spezifischem Verlust der Metaphorizität in der Sprache – 11%, bzw. 10% der Ausdrucksmittel.

b) Metaphorische Ausdrucksmittel sind spezifische Ausdrucksmittel auch im Hinblick auf ihre breite Spanne von den extralinguistischen Faktoren, die im Prozess ihrer Rezeption, sowie Perzeption auftreten. Ein wichtiger Faktor ist auch die Kultur. Aufgrund dessen wird der Wert der kulturellen Kohärenz der einzelnen metaphorischen Ausdrucksmittel analysiert. Modell II, d.h. Modell mit Bildspender *Mensch* erreichte bei den Motivationsmodellen des 1. Typs, d. h. der allgemeinen sprachlichen Motivation, den höchsten Wert, d.h. die maximale kulturelle Kohärenz. Es handelt sich also um die identischen Gedankenprozesse in der slowakischen Sprache und in der deutschen Sprache. Bei den Motivationsmodellen des 2. Typs, d. h. des kognitiven Typs, werden die höchsten Werte der kulturellen Kohärenz bei den Modellen G, F, D, I mit identischen Prozentzahlen festgestellt:

- Model G – *Wirtschaftskreislauf*;
- Model H – *Gegenpole des Gesamtgeschehens im Wirtschaftsleben*;
- Model D – *aktuelle Gesellschaftsproblematik – Einführung der Währung EURO*;
- Model I – *Geld und Finanzen in allen ihren Formen als einer der wichtigsten Faktoren im Wirtschaftsprozess*.

Im Hinblick auf den identischen Bildempfänger in den einzelnen Modellen, z.B. beim Modell D – *aktuelle Gesellschaftsproblematik – Einführung der Währung EURO* handelt es sich um die universale gesellschaftliche Identität, die für mehrere Sprachen charakteristisch ist.

Der niedrigste Wert der kulturellen Kohärenz wird bei den Motivationsmodellen des 1. Typs, d. h. der allgemeinen sprachlichen Motivation, im Modell III – *Motivation durch Natur, Naturerscheinungen, Tierwesen* erreicht. Bei den Motivationsmodellen des 2. Typs, d. h. des kognitiven Typs, erreichte den niedrigsten Wert der kulturellen Kohärenz Modell C mit dem Bildempfänger *Wirtschaftswachstum des Landes, Konjunkturerwicklung des Landes*.

In beiden Fällen handelt es sich um die metaphorischen Elemente mit dem Komponent *Konjunktur*. Im Hinblick auf das modellhafte Erarbeiten der Metaphern geht es um den Mangel der metaphorischen Benennung der Wirklichkeit, bzw. um den niedrigeren Wert der verbalen Benennung der Wirklichkeit mit Lexeme *Konjunktur* in der slowakischen Sprache im Vergleich mit der deutschen Sprache. In der Wirtschaftssprache Deutsch

entwickelte sich das reiche Paradigma von fachlichen metaphorischen Ausdrucksmitteln, bzw. mit dem identischen Bildempfänger, die die Wirtschaftsentwicklung des Landes (Wachstum, Stagnation, Stabilität) benennen. Im Falle ihres Vorkommens in den slowakischen Fachtexten im Hinblick auf ihre Übersetzung entsteht der Verlust der Metaphorizität, d.h. das Übersetzungsverfahren Paraphrase.

Es handelt sich um die Fälle, bei denen man auf die Unterschiede des politischen Kontextes der beiden Staaten hinweisen kann, die für die wirtschaftliche Entwicklung von großer Bedeutung in beiden Staaten waren.

- c) Im Hinblick auf Kollers Typologie der Äquivalenz (2001) erreichte den höchsten Wert die denotative Äquivalenz. Diese hängt mit der Möglichkeit universale Modelle in den beiden Sprachen, d.h. Modelle I – V bei den Motivationsmodellen des 1. Typs, d. h. der allgemeinen sprachlichen Motivation zu bilden, die für deutsche und slowakische Sprachen, also ihre Kulturen, identisch sind.

Folglich werden diese Typen der Äquivalenz festgestellt:

- textuell-normative Äquivalenz:

Das hängt mit der einheitlichen Analogie der Bildung von Texten aufgrund des Stils in den beiden Sprachen. Im Hinblick auf die Textstilistik, bzw. die Texttypologie (Reiß, 1993), handelt es sich in beiden Sprachen um die folgende Eingliederung: Texttyp – informativer Text; Textsorte – wissenschaftlicher Text, bzw. nicht wissenschaftlicher Text.

- formal-ästhetische Äquivalenz:

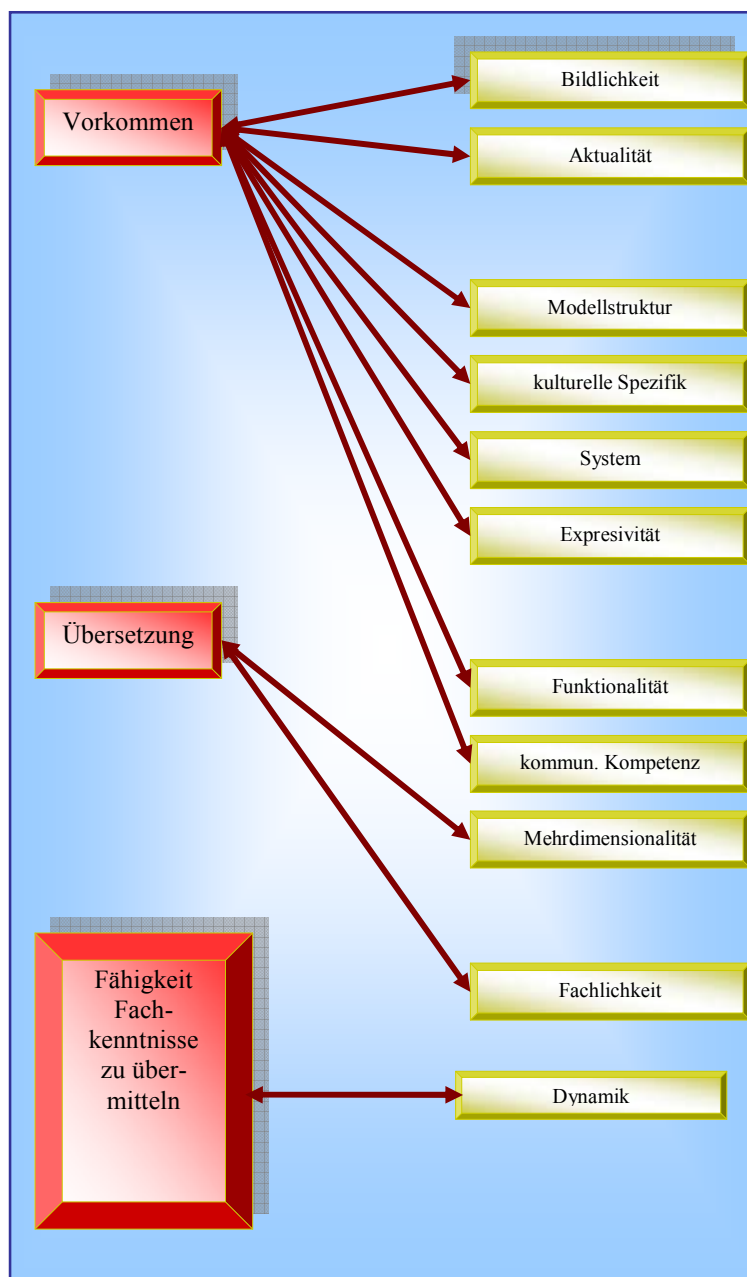
In beiden analysierten Sprachen werden metaphorische Ausdrucksmittel verwendet, um die Texte zu beleben.

4. Fazit

Diese Systematisierung und Anordnung der Metaphorik, die aufgrund der Bildung der Modelle gekennzeichnet wurde, widerspricht nicht ihrer anfänglichen Selbständigkeit und Individualität. Zusammen mit anderen Eigenschaften ist es bei komplexer Erfassung der Texte hinsichtlich ihrer Anwendung, z.B. unter dem Blickwinkel der Textlinguistik, zu

keinem Bruch der Textkohärenz, bzw. Textkohäsion gekommen, sodass in keinem Falle ein Regelbruch im Sprachsystem festzustellen war. Im Gegenteil, in ihrer Anwendung und ihrem Vorkommen, kann ein dynamisches und belebendes Ausdrucksmittel zum Aufbau des gesamten Kommunikats identifiziert werden, was für beide Fachsprachen typisch ist.

Die metaphorischen Ausdrucksmittel, die analysiert werden, sind durch folgende Eigenschaften zu charakterisieren :

Literatur

- DROZD, L. - SEIBICKE, W. 1973. *Deutsche Fach- und Wissenschaftssprache. Bestandsaufnahme – Theorie – Geschichte*. Wiesbaden : Oscar Brandstetter Verlag. ISBN 3-87097-058-8.
- HESSE, M. B. 1966. *Models and analogies in science*. Notre Dame, Ind. 1966.
- KOLLER, W. 2001. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Wiesbaden : Quelle und Meyer 2001.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago; London : The University of Chicago Press, 1980.
- POLČICOVÁ, M. 2007. *Modely obraznosti v jazyku odbornej komunikácie*. Studia linguistica 2 : UMB, Banská Bystrica : 2007.
- REISS, K. 1993. *Textyp und Übersetzungsmethode*. Heidelberg : Groos, 1993.
- WEINRICH, H. 1976. *Linguistik der Lüge*. Heidelberg : 1976.
- WEINRICH, H. 1978. *Zur Definition der Metonymie und zu ihrer Stellung in der rhetorischen Kunst*. In ARNOLD, A. *Textetymologie. Untersuchungen zu Textkörper und Textinhalt*. Festschrift für Heinrich Lausberg zum 75. Geburtstag. Stuttgart : 1978, s. 105–110.
- Trend, 1998
- WirtschaftsWoche, 2. 1. 1997; 2. 4. 1998; 19. 2. 1998
- Wirtschaft und Weiterbildung, 2/1998
- W und V, 49/1996

ODRAZ ÍRSKEJ KULTÚRNEJ IDENTITY V TVORBE

JOHNA MCGAHERNA

Lýdia Čechová

Súčasná írsky próza a kritika reflektuje komplexnosť historického, kultúrneho a socioekonomického kontextu krajiny. Ponúka nové interpretácie dejín a odkrýva dlho zamlčované a utajované problémy spoločnosti. Toto zatajovanie bolo do istého času typickou črtou írskoho kultúrneho života na národnej, lokálnej, a dokonca i rodinnej úrovni. Aktuálnu kultúrnu kritiku a literatúru v Írskej republike a Severnom Írsku čoraz viac charakterizuje skeptický postoj voči tomu, čo sa dosiahlo v rôznych oblastiach života. Spomenuté skutočnosti nás podnecujú k výskumu kultúrno-antropologických prvkov textu a k literárnemu odhaľovaniu niektorých zaujímavých javov tejto kultúry. Zároveň sa domnievame, že vďaka niektorým kultúrnym, historickým a sociálnym podobnosťiam medzi Írskom a Slovenskom (dlho pretrvávajúci agrárny charakter hospodárstva, približne rovnaká zemepisná rozloha krajín, emigračné vlny, prevažujúce katolícke vierovyznanie, porovnateľná vzdelanostná úroveň obyvateľov), môže byť takýto výskum problematiky írsky identity recepčne zaujímavý aj pre slovenského čitateľa.

Dielo nie tak dávno zosnulého írskoho McGahernovo odkrýva mnohé tabuizované problémy tejto krajiny, obsahuje mimoriadne mnoho aktuálnych kultúrnych a spoločenských detailov, a preto je azda jedným z najlepších literárnych zdrojov pre kultúrno-antropologickú analýzu. V takomto druhu literárnej analýzy, text zohráva rozhodujúcu úlohu pri „dekódovaní“ prvkov írsky kultúrnej antropológie a pomáha odhaľovať niektoré aspekty kultúrnej identity Írska. Uvedomujeme si však, že jeho možnosť transponovať aspekty kultúrnej antropológie je do istej miery ohraničená. Faktom zostáva, že literatúra viac ako iné formy a prejavy takéto kultúrno-antropologické znaky sprostredkúva a čitateľ ich v texte môže identifikovať, rekonštruovať a následne pomenovať.

Znakmi McGahernej literárnej tvorby a jej kultúrneho kontextu sú napr.: fenomén postkatolíckosti, rurálna tradícia, írsky paralyzačný duch, frustrácia mladej generácie a pesimizmus staršej generácie. V tejto štúdiu ide konkrétne o profánne a sakrálne rituály, ich vyprázdnené a zvýznamnené variácie a rituály smrti a umierania v írsky kultúre, pričom sa interpretačne opierame predovšetkým o dva najdôležitejšie autorove romány. Prvým z nich je McGaherov románový debut *Kasárne* (*The Barracks*, 1963), ktorý zobrazuje život protagonistky Elizabeth Reeganovej, umierajúcej na rakovinu. Druhý román *Medzi ženami* (*Amongst Women*, 1990) získal v Írsku nemalý ohlas a bol ocenený významnou Bookerovou cenou. Zachytáva život rodiny v dedinskom prostredí a pod silným patriarchálnym vplyvom otca Michaela Morana, veterána Írskej republikánskej armády.

Profánne a sakrálne rituály

Podľa Eamona Mahera, írsky literárny kritik, jestvuje istá súvislosť medzi agrárnou identitou a írskou naviazanosťou na rituály. McGahern vo svojich prózach pracuje s problémom rituálov vo formálnej aj obsahovej rovine, a to v religióznom i profánnom kontexte. Niektoré kapitoly jeho diel sú dokonca štruktúrované podľa rituálov (modlitieb alebo omší). Ako to sám priznáva,¹ opakovanie niektorých textových pasáží, viet alebo veršov, ktoré v texte pôsobia ako refrény piesní či básní, dodávajú textu istú rytmickosť. Týmto spôsobom súčasné dielo zrkadlí dávnu ústnu rozprávačskú tradíciu.

V tejto podkapitole si všimneme problematiku rituálov ako dôležitého kompozičného prvku v dielach Johna McGaherna. Najskôr sa však pozrieme na funkčný význam rituálov a zdefinujeme tie typy rituálov (naznačuje ich nižšie uvedená typológia), ktoré sa v autorových textoch uplatňujú.

Rituály môžeme charakterizovať ako súbor ustálených úkonov, ktoré (spolu)vytvárajú nejaký obrad. V rituálnych úkonoch religiózneho, resp. liturgického charakteru sa spája minulé s prítomným, všedné s neobyčajným, viditeľné s neviditeľným, transcendentné s imanentným, zázračné s prirodzeným a explicitné s implicitným. Zmyslom naplnené rituály vyjadrujú hlbokú podstatu vecí, často slovne nevyjadriteľných, nevyhoviteľných. Aj Mircea Eliade vo svojej eseji *Archetypy a opakovanie* konštatuje:

Metafyzické pojmy archaického sveta nebyly vždy formulovány ve výrazech teoretických; avšak symboly, mýty a rituál vyjadřují v různých rovinách a prostředky sobě vlastními komplexní systém souvislých výroků o nejhlubší skutečnosti věcí, systém, v němž je možno spatřovat metafyzickou osnovu.

(Eliade, 1993, s. 9)

V keltskom svete je tajomné prelínanie sa viditeľného a neviditeľného prirodzeným javom,² preto túto skutočnosť neskôr ľahko prijali aj v kresťanskej spiritualite (O'Donohue, 2002, s. 55).

Semioticky sa rituály radia medzi sociálne kódy (verbálny jazyk, jazyk tela, komodity). Sociálne kódy komunikujú spoločenskú identitu postáv cez oblečenie, životný štýl, zvyky, rituály, prácu, ktorú vykonávajú, a spôsob, akým sa vyjadrujú. Presnejšie ide o behaviorálne kódy, medzi ktoré patria aj protokoly – kódy zaužívaného správania a rolové úlohy (Chandler, 2003, s. 149). V širšom zmysle slova, resp. v profánnom chápaní rituály znamenajú istú pravidelnosť, opakovanosť alebo rutinnú činnosť, monotónnosť. V niektorých slovníkoch pojem rituál označuje vôbec každú pravidelnú stereotypnú činnosť alebo správanie. Mircea Eliade však vymedzuje rituál takto:

Archaický svet nezná žádné „profánní“ činnosti: každá činnost, která má určitý smysl – lov, rybolov, zemědělství, sexuální úkony – se nějakým způsobem podílejí na posvátném. ...jedinými profánními činnostmi jsou ty, které nemají mýtický smysl, to znamená, kterým chybí vzorový model. A tak můžeme tvrdit, že každá odpovědná činnost, zaměřená k určitému cíli je v pojetí archaického světa obřadem. Protože však většina těchto činností prodělala dlouhodobý proces desakralizace a v moderních společnostech se stala profánní, považovali jsme za vhodné vyčlenit je do odlišné skupiny.

(Eliade, 1993, s. 25)

V nasledujúcej časti sa pokúsime o analýzu rituálov v McGahernových textoch, pričom sa budeme výkladovo pridržať Eliadeho chápania rozdielu medzi sakrálnym a profánnym.

Rituály – či už profánne, alebo sakrálne – vnášajú do každodennej, všednej reality ozvláštnenie. Preto sa nám môže spojenie rituálov so všednosťou či monotónnosťou javiť ako

antagonizmus. Práve to sa však deje s rituálmi, ktoré sa postupne svojou ustálenosťou a stereotypnosťou vyprázdňujú, ako na to ďalej v analýze poukážeme. Vo vybraných McGahernových dielach budeme sledovať rôzne podoby rituálov:

- a. vyprázdnené sakrálne rituály,
- b. vyprázdnené profánne rituály,
- c. zvýznamnené profánne rituály,
- d. zvýznamnené sakrálne rituály.

V románe *Medzi ženami (Amongst Women)* sa striedajú religiózne rituály s profánnymi. Moran a jeho rodina vedú všedný život uzavretý do stiesneného prostredia dedinského domu a každodenných stereotypov. Moran zostáva „medzi ženami“, ktoré sa na rozdiel od synov nedokážu (a do istej miery ani nechcú) vzoprieť tyranii hlavy rodiny. Názov románu odkazuje verš ruženca „požehnaná si medzi ženami“ a meno druhej Moranovej manželky Rose túto súvislosť nepriamo potvrdzuje tým, že evokuje anglické slovo *rosary* (ruženec).

Každodenná modlitba slúži, ako sme už na inom mieste spomenuli, na upevňovanie Moranovho výsadného postavenia v rodine. V románe sa opakujú situácie, keď Moran bezcitne uráža Rose a ona zmeravene, bez slova odchádza do svojej izby. V takýchto napätých chvíľach Moran začína každovečernú modlitbu a žiada od dcéry, aby otvorila dokoľák dvere do Rosinej izby, a to aj napriek tomu, že ich ona zavrela. Sakrálny prvok, ktorý má byť spirituálnou sviatočnou chvíľou dňa, tak prináša do atmosféry nielen umelosť, nútenosť, neprirodzenosť, no mohli by sme povedať, že aj tyranii zahalenú plášťom „náboženského“ presvedčenia. Celý rituál sa stáva iba mechanickým úkonom – *vyprázdneným sakrálnym rituálom*.

Jedným z príkladov *profánnych rituálov* je každoročný príchod pána McQuaida, otcovho známeho z vojny v románe *Medzi Ženami (Amongst Women)*. Odohráva sa vždy v ten istý deň roka. Každoročné stretnutie starých priateľov z vojny považuje rodina za sviatočný deň. Po vzájomnej hádke mužov sa však táto tradícia naruší a starý McQuaid rodinu už viac nenavštívi.

Moranove dcéry tento tradičný deň vnímali ako veľký sviatok, pokúšajú sa ho preto pripomenúť otcovi a obnoviť ho. Veria, že (znovu)spriťomnenie tohto sviatku vzpruží ich starnúceho otca ako „lurdský zázrak“. Sviatočný deň Monagham, ktorý v texte považujeme za jeden z príkladov profánnych rituálov, má teda Moranovi vliat' novú silu, sprítomniť spomienky z minulosti, ozvláštniť všednosť a opäť spojiť rodinu. Lenže pokus vzkriesiť tento sviatok je neúspešný. Otec tvrdí, že neznáša prehrabávanie sa v minulosti. Život vníma ako kontinuálne plynúcu prítomnosť a trvá na tom, že to, čo uplynulo, sa už nemá znovu vyvolávať (McGahern, 1990, s. 120). (Tento výrok zreteľne kontrastuje s McGahernovým chápaním skutočnosti, ktoré sa odrazilo i v jeho kompozičnom postupe rozpomínania.)

Ďalším príkladom, v ktorom John McGahern uplatňuje prvok rituálu vo formálnej i obsahovej rovine, je román *Kasárne (The Barracks)*. Vo významovej štruktúre románu pritom kontrastujú religiózne a profánne rituály.

Hlavná ženská postava Elizabeth sa vydá za Reegana v nádeji, že opustí rutinné opakovanie dní. V ich domácnosti plnej detí sa však jej túžba nenaplní a Elizabeth sa dostáva do novej stereotypnej jednotvárnosti (večerné rituály, práca, návratné činnosti a udalosti), ktorú možno označiť za *vyprázdnený profánnny rituál*.

Na kompozičnej rovine opakovanie podrobných opisov manuálnych činností dodáva textu špecifický rytmus. Okrem toho sa tu text autorsky príznačne „ritualizuje“:

The lamp was lit, the blinds drawn, the table laid for the tea, the kettle put to boil.

(McGahern, 1963, s. 184)

Lampa zažatá, rolety stiahnuté, stôl prestretý na čaj, čajník stojí pripravený na ohni.

She'd little more to do: rake the fire, light the green glass oil-lamp, climb the stairs into a hope of sleep.

(McGahern, 1963, s. 185)

Už jej zostávalo len málo: rozdúchať pahrebu, zažať zelenú olejovú lampu, vyjsť po schodoch v nádeji, že sa vyspí.

...and all the neglected things were done before they came, the lamp lit, the fire blazing and their food warm on the table.

(McGahern, 1963, s. 188)

...a všetky zanedbané činnosti dokončila predtým, ako prišli: lampu zažala, oheň horel a na stole bolo teplé jedlo.

Monotónnosť života je v románe formálne vyjadrená tým, že prvé tri kapitoly sa zhodne končia opisom večerných činností a na konci prvej a druhej kapitoly sa Reegan modlí tú istú modlitbu. Druhá a tretia kapitola sa opäť začína ránom v rodine Reeganovcov. Len v štvrtej kapitole Elizabeth odchádza do nemocnice, aby sa liečila z rakoviny – monotónnosť všedných dní (a kompozičná schéma textu) sa tým narúša.

Príkladom *zvýznamnených profánnych* rituálov je vianočná večera v šiestej kapitole románu *Kasárne (The Barracks)*. Jej tradičný význam intuitívne vnímajú aj deti, preto svoje bežné správanie pri večeri zmenia. Zdôrazňuje sa tým slávnosť chvíle, o čom svedčí aj detailný opis sviatočného očakávania:

Never did the table-cloth appear so bright as on this day, not until this day next year would they have roasted meat, and it was unlikely that they'd sit to a meal for another year at which such marvelous courtesy and ceremony were observed. Even the children said, „please pass me this and that“; everybody was considered and waited on; there was even a formal exactness in the way they lifted the salt and pepper cruets, and the meal began and ended in the highest form of all human celebration, prayer. ... All other meals throughout the year might be hurried..., but this day and meal were put aside for celebration.

(McGahern, 1963, s. 183)

Nikdy nepôsobil obrus na stole tak jasnobielo ako v tento deň a kým znova nepríde na budúci rok tento deň, nebudú mať pečené mäso a sotva si po nasledujúci rok zasadnú k jedlu, pri

ktorom bude vládnuť taká neobyčajná zdvorilosť a obradnosť. Dokonca aj deti vraveli: „Podaj mi, prosím, to alebo tamto“, každého si uctievali a obsluhovali ho, ešte aj v tom, ako dvíhali soľničku a koreničku, bola formálna precíznosť a stolovanie sa začínalo i končilo najvyššou formou ľudskej slávnosti – modlitbou. ... Pri každom stolovaní počas roka sa náhlili..., ale tento deň a toto jedlo vnímali inak – ako slávnostnú chvíľu.

Slávnosť chvíle je tu umocnená opisom výnimočných drobností: vyberaným jedlom, žiarivo čistým obrusom, nezvyčajným zdvorilým správaním detí a výrazmi ako ceremónia, formálna presnosť, najvyššia forma slávnosti ap. McGahernova precíznosť v opisovaní drobných predmetov pripomína Joyceovo narábanie so zdanlivo nepodstatnými detailmi. Prostredníctvom triviálnych drobností každodenného života sa tak odhaľuje nejaká nepoznaná pravda alebo zázrak. Takéto nezvyčajné prekrývanie banality a zmyslu je jedným zo základných prvkov joyceovskej estetiky a možno ho, ako som už skôr uviedla, pokladať i za výrazný znak McGahernej poetiky.

S rovnakou precíznosťou a starostlivosťou, s akými opísal slávnostnú večeru, autor postupuje aj pri iných opisoch podávania jedla a nápojov. V texte je vždy sprevádzané atmosférou pokoja a zmierenia medzi postavami:

They ordered the same things, melon with Parma ham, Veal Milanese, a carafe of chilled white wine. He urged her to have more, to try the raspberries in season, the cream cake, but she ate carefully...

(McGahern, 2006, s. 305)

Objednali si presne to isté, melón s parmskou šunkou, milánske teľacie a karafu schladeného bieleho vína. Naliehavo jej ponúkal ešte viac, aby skúsila sezónne maliny, krémový zákusok, ale ona jedla opatrne...

Podávanie jedla a nápojov je u McGaherna mnohokrát súčasťou spoločenských udalostí a stretnutí – prezentuje tradičnú írsku pohostinnosť. Dostatok jedla je zároveň znakom spokojnosti a hojnosti. Íri azda nikdy nezabudnú na veľký hladomor v 19. storočí, počas ktorého zomrelo asi milión obyvateľov a druhý milión sa vystaňoval.

Správanie niektorých postáv v románe *Kasárne (The Barracks)* zaznamenáva i kontrast medzi vyprázdnenosťou a zmyslupnosťou rituálov. Zatiaľ čo postava otca rodiny predstavuje autoritu, ktorá zachováva rituály bez chápania ich hlbšieho významu, postava matky vo svojom hľadaní zmyslu života odmieta prejavy formálnej duchovnosti. Spôsob, akým sa rozprávač zmieňuje o jej vzťahu k modlitbe, vyjadruje hĺbku jej porozumenia tohto každodenného rituálu:

The rosary had grown into her life: she'd come to love its words, its rhythm, its repetitions, its confident chanting, its eternal mysteries.

(*McGahern, 1963, s. 220*)

Ruženec prenikol celým jej životom. Zamilovala si jeho slová, rytmus, opakovanie, spevavú litanic-kosť, večné tajomstvá.

Elizabeth sa vďaka svojmu vnútornému premieňaniu, vyvolanému utrpením, stáva autentickou osobnosťou, plne chápacou zmysel rituálov a hľadajúcou zmysel i naplnenie posledných dní svojho života. V citovanej vete vymenúvaním jednotlivých výrazov (jej slová, rytmus, opakovanie, spevavá litanickosť, večné tajomstvá) autor na jednej strane vyjadruje podstatu *zvýznamnených sakrálnych rituálov* a na druhej strane potvrdzuje vlastnú záľubu vo využívaní rytmickosti a refrénovitosti v prozaických textoch.

Rituály, ako ich literárne využíva a stvára John McGahern, sú obsahovou aj formálnou doménou jeho textov. Postavy nachádzajú zmysel v náboženských rituáloch, ktoré špecifickým spôsobom utvárajú ich skúsenosť so svetom a jeho „chodom“. Rituály sú hlboko vryté do vnútorného prežívania a myslenia aj tých postáv, o ktorých by sa prvoplánovo mohlo zdať, že len mechanicky naplňajú zaužívané rituály cirkvi.

Eamon Maher, ako sme sa už zmienili, potvrdzuje pevnú naviazanosť agrárnej spoločnosti na cirkevné rituály a túto skutočnosť odôvodňuje tým, že Írom chýba filozofické vzdelanie, ktoré by im pomáhalo porozumieť otázkam metafyzického charakteru. Môžu sa ním pochváliť napríklad Francúzi, ktorí dokážu veriť v transcendentné skutočnosti, hoci k rituálom cirkvi pristupujú „ateisticky“ (Maher, 2000, s. 141).

Domnievame sa – a McGahernove prózy nás v tom utvrdzujú – že človek spätý s pôdou a so všetkými činnosťami s ňou súvisiacimi má myslenie pevne napojené na fyzickú prácu na poli i v domácnosti, ako aj na veci, ktoré ho obklopujú.³ Vo vedomí takéhoto človeka vykonávanie kresťanských rituálov korešponduje s každodennou rutinnou *fyzickou* prácou. Na základe tohto prepojenia totiž dospieva k hlbšiemu porozumeniu metafyzických právd.

Neprestajné zdôrazňovanie potreby profánnych a sakrálnych rituálov, ktoré predstavujú neodmysliteľnú súčasť írskej kultúrnej identity, kontrastuje v McGahernovom diele s nepriamou kritikou vyprázdnenosti obradov. Autorovo dielo v mnohých ohľadoch dosvedčuje skutočnosť, že sakrálne rituály sú súčasťou írskeho človeka, a to aj napriek ich často nezúčastnenému praktizovaniu. McGahernovo videnie tohto fenoménu rozkrýva jeho zložitosť a vyzýva k návratu k autenticite a zmysluplnému konaniu.

Netabuizované rituály smrti a umierania v írskej kultúre

Otázky života a smrti, ako aj rituálov, ktoré s nimi súvisia, sú prirodzenou súčasťou života zobrazovaného v McGahernových prózach. Vari najbližšie k téme smrti sme pri čítaní románu *Kasárne (The Barracks)* – tu ju cítime najintenzívnejšie. Protagonistkou diela je Elizabeth umierajúca na rakovinu. Záznam jej pocitov strachu, obáv zo straty a z bolesti je podrobný a intímne dôverný. Je to súčasne záznam z jej cesty vytrvalého pátrania po osobnej identite i prazmysle bytia. Román sa dotýka najosobnejších a najvnútornejších problémov bytia – formuluje existenciálne sebaidentifikačné otázky. Novší McGahernov román *Autor pornografie (The Pornographer)* je tiež príbehom o umieraní ženskej hrdinky, ktorá hrala v živote hlavnej mužskej postavy úlohu matky (aj keď bola jeho tetou). Smrť matky je implicitne prítomná aj v románoch *Temnota (The Dark)* a *Rozlúčka (The Leavetaking)*.

Tematizovanie problému smrti nie je výlučne špecifikom McGahernových diel. Otázka smrti nie je v írskej spoločnosti a literatúre zamlčivavanou témou. V tvorbe írskych autorov sa často objavujú úvahy inšpirované smutnými témami. V Írsku sa hovorí, že melancholikov z nich robí dážď (Conniff, 2004).

Neobyčajne prirodzený vzťah k smrti patrí súčasne k tamojším tradíciám a prejavuje sa, pochopiteľne, aj literárne: ak sa vrátíme k dvom význačným McGahernovým predchodcom –

Joyceovi alebo Beckettovi, u oboch do popredia vystupuje ich „posadnutosť“ smrťou. V Beckettovej poviedke *Prvá láska (First Love)* sa napríklad protagonista vyznáva, že sa rád prechádza po cintorínoch, že mu neprekáža mŕtvolný pach a sendvič mu tam chutí viac.⁴ McGahernova najdlhšia poviedka či skôr novela *Vidiecky pohreb (The Country Funeral)* na konci oboch autorových poviedkových zbierok (*The Collected Stories a Creatures of the Earth*) pripomína Joyceovu poslednú (zhodou okolností tiež najdlhšiu) poviedku *Mŕtvy (The Dead)*. Obsahuje totiž niekoľko aluzívnych odkazov na Joyceovu poslednú poviedku (názov poviedky, jej dĺžka, umiestnenie v zbierke, leitmotív).

Súčasný írsky režisér Jim Sheridan záujem Írov o tému smrti, inde zvyčajne tabuizovanú, spracoval v (polo)autobiografickom filme *V Amerike (In America)*. Írska rodina s dvomi dcérami sa prisťahuje do New Yorku, aby sa pokúsila zabudnúť na smrť najmladšieho syna. Pre otca sa stala príčinou neschopnosti cítiť akékoľvek emócie. Spomienky ich však neustále prenasledujú a cesta k vyličeniu sa z nich je dlhá a neľahká.

V prózach Johna McGaherna sa okrem smrti často uvažuje aj o jej prepojení so životom. Život a smrť sa prirodzene prelínajú a premiešavajú. Román *Autor pornografie (The Pornographer)* si aluzívne požičiava Beckettovu juxtapozíciu zdanlivo nezlučiteľných ľudských skúseností – narodenia a umierania, ako o nich čítame v románe *Murphy*: „Materské znamienko. Mŕtvolné znamienko.“ („Birthmark. Deathmark.“) John McGahern vo svojom románe analogicky hovorí o lone, ktoré však konotuje narodenie i sexualitu, čím beckettovskému kontrastu pridáva ešte jednu dimenziu: „Lono a hrob.“ („The womb and the grave.“) Naznačuje tým istý súvis medzi sexualitou a umieraním:⁵ „Smrť niekedy musí prichádzať podobne; napätie ustupuje z tela v bolesti, nie v slasti a pýche, poslednýkrát...“⁶ (McGahern, 1978, s. 57)

Poviedka *Vidiecky pohreb (The Country Funeral)* je dôkladným detailným opisom trojdňových pohrebných rituálov v Írsku. Traja bratia z Dublinu sa vydajú na cestu (fyzicky i mentálne) do dedinky Gloria Bog na západe Írska, kam chodievali každé leto s matkou na prázdniny. Keď vstúpia do domu mŕtveho strýka, ľudia čakajúci v dome pristúpia k nim, aby im podali ruku a vyjadrili sústrasť. Neskôr sa odoberú hore do spálne, kde leží mŕtvy a dotknú sa jeho rúk a čela na znak rozlúčky. Ako sedia pri jeho posteli, ľudia zblízka i zďaleka⁷ prichádzajú k mŕtvemu, pokľaknú si a potom sa odoberú do dolnej miestnosti ponúknuť sa jedlom a nápojmi.

Takmer všetky rozhovory sú zamerané na nebohého, sú rozprávaním o zážitkoch a príbehoch zosnovaných zo spomienok zúčastnených.

Tichom naplnená miestnosť na poschodí, plná trúčliacich, ktorí bdejú pri tele čakajúcom na poslednú premenu, kontrastuje s dolnou izbou, kde vládne čulosť a hlasné rozprávanie:⁸

It was as if the house had been sundered into two distinct and separate elements, and yet each reflected and measured the other as much as the earth and the sky.

(*McGahern, 2006, s. 390*)

Bolo to, akoby dom rozdelili na dve zreteľne odlišné a oddelené časti, a predsa sa navzájom jedna v druhej zrkadlili ako zem a obloha.

Aj keď všetky hodiny v dome zastavili na znak zastavenia času, všetci presne vedeli, kedy je polnoc, čas na tradičnú modlitbu ruženca za zosnulého.

McGahernovo chápanie rituálov a hlavne jeho postoj k nim stelesňuje matka týchto troch synov. Ona počas trvania celého pohrebného rituálu v dedine Gloria Bog, sledovaním hodín „podstúpila“ (aj keď nie fyzicky) všetky časti tohto rituálu v Dubline. V marci, keď si (najmä) leitrimskí Íri pripomínajú výročie McGahernovho úmrtia, sa v novinách Irish Times objavil článok s názvom *McGahernov zmysel pre rituály smrti naďalej pretrváva*, v ktorom jeho autor Eamon Maher zdôrazňuje prozaikov vzťah k rituálom. Nie je preto prekvapujúce, že McGahernov hrob v Aughawillan je pri príležitosti pamiatky jeho smrti v marci „pútnickým miestom,“ konštatuje Declan Kiberd, odborník na McGahernovu prózu (Maher, 2009).

Význam, ktorý Íri prikladajú pohrebným rituálom, ich otvorený prístup k otázkam smrti do veľkej miery súvisí s keltskou kultúrou. Kelti totiž mali veľmi zložité pohrebné zvyky. Verili v posmrtný život, a preto do hrobov vkladali rozličné predmety, aby si ich mŕtvy vzal so sebou na iný svet. Smrť nevnímali ako deštrukciu alebo ako jav, ktorý vyvoláva zneistenie a strach. Považovali ju za každodennú súčasť života a umieranie vnímali ako prirodzenú a intenzívnu skúsenosť života.

McGahernov zmysel pre keltskú spiritualitu si možno všimnúť už v názve posledného románu *Aby mohli hľadiť na tvár vychádzajúceho slnka* (*That They May Face the Rising Sun*). Navracia sa v ňom ku keltským rituálom ukladania nebohého tvárou smerom k slnku, aby v deň vykúpenia mohol hľadiť na vychádzajúce slnko. Súčasťou pohrebných rituálov je aj obchádzanie sprievodu v smere dráhy slnka⁹ (cit. podľa Clarusová, 1991, s. 45).

Záver

Súčasťou kultúrnej identity Írska je niekdajšia pripútanosť k cirkevným, resp. katolíckym rituálom. Dnes sa už toto úzke prepojenie a jeho hĺbka stráca, no (profánny) rituál napriek tomu zostáva významnou zložkou írskoho života, ako to zobrazujú aj analyzované prózy Johna McGaherna. Naviazanosť Írov na rituály dnes už teda nie je ani tak známkou spirituálnej identity, ale skôr kultúrnej, resp. kultúrno-antropologickej identity. (Aj napriek niekoľkým príkladom kladného vyobrazenia protestantských rodín v McGahernovom diele autor zachytával najmä katolícky aspekt írskkej identity. John McGahern čerpá najmä zo staršej keltskej a novšej kresťanskej tradície. Nie sú od seba príkro oddelené, naopak, mnohokrát sa ich vplyv na formovanie írskkej kultúrnej identity prelína – keltské a kresťanské akoby tvorili dve vrstvy analyzovaného javu. Príkladom by opäť mohol byť blízky vzťah Írov k prírode a uvedomovanie si jej symbolického kolobehu alebo ich otvorený, strachom nepoznačený vzťah k smrti.

Literatúra

CLARUSOVÁ, Ingeborg: *Keltské mýty. Človek a jeho „jiný svet“*. Praha: Vyšehrad, 1991. 247 s. ISBN 80-7021-470-8

CONNIFF, Tamara: In L. A., An Irish Party Toast to „In Amerika“ In: *THR.com*, 29. január 2004.
http://www.hollywoodr/eporter.com/hr/search/article_display.jsp?vnu_content_id=2079131

CHANDLER, Daniel: *Semiotics: The Basics*. London: Routlage, 2003. 273 s. ISBN 0-415-26594-0

ELIADE, Mircea: *Mýtus o věčném návratu*. Prel. Eva Strebingerová. Praha: Oikoymenh, 1993. 101 s. ISBN 80-85241-51-X

ELIADE, Mircea: *Mýty, sny a mystéria*. Prel. Jiří Vízner. Praha: Oikoymenh, 1998. 195 s. ISBN 80-86005-63-1

ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Prel. Filip Karfík. Praha: Oikoymenh, 2006. 147 s. ISBN 80-7298-175-7

LEDWIDGE, Grace, T.: Death in Marriage: The Tragedy of Elizabeth Reegan in *The Barracks*. In: *Irish University Review. A Journal of Irish Studies*. Dublin: Études Irlandaises, 2005, s. 90 – 103. ISSN 0021-1427

MAHER, Eamon: *Crosscurrents and Confluences: Echoes of Religion in Twentieth – Century Fiction*. Dublin: Veritas, 2000. ISBN 1-85390-454-6

MAHER, Eamon: Is Irish novel in Crisis? The Example of John McGahern. In: *Irish University Review. A Journal of Irish Studies*. Dublin: Études Irlandaises, 2005, s. 58 – 71. ISSN 0021-1427

MAHER, Eamon: *John McGahern. From the Local to the Universal*. Dublin: The Liffey Press, 2003. 191 s. ISBN

1-904148-40-9

MAHER, Eamon: McGahern's Appreciation for the Rituals of Death Lives on. Rite and Reason. In: *Irish Times*, 24.3.2009

O'DONOHUE, John: *Kniha keltské moudrosti. Inspirace starou keltskou moudrosti, poezií a požehnáními*. Prel. Marie Polasková. Praha: Portál, 2002. 174 s. ISBN 80-7178-629-2

Pramene

BECKETT, Samuel: *Murphy*. New York: Grove Press, 1994. 288s. ISBN 0-8021-5037-3

JOYCE, James: *The Essential James Joyce*. London: Flamingo Modern Classic, 1994. 628 s. ISBN 0-586-09093-2

McGAHERN, John: *The Pornographer*. London: Faber and Faber, 1979. 252 s. ISBN 978-0571225712

McGAHERN, John: *Amongst Women*. London: Faber and Faber, 1990. 184 s. ISBN 978-0-571-16160-7

McGAHERN, John: *The Collected Stories*. London: Faber and Faber, 1992. 408 s. ISBN 0-571-16274-6

McGAHERN, John: *The Barracks*. London: Faber and Faber, 2000. 232 s. ISBN 0-571-20372-8

McGAHERN, John: *By the Lake (That They May Face the Rising Sun)*. New York: Vintage International, 2002. 356 s. ISBN 0-679-41914-4

McGAHERN, John: *Mezi ženami*. Prel. Dominika Křesťanová. Praha: Mladá fronta, 2003. 211 s. ISBN 80-204-1018-X

LA CULTURE DU VIN EN FRANCE ET EN SLOVAQUIE : ÉTUDE COMPARÉE

François Schmitt

Introduction

L'étude de la culture alimentaire, qui a été introduite en sciences sociales dès les années 1930 du XXe siècle à la suite de précurseurs comme A. Maurizio¹, a acquis ses lettres de noblesses à mesure que les sciences humaines – en particulier l'histoire – s'ouvraient à d'autres disciplines voisines comme l'économie ou l'ethnologie. Ce regain d'intérêt pour la vie quotidienne s'est renforcé dans les années 1980 – 90, comme en témoignent les nombreuses publications parues sur ce thème, notamment celles de J.-L. Flandrin², dont les apports scientifiques en sociologie ont été résumés dans un ouvrage récent³. En Slovaquie, par contre, les sciences sociales, préoccupées, à la fin du XIXe et au début du XXe siècles, par la construction d'une conscience nationale et orientées, après la guerre, vers l'idéologie marxiste, ont peu intégré à leurs études la culture alimentaire⁴.

« Dis moi ce que tu manges, je te dirai qui tu es ». Cette célèbre phrase du gastronome français Jean Anthelme Brillat-Savarin (1755-1821) résume bien l'importance de l'alimentation – dans laquelle le vin occupe une place privilégiée – pour connaître la culture d'un peuple ou d'une nation. Or, si la culture du vin a été largement étudiée par ailleurs⁵, elle a peu fait l'objet d'une comparaison entre deux cultures nationales différentes. C'est pourquoi nous avons choisi de consacrer cet article à ce thème qui doit s'inscrire dans une étude comparative beaucoup plus vaste entre la culture française et la culture slovaque.

Mettant en corrélation des domaines aussi différents que le milieu naturel (climat, podologie), la religion (place du vin dans la religion chrétienne), ou les rapports socio-économiques (entre producteurs, producteurs et consommateurs et consommateurs), le vin joue un rôle plus complexe dans la société que d'autres produits alimentaires, au point qu'on puisse parler, pour certains pays, et c'est le cas de la France et de la Slovaquie, de civilisation du vin.

Ainsi, la France, pays du vin par excellence, et la Slovaquie, qui comprend de nombreuses régions viticoles, appartiennent à une même civilisation : la civilisation du vin.

Or, par-delà les différences dans les caractéristiques des vins qui sont produits dans les deux pays, en quoi ces deux cultures du vin différent-elles ?

Les deux cultures se singularisent, en amont, par des modes de production résultant d'une évolution socio-économique assez différente dans les deux pays et, en aval, par des modes de consommation du vin liées à des traditions et des modes alimentaires particuliers.

1. Vignobles et vignerons

Les deux pays se rapprochent par la diversité de leurs terroirs, mais les modes de production en France et en Slovaquie ont connu des évolutions sensiblement différentes.

1.1. Géographie de la vigne en France et en Slovaquie

Les conditions climatiques et podologiques permettant la culture de la vigne étant particulières – un sol pauvre et bien drainé naturellement, un bon ensoleillement –, seule une partie des territoires français et slovaque est plantée de vignes. Il n'en a pas toujours été ainsi car, jusqu'au XIXe siècle, certaines régions où les vignobles ont disparu aujourd'hui, comme le centre du Bassin parisien ⁶ ou la vallée du Vah ⁷ étaient plantées de vignes. Par la suite, dans les deux pays, les vignobles se sont concentrés dans les régions les plus favorables.

La France comporte une dizaine de régions viticoles très différentes les une des autres tant pour les caractéristiques de leurs vins que pour l'étendue de leur vignobles : dans le quart Nord-Est de la France se situent les vignobles champenois, alsacien et bourguignon ; au Sud-Est, s'étendent les vignobles du Baujolais, de la vallée du Rhône, de la Provence, du Languedoc et de la Corse ; l'Ouest de la France est dominé par l'énorme vignoble bordelais et par celui des Pays de la Loire ; on peut ajouter à ce panorama de la vigne en France les vignobles plus modestes du Jura et de la Savoie.

La Slovaquie se caractérise aussi par une certaine variété de ces terroirs. Elle comporte six régions viticoles : les Petites Carpates, la région de Nitra, la Slovaquie méridionale, la Slovaquie centrale, la Slovaquie orientale et le Tokaj.

1.2. Le bouleversement des modes de production dans la deuxième moitié du XXe siècle

Après le coup de Prague, le vignoble slovaque, comme le reste de l'agriculture, a été collectivisé et les vigneron dépossédés de leurs vignes. La production viticole s'est concentrée dans de grandes coopératives agricoles et les vignes ont été regroupées en grandes parcelles. La grande production a remplacé la production artisanale traditionnelle et l'accent a été mis sur la quantité au détriment de la qualité. Après 1989, les restitutions ont permis l'apparition d'une nouvelle génération de viticulteurs tandis que beaucoup d'anciennes coopératives ont disparu. Le manque de capitaux et la confrontation brutale au marché a certes entraîné une baisse de la production et des surfaces plantées en vignes ⁸.

La viticulture française a aussi été transformée par les évolutions économiques de la deuxième moitié du XXe siècle qui ont affecté l'ensemble du monde agricole français. Cela s'est traduit par une concentration de la production aux mains des grandes et moyennes exploitations tandis que la petite viticulture, incapable de faire face à la concurrence et attirée vers d'autres secteurs économiques, s'est fortement réduite. La multiplication des coopératives agricoles et des caves coopératives, qui sont chargées de prélever la production et de la commercialiser, a pourtant permis à une petite viticulture de se maintenir dans beaucoup de régions.

1.3. Les producteurs aujourd'hui

Le retour à l'économie de marché en Slovaquie n'a pas entraîné un retour à la situation antérieure à 1948 car seule une minorité de bénéficiaires des restitutions se sont lancés dans la viticulture. Divers status régissent aujourd'hui l'exploitation de la vigne en Slovaquie : rares sont les coopératives agricoles qui se soient maintenues, la plupart se sont transformées en sociétés par actions (S.A. ou S.A.R.L.) ou en entreprises individuelles ou familiales. La collectivisation puis le retour à l'économie de marché marquent donc une véritable rupture dans le monde viticole en Slovaquie où la vigne a partiellement perdu son caractère familiale ⁹.

En France, au contraire, la plupart des entreprises viticoles sont des exploitations familiales. Cependant, les contrastes entre petits et grands viticulteurs sont importants, que ce soit entre régions ou au sein des régions viticoles ¹⁰. Ainsi, le vignoble bordelais est surtout constitué de grandes exploitations alors que la taille des vignobles en Alsace est plus modeste. A l'intérieur des régions cohabitent de gros viticulteurs possédant leurs caves particulières et des viticulteurs plus modestes écoulant leur production en caves coopératives.

Ainsi, malgré les bouleversements politiques et économiques qui ont considérablement affecté la viticulture dans les deux pays – mais de manière différente –, les viticulteurs français et slovaques s'inscrivent bien dans une civilisation du vin et sont porteurs d'une tradition viticole toujours vivace. Cette culture du vin est loin de se limiter aux seuls producteurs : elle est inscrite dans la gastronomie et le folklore des deux pays.

2. L'héritage culturel

Même si les deux pays ont connu des évolutions différentes dans l'économie du vin et de la vigne, le vin a durablement marqué les cultures française et slovaque, comme en témoigne la vigueur de leur folklore et de leurs traditions. De même, la sociologie du vin et ses modes de consommation nous montrent aussi que boire du vin dépasse largement la seule sphère alimentaire et physiologique : la consommation du vin est aussi un acte culturel et identitaire.

2.1. Le vin dans les traditions et le folklore français et slovaques

Le vin, qu'il soit produit ou consommé, a profondément marqué les traditions et le folklore des deux pays. Souvent anciennes, rappelant le travail des vignerons, célébrant un saint patron ou marquant une date importante dans le calendrier viticole, ces traditions ont parfois été remises au goût du jour par des folkloristes soucieux de renouer avec les héritages du passé.

C'est le cas de la Paulée en Bourgogne. Cette fête annuelle de novembre, qui a été réintroduite dans les domaines de Meursault en 1923, remonte au Moyen Age lorsque les moines de Cîteaux célébraient la fin des vendanges. La Paulée est la dernière des Trois Glorieuses, trois journées de fête en Bourgogne liées aux traditions viticoles, les deux premières étant la vente des vins de l'Hospice de Beaune et le chapitre de la Confrérie des Chevaliers du Tastevin ¹¹.

Certaines traditions vigneronnes résistent au temps au point d'être encore célébrées quand la vigne a perdu localement toute fonction économique et sociale. Ainsi à Gouaix, près de Meaux, en Seine-et-Marne, la vigne a depuis longtemps disparu. On fête pourtant encore aujourd'hui dans cet ancien village de vigneron la Saint-Vincent ¹² en l'honneur du saint patron, fête couronnée le soir par « la danse de la vigneronne » exécutée par des jeunes gens en tenue de vigneron, tenant à la main une binette et apportant aux convives une hotte (deux symboles du travail de la vigne) remplie de victuaille (symbole de la prospérité liée au vin).

En Slovaquie, les traditions vigneronnes ont également bien souvent une consonnance religieuse. En effet, saint Urbain, saint patron de la vigne et des vigneron, était célébré dans presque toutes les régions viticoles de Slovaquie ¹³. En témoignent les nombreuses statues du saint, parfois même les chapelles, qui s'élèvent sur les chemins aux abords des vignes où ont lieu, encore aujourd'hui, des processions à la Saint-Urbain le 25 mai. Par le passé, les vigneron tâchaient d'obtenir le soutien du saint patron en déposant devant sa statue des offrandes ou en la décorant de guirlandes. En cas de mauvaise récolte, certains y déversaient aussi des liquides nauséabonds !

De manière plus générale, la vivacité des traditions viticoles se perpétue aussi dans les nombreuses fêtes du vin qui ont régulièrement lieu en France comme en Slovaquie. Fêtes populaires par excellence, les fêtes du vin fédèrent tout un peuple autour de valeurs communes : la culture du vin.

2.2. La sociologie du vin en France et en Slovaquie

Pour les Français, le vin était et, dans une certaine mesure, est encore aujourd'hui un symbole national. Comme tout symbole, celui du vin a été manipulé à certains moments de l'histoire. Ainsi, pendant la Première guerre mondiale, le vin était sensé symboliser la civilisation contre la barbarie, mythe dirigé contre les Allemands buveurs de schnaps et de bière ¹⁴. Du symbole au mythe, il n'y a donc qu'un pas qui est révélateur de la place du vin dans l'identité, réelle ou mythifiée, des Français.

S'il peut rassembler tout un peuple autour d'une même identité, le vin peut aussi diviser et cloisonner la société car, bien souvent, il « apparaît comme marqueur social et identitaire »¹⁵. En effet, sous l'influence de l'aristocratie britannique au XIXe siècle, l'élite sociale européenne, et française en particulier, s'efforce de se distinguer du reste de la société par son bon goût, ce qui la pousse à rechercher sans cesse des vins chers et de bonne qualité alors que les classes populaires se contentaient des vins courants qu'elle consommaient en grande quantité.

Le clivage social par rapport au vin est moins évident en Slovaquie, même si les élites se sont référées au modes de vie des élites occidentales, en particulier françaises. Les différences dans les modes de consommation sont davantage régionales¹⁶ : c'est dans les régions viticoles que l'on compte le plus de buveurs de vin.

2.3. Les modes de consommation du vin en France et en Slovaquie

La consommation du vin en France, sous l'influence du modèle bourgeois de la culture du vin, est étroitement liée à la gastronomie. Il est en effet presque inconcevable pour un Français de ne pas accompagner un repas de fête ou même un repas quotidien d'un verre de vin qui doit être assorti au repas : il paraîtrait, par exemple, iconoclaste aux Français de boire du vin rouge avec du poisson. Inversement, la consommation du vin en dehors des repas est de moins en moins fréquente sauf, peut-être, à la campagne.

En Slovaquie, cette culture du vin n'est pas aussi contraignante, ni en ce qui concerne le choix du vin, ni par rapport au moment où il est consommé car la culture du vin n'entretient pas une relation aussi étroite qu'en France avec la gastronomie. Les repas ne doivent pas nécessairement être accompagnés de vin. Comme les autres alcools en Slovaquie, le vin a une fonction de sociabilisation et sa consommation a surtout un caractère festif : le vin accompagne les rencontres familiales et amicales. Il est donc souvent consommé en dehors des repas pour recevoir famille ou amis pendant la journée.

3. Les évolutions récentes

La France et la Slovaquie sont récemment marquées par de fortes modifications des modes de consommation du vin affectant en profondeur les cultures du vin française et slovaque en pleine mutation.

3.1. Une baisse générale de la consommation du vin

Les préoccupations sanitaires prennent une place croissante dans les sociétés française et slovaque où, sous l'influence des campagnes de prévention, l'alcool tout comme le tabac est stigmatisé. Le vin pâtit de cette baisse quantitative de la consommation d'alcool. Une rupture se produit alors entre les générations, particulièrement en France : alors que les plus âgés restent des consommateurs quotidiens de vin, les jeunes deviennent des consommateurs occasionnels¹⁷. La baisse de la consommation de vin en Slovaquie paraît moins nette qu'en France car le vin n'y est pas bu quotidiennement comme dans l'hexagone. On peut malgré tout parler d'une véritable mutation sociologique de la culture du vin dans les deux pays marquée par la recherche de la qualité.

3.2. L'exigence de qualité

En France comme en Slovaquie, c'est le modèle bourgeois qui semble triompher : la modération, le bon goût et l'exigence de qualité – quitte à y mettre le prix – l'emportent sur la quantité. Le vin que l'on consomme occasionnellement à des moments choisis en connaisseur¹⁷, n'est désormais plus considéré uniquement comme un aliment. Il est devenu un loisir, c'est ce qui explique, dans les deux pays, le succès de la littérature consacrée au vin, les circuits touristiques avec dégustation et initiation à l'œnologie ainsi que l'ouverture dans les villes de Slovaquie de nombreuses vibliothèques. En Slovaquie, c'est sans doute l'augmentation du niveau de vie d'une partie de la population et l'influence des modèles occidentaux qui explique cette recherche croissante de la qualité¹⁸.

3.3. Vers une « déterroirisation » de la culture du vin

Ces nouveaux amateurs de vin sont des citadins – ou du moins ont-ils un mode de vie urbain – qui ont bien souvent perdu toute relation directe avec le vignoble et le monde viticole leur est

étranger. Ils sont à mille lieues du terroir, à tel point qu'on puisse parler de « déterroirisation »¹⁹ de la culture du vin, tant cette culture est devenue non seulement urbaine, même dans un pays moyennement urbanisé comme la Slovaquie, mais aussi livresque, car l'art du vin est désormais devenu un produit culturel, un article de librairie.

Ce détachement du terroir se double d'une déterritorialisation de la culture du vin sous l'effet de la mondialisation¹⁹ : le vin est un produit mondial que l'on recherche pour sa qualité intrinsèque, sans égard pour le territoire où il est produit.

Conclusion

Comme nous l'avons vu, le vin occupe une place de choix dans l'agriculture, les traditions et les modes de consommation des deux pays : on peut donc bien parler de culture du vin pour la France comme pour la Slovaquie.

La culture du vin n'est pourtant pas la même dans les deux pays. En France, la généralisation du modèle bourgeois a sacralisé le vin en en faisant un élément central des modes alimentaires au point de jouer un rôle identitaire. En Slovaquie, la consommation du vin est restée plus proche des modes de vie ruraux et, surtout, le vin n'occupe pas une place centrale dans l'imaginaire collectif des Slovaques comme c'est le cas chez les Français.

Les différences ont pourtant tendance à s'estomper sous l'effet de la généralisation du modèle bourgeois de la culture du vin. La culture du vin s'est, en quelque sorte, globalisée.

Notes

(1) MAURIZIO, A.1932. Histoire de l'alimentation végétale depuis la préhistoire jusqu'à nos jours. Paris : Payot

(2) FLANDRIN, J.-L.1996. Histoire de l'alimentation. Paris : Fayard

(3) RÉGNIER, F., LHUISSIER, A., Gojard,S.2006. Sociologie de l'alimentation. Paris : La Découverte

- (4) HUDEK, A. 2008. Inštitucionalizácia výskumu v oblasti dejín vied a techniky na Slovensku od počiatkov po rok 1989. *Studia bibliographica posoniensia* 1/2008. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave
- (6) AGHULON, M. 1992. *Histoire de la France rurale, tome 3 : de 1789 à 1914*. Paris : Seuil
- (7) Ouvrage collectif. 2001. *Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita
- (8) HRONSKÝ, V. 2001. *Slovenské vína*. Bratislava : Belimex
- (9) POLÁČEK, S. , POLÁČEK, M. 2009. *Viticulture & viniculture forum- Slovakia 2009 : Medzinárodné vinohradnícke a vinárske fórum*: www.viniculture.sk
- (10) LE GARS, C. , ROUDIÉ, P. , HUETZ DE LEMPS, A. 1996. *Des vignobles et des vins à travers le monde, hommage à Alain Huetz de Lemp*s. Bordeaux : Presse Universitaire de Bordeaux
- (11) DOURIAUX, H. 2002. *La Saison des vendanges. Les gens de la Paulée*. Hugues Douriaux. Paris : Plon
- (12) TENAGUILLO Y COTÁZAR, A. 2004. *Le vin dans ses œuvres*. Bordeaux : CEPDEVIN
- (13) KLIMENT, O. 2003. *Malý lexikón ľudovej kultúry Slovenska. Mapa Slovakia*. Indiana University
- (14) GARRIER, G. 2008. *Histoire sociale et culturelle du vin*. Paris: Larrousse
- (15) SAULLE, I. 2006. *La richesse symbolique du vin peut-elle se passer de consommateurs? Vin et consommation: un pont à (re)construire*. Colloque VDQS œnologie XIII. Bordeaux
- (16) *Poľnohospodár č. 11, ročník 51. 2007. Téma : in vino veritas.*
- (17) LARCHER, G , CÉSAR, G. 2004. *Vin, santé et alimentation, rapport d'information sur colloque N° 286 (2002 – 2003)*. Paris: Sénat
- (18) *Slovenskí vinári pokrývajú viac ako polovicu domácej spotreby vína*. journal *Sme* du 17 janvier 2008
- (19) CRENN, C. , DEMOSSIER, M. , TÉCHOUEYRES, I. 2004. *Wine and globalization. Anthropology of food*. *Revue électronique*

Bibliographie :

1. JANOUSEK, R. , BELAN, R. , BELAN, M. , MRVA, V. , POPOVIC, D. 2004. *Slovenské vína a slovenské jedlá*. Bratislava : Belimex

2. HRONSKÝ, V. 2001 Slovenské vína. Bratislava : Belimex
3. HERPIN, N. , VERGER, D. 2008. Consommation et modes de vie en France : Une approche économique et sociologique sur un demi-siècle. Paris : Broché
4. FABRE-VASSAS, C. 1989. La boisson des ethnologues. Terrain N° 13
5. LAFERTÉ, G. La mise en folklore des vin de Bourgogne : la Paulée de Meursault. Ethnologie française. Paris: PUF

Resumé :

Vinárska kultúra vo Francúzsku a na Slovensku – porovnávacie štúdia

Francúzsko a Slovensko sú krajinami viniča, a preto patria medzi krajiny s vinárskou tradíciou. I keď slovenské a francúzske vinohradníctvo je rozdielne z hľadiska geografického a ekonomického, vinárska kultúra je živá v oboch krajinách a prejavuje sa nielen v gastronómii ale i v kultúrnych tradíciách. Postavenie problematiky vína v živote Francúzov a Slovákov je predsa len rozdielne. V súčasnosti, pod vplyvom globalizácie, sa tieto rozdiely predsa len znižujú.

HISTORICKÉ VÝCHODISKÁ ZRODU MODERNEJ FANTASTICKEJ LITERATÚRY

Eva Mesárová

V európskej literatúre 19. storočia dochádza vďaka radikálnej transformácii kultúrnych modelov a zmien v oblasti literárnych systémov ku vzniku nového spôsobu písania. Literárny systém sa intenzívne obnovuje hlavne zásluhou romantickej literatúry a pretváraním literárnych žánrov v období 18. a 19. storočia.

Zvlášť závažným faktom zostáva zrod gotického románu v Anglicku, pričom dôležitú úlohu zohrali predovšetkým diela autorov, ako boli Horace Walpole, Matthew Lewis, Ann Radcliffe, William Beckford a Mary Shelley, ktorej *Frankenstein* z roku 1818 reprezentuje podľa väčšiny literárnych teoretikov počiatok modernej fantastickej literatúry (1).

Ako uvádza Herec (2001:13), v úvode k prvému dielu SF (má pritom na mysli „*Speculative Fiction*“, pojem označujúci celú modernú fantastickú literatúru a nie SF v užšom zmysle „*Science Fiction*“, teda „vedeckú fantastiku“) *Frankenstein, čiže moderný Prometheus*, k vydaniu z roku 1831 Mary Shelley (1985:13) napísala, že chcela vymyslieť príbeh, „... ktorý by rozprával o desivých záhadách našej povahy“. Ide zároveň o román rozhodne zakotvený v romantike, ktorý sa stal klasickým dielom viacerých žánrov, pretože spája prvky vedeckej fantastiky, hororu aj fantasy.“(2)

Pojem *gotický*, objavujúci sa v oblasti literatúry okolo roku 1700 ako synonymum výrazov nekultivovaný, barborský, extrémny – prekračujúci medze, stojí vo výraznej opozícii voči jednoduchosti klasickej kultúry. Podľa Davida Puntera (1985) dosiahla gotická próza najväčší rozmach v Anglicku v rozpätí rokov 1760 až 1820 a stala sa istým modelom pre celú európsku literatúru. Fred Botting (1996:2) definuje gotický román nasledovne: „*Gotika* znamená extrémne písanie. Zjavila sa v hroznej temnote, ktorá znepokojila racionalitu a morálku 18. storočia. [...] Gotická atmosféra – temná a mysteriózna – opakovane signalizovala znepokojujúci návrat minulosti do prítomnosti a evokovala pocity strachu a smiechu. V dvadsiatom storočí gotické vzory naďalej vrhajú tieň na pokrok moderného sveta, hoci inými a záhadnými spôsobmi, a to s antirozprávami, ktoré vypovedá o skrytej stránke osvietenstva a humanistických hodnôt“.

Primárnym charakteristickým znakom gotického románu bola starobylá inklinácia k tomu, čo sa považovalo za historické pozadie, štýl neskorého stredoveku a renesancie(3). Za druhý znak treba považovať nejasnú, osvietenecú inklináciu k nadprirodzeným prejavom, k fenoménom mesmerizmu a parapsychológie, i k prítomnosti rôznych prízrakov a duchov. Tretím bola neodolateľná príťažlivosť k záhadám ľudskej zlomyseľnosti a perverznosti inštinktov. Rétorickú preferenciu pozoruhodného štýlu a prepychového prostredia vzbudzujúceho bázeň možno klasifikovať ako ďalší charakteristický znak gotického románu.

Rôzne tendencie (anglický gotický román, nemecký *Schauerroman*, francúzsky *roman noir*) sa napokon spojili a vytvorili práve fantastickú literatúru – ako novú syntézu, nový literárny spôsob, ktorý je typicky moderný a slúži ako model pre celú Európu. Krajinou, v ktorej došlo k spomínanej syntéze bolo Nemecko v období konca 18. storočia, začiatku romantizmu.

Takmer dokonalejší repertoár tém a procesov fantastickej literatúry sa nachádza v diele nemeckého spisovateľa E.T.A. Hoffmanna. V súvislosti s poetikou je bezpochyby zaujímavá jeho úvaha o opozícii medzi *wunderlich* (tento výraz talianski teoretici prekladajú ako *straordinario* – nezvyčajný, pozoruhodný) a *wunderbar* (*prodigioso* – zázračný, podivuhodný). Obzvlášť známou sa stala Hoffmannova poviedka *Der Sandmann*, ktorá bola napísaná v roku 1817 a vydaná v zbierke *Nachtstücke*(4). Ako uvádza Remo Ceserani (1996:13), táto poviedka zažívala v Európe prvej polovice 19. storočia značnú slávu a spolu s ďalšími Hoffmannovými poviedkami (*Il magnetizzatore, Le avventure della notte di San Silvestro, Gli elisir del diavolo, La casa disabitata, L'automa, Vampirismo, I sosia*, atď.) prispela k rozmachu fantastickej literatúry.

Práve túto poviedku podrobil Sigmund Freud veľmi precíznej analýze a vytvoril tak v roku 1919 svoju povestnú prácu o „mäťacom“ *Das Unheimliche*(5). V práci sa Freud opiera o predchádzajúcu koncepciu *mätúceho* nemeckého psychológa Ernsta Jentscha(6) a z fantastiky robí kategóriu psychologickú. Pred samotnou analýzou Hoffmannovej poviedky sa Freud obšírne zaoberá sémantikou nemeckého slova *unheimlich*, ktoré sám opisuje ako nepreložiteľné do iných jazykov(7). Ide pritom o protiklad výrazu *heimlich*, ktorý v origináli znamená „patriace domov“ (*heim*), „domáce“, „intímne“, ale potom toto slovo nadobudlo význam „toho, čo je zamlčané, utajené pred ostatnými“, „tajomné“. Výraz *unheimlich* teda možno sémanticky spájať jednak s tým, čo je *nie – domáce, známe, bežné* a teda *cudzíe*, no i s *objavením toho, čo bolo skryté*.

Na základe analýzy poviedky *Der Sandmann* Freud za *mätúce* označuje „druh strachu, ktorý sa vzťahuje na veci človeku dlho známe a blízke“, niečo „odsunuté nabok, čo sa však

neskôr znovu objaví“. Prichádza k záveru, že *mätúce* charakterizuje efekt „intelektuálnej neistoty“, ktorú vyvoláva u čitateľa. Freud vo svojom diele *Das Unheimliche* (1977:91) uvádza: „Na začiatku v nás rozprávač vyvolá istý druh neistoty tak, že nám v prvom rade zabráni, a to istotne nie neúmyselne, uhádnuť, či nás zavedie do reálneho sveta, alebo do fantastického sveta svojej invencie“. Spomínaný mätúci efekt je u čitateľa vyvolaný prostredníctvom návratu určitej detskej dôvery, presvedčenia, ktoré je spojené s primitívnym myslením (animizmu), čarov a ďalších fenoménov, ktoré skúmal Freud v diele *Totem und Tabu*(8) a v dospelosti boli prekonané zrelosťou racionality.

V Hoffmannových poviedkach a novelách sa nevysvetliteľné ukrýva v banálnej realistickej každodennosti. Procesy váhania sa menia na naratívnu techniku a symbolické tendencie rozprávania sú tematizované. Kreatívne možnosti jazyka, a zvlášť metafory, sa stávajú tvorivými prvkami efektov fantastiky.

Fantastická literárna tvorba devätnásteho storočia zápasila s takými literárnymi žánrami, ako bol autobiografický, spoločenský alebo aj didaktický román, v ktorom sa prejavovali tendenčne optimistické koncepcie sveta, ľudskej individuality či možnosti transformácie spoločnosti. U viacerých autorov sa v niektorých dielach viac či menej relevantným spôsobom vynárali prvky, ktoré boli od začiatku prítomné v textoch fantastickej literárnej tvorby (autoreflexia, humoristické a rozprávkové prostredie, alegorická tendencia). História fantastickej literárnej tvorby v Taliansku je teda taktiež veľmi rôznorodá a členitá.

Následkom introdukcie nového literárneho spôsobu do literárneho systému v určitom historickom momente obvykle dochádza k modifikácii celého literárneho systému spôsobov a žánrov danej literatúry. A k podobným konzekvenciám došlo aj v prípade fantastiky.

Jej prítomnosť zreteľne vnímala väčšina lyrických, dramatických a naratívnych žánrov, ktoré vtedy existovali. Texty fantastickej literatúry postupne prijímali procesy a témy iných, nových i starých, žánrov, napríklad romantickej lyrickej poézie či románu vo svojich rôznorodých formách, od románu dobrodružného a pikareskného cez autobiografický až po didaktický román.

Medzi románovou“ alebo mimeticko-realistickou naráciou a fantastickou naráciou existuje veľmi zreteľná divergencia, no i komplikovaná, a zároveň úzka korelácia. Obe do istej miery udržiavajú istú spätosť s rozprávkovou naráciou. Veľká časť naratívnych foriem devätnásteho storočia zakladá vlastnú štruktúru na intelektuálnom a sentimentálnom formovaní

individuálneho charakteru prostredníctvom vzťahov s inými osobami, sociálnym prostredím a historickou minulosťou. Túto štruktúru využíval zvlášť didaktický román, ktorý bol charakteristický veľmi silnou koncepciou človeka ako individuálnej bytosti, zodpovednej za vlastné uplatnenie, kým typická štruktúra fantastickej poviedky je úplne odlišná, dokonca priam protikladná. Predstavuje osobnosti nepokojné, rozdvojené, bez akéhokoľvek vývoja, bez rovnováhy mysle a zmyslov, často trápené fixáciou a obsesiou alebo zablokované v jednej z prvých etáp psychologického formovania.

Väčšina románov devätnásteho storočia buď nevyhnutne vyústi do šťastného konca, alebo sa v prípade dramatického a bolestivého konca uchýli k patetickosti, aby záver nadobudol akceptovateľný aspekt morálnej spravodlivosti alebo vyššieho cieľa. Fantastickej poviedke stavia voči tejto optimistickej vývojovej štruktúre inú vnútornú kompozíciu, ktorá predstavuje nečakané prerušenia v reťazci náhodných i nevysvetliteľných udalostí, „čiernych dier“, nihilizmu či prejavov posadnutosti a šialenstva. Namiesto etapových, postupne nasledujúcich štádií rozvíjajúcej sa osobnosti, nám fantastické rozprávanie ponúka viac či menej detailné preskúmanie „čiernych“ trhlín, ktoré sú ponechané otvorené a nachádzajú sa medzi jedným a druhým štádiom.

Realistický román, ktorý má mimetický charakter, no i fantastická narácia zachovávajú dôležité súvislosti s rozprávkovou naráciou. V mimetickom románe, ktorý je založený na systéme anticipácií a konzekvencií jednotlivých udalostí, sú zvyčajne všetky prvky prekvapenia vyvedené z rozprávkovej narácie, a to následne po tom, ako nadobudli zdanie prirodzenosti. Všetky prekážky pri realizácii jednotlivých očakávaní sú taktiež prekonané len vďaka intervencii nejakého čarovného predmetu, ktorého pôvod a rozprávková prirodzenosť sú precízne ukryté a zamaskované. Fantastickej narácii taktiež veľmi často využíva rovnaké prvky, no neukrýva ich, ale práve naopak, povyšuje ich a zdôrazňuje.

Ďalším dôležitým faktom zostáva, že fantastika prejavila na začiatku devätnásteho storočia väčšiu vitalitu ako iné literárne formy a spôsoby. Stala sa významným komponentom literatúry „modernosti“ a i dnes zostáva v centre pozornosti literárnej imaginácie.

Niektorými svojimi textami fantastika dokonca anticipovala komponenty experimentovania v modernej literatúre, ako napríklad subjektívnu interpretáciu času, fragmentáciu koherentných postáv či stabilné postavenie patriace snom a víziám. Niektoré hnutia

avantgardy – napríklad surrealizmus – priviedli až do extrémov práve také prvky využívané fantastikou, ako je jazyk snov alebo automatické písanie(9).

Poznámky

¹ Gotický román (podľa románu Horacea Walpola: *The Castle of Otranto, A Gothic Story* - [Otrantský zámok, Gotický príbeh], 1764) vznikol ako špecifický výraz anglického romantizmu. Uvoľnenie fantázie v snahe ohromiť čitateľov záhadami a nadprirodzenými udalosťami bolo podľa niektorých literárnych teoretikov vlastne reakciou na realizmus zrodený rozmachom vedy následne po priemyselnej revolúcii v Anglicku v 18. storočí. Gotický román a jeho atmosféra boli pre Mary Shelley literárnou inšpiráciou. Ondrej Herec vo svojom diele *Cyberpunk* (2001:17) uvádza: „Výrečný je už samotný príbeh vzniku tohto slávneho diela. V daždivom lete roku 1816 sa na brehu Ženevského jazera vo vile Diodati často stretávali už vtedy svetoznámi básnici lord Byron a Percy Bysshe Shelley. Spolu s Byronovým osobným lekárom, doktorom Polidorim a mladučkou, vtedy osemnásťročnou Shelleyho manželkou Mary („bledou, krehkou plavovláskou s upretým, prenikavým pohľadom tmavých očí“) viedli nekonečné rozhovory o poézii, vede a záhadách ľudského bytia. Podľa záznamu v Marynom denníku sa rozprávali až do polnoci o upíroch a o nadprirodzených veciach. Polidori citoval strašidelné príbehy, lord Byron a Percy Shelley diskutovali o Darwinovi, jeho myšlienkach a experimentoch. Doktor Polidori navrhol, aby každý z nich napísal strašidelný príbeh. (Dr. Darwinom sa tu nemyslí zakladateľ evolučnej teórie Charles R. Darwin /1809 – 1882/, ale jeho starý otec Erazmus Darwin /1731 – 1802/. Duchovné dedičstvo lekára, vynálezcu, básnika a duchaplného rečníka, autora dvojzväzkového diela *Zoonomia* /1794, 1796/, obsahujúceho viaceré prvky evolučnej teórie, ovplyvnilo aj bádateľskú orientáciu jeho vnuka.“

² Autorka v tomto románe spojila viaceré prvky „čiernej romantiky“ (ako strašidelný zámok, mladý šľachtic, rúhavo prenikajúci do zakázaných oblastí poznania, znetvorený sluha) v hororovej atmosfére (cintorínske desy, vykopávanie mŕtvol, týranie rozumnej bytosti, motív obsesívneho prenasledovania), a zároveň metaforizovala modernú vedu (elektrická iskra ako iskra života, dôvera v zázraky medicíny). Umelá bytosť je symbolom pokroku, čo sa vymkol kontrole rozumu a civilizácie, vďaka ktorým vznikol. Herec sa domnieva, že práve Shelley načrtla trinásť tém z viacerých základných tematických okruhov modernej fantastiky.

³ V tejto súvislosti považujeme za vhodné uviesť názor Herca (2001:10), podľa ktorého sa konzervatívna avantgarda romantizmu obracala do stredoveku a minulosťou inšpirovaná čierna literatúra masochisticky oslávila bezmocnosť človeka proti prírodným silám, záhadám nadprirodzena aj proti silám temnoty v jeho vlastnom vnútri.

⁴ HOFFMANN, E.T.A. *Der Sandmann*. In *Sämtliche Werke. III: Nachtstücke. Klein Zacheh. Prinzessin Brambilla, Werke 1816-1820*, zozbieral H. Steinecke a G. Allroggen. Frankfurt: Deutscher Klassiker Verlag, 1985, s. 11-49.

⁵ FREUD, Sigmund. *Das Unheimliche*. In *Gesammelte Werke*. Frankfurt: Fischer, XII, 1947, s. 229–268. Táto práca bola preložená do taliančiny v roku 1977 s názvom: *Il perturbante, a cura di P. Daniele*. In *Opere, vol. IX*, a cura di C. Musatti. Torino: Boringhieri, p. 81–118.

⁶ JENTSCH, Ernst. Zur Psychologie des Unheimlichen. In „*Psichiatrisch-Neurologische Wochenschrift*“. VIII (1906), n. 22, s. 195-198 a n. 23., s. 203-205. Preklad do taliančiny: Sulla psicologia dell'“Unheimliche“, a cura di G. Goggi. In CESERANI, Remo. *La narrazione fantastica*. Pisa: Nistri-Lischi, 1983, p. 399-410.

Adjektívum *unheimlich* možno preložiť ako *mätúce, zlovestné, tajomné, neblahé, cudzie, nebezpečné, príšerné, znepokojujúce, desivé, pochmúrne, nejasné, záhadné*, no preklad stále nevyjadruje všetky konotácie, ktoré má toto adjektívum v nemčine. F. Orlando vo svojom diele *Per una teoria freudiana della letteratura*, (Torino: Einaudi, 1992) navrhuje zvoliť výraz *záhadný*. Rovnakého názou je aj prekladateľ Carlo Pinelli, ktorý preložil napr. Hoffmannovu novelu *Der unheimliche Gast* ako *Záhadný hosť* (In Hoffmann. *Romanzi e racconti*, vol. II. Torino: Einaudi, 1969.). S rovnakým problémom sa môžeme stretnúť aj v iných európskych jazykoch.

⁷ Za zdroj tabu sa pokladá zvláštna magická sila, ktorá lipne na osobách, z ktorých sa môže prenášať prostredníctvom neživých predmetov. Ako tabu možno označiť osoby, miesta a stavy. FREUD, Sigmund. *Totem und Tabu. Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker*. Ungekürzt. Ausg. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1973, s. 26-30. V českom jazyku je tento titul súčasťou knihy: FREUD, Sigmund. *Totem a tabu. Vtip (teoretická časť)*. 2. vyd. Prel. L. Hošek. Praha: PRÁH, 1991, s.22-24.

⁸ André Breton definoval v roku 1924 *surrealizmus* ako čistý psychický automatizmus. Má vyjadrovať skutočný pohyb myslenia bez rozumovej kontroly, a preto sa jeho noetickou základňou stali iracionálne polohy ľudskej psychiky – sen a podvedomie. Reprodukovanie snových obrazov bolo chápané ako odhaľovanie poézie, čiže básnická, umelecká činnosť, ktorej hlavnou metódou sa stalo práve automatické písanie, kedy texty vychádzajú priamo z podvedomia autora. Pre surrealistov bol skutočný svet neprítomný, a preto sa pokúšali svet vytvoriť znova, čo súvisí s ideou hľadania nadskutočna ako snahou o prehĺbenie skutočnosti. Za jednu z hlavných téz surrealizmu možno taktiež považovať orientáciu na oblasť sna a podvedomia, čiže tzv. snovosť.

⁹ André Breton definoval v roku 1924 *surrealizmus* ako čistý psychický automatizmus. Má vyjadrovať skutočný pohyb myslenia bez rozumovej kontroly, a preto sa jeho noetickou základňou stali iracionálne polohy ľudskej psychiky – sen a podvedomie. Reprodukovanie snových obrazov bolo chápané ako odhaľovanie poézie, čiže básnická, umelecká činnosť, ktorej hlavnou metódou sa stalo práve automatické písanie, kedy texty vychádzajú priamo z podvedomia autora. Pre surrealistov bol skutočný svet neprítomný, a preto sa pokúšali svet vytvoriť znova, čo súvisí s ideou hľadania nadskutočna ako snahou o prehĺbenie skutočnosti. Za jednu z hlavných téz surrealizmu možno taktiež považovať orientáciu na oblasť sna a podvedomia, čiže tzv. snovosť.

Zoznam bibliografických odkazov

BOTTING, F.: *Gothic*. London: Routledge, 1996.

CESERANI, R.: *Il fantastico*. Bologna: il Mulino, 1996.

CESERANI, R.: *La narrazione fantastica*. Pisa: Nistri-Lischi, 1983.

FREUD, S.: *Totem a tabu. Vtip (teoretická časť)*. 2. vyd. Prel. L. Hošek. Praha: PRÁH, 1991.

HEREC, O.: *Cyberpunk. Vstupenka do tretieho tisícročia*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001.

HOFFMANN, E.T.A. Der Sandmann. In *Sämtliche Werke. III: Nachtstücke. Klein Zachep. Prinzessin Brambilla, Werke 1816-1820*, zozbieral H. Steinecke a G. Allroggen. Frankfurt: Deutscher Klassiker Verlag, 1985.

MUSATTI, C.: *Opere, vol. IX*. Torino: Boringhieri, 1977.

PUNTER, D.: *Storia della letteratura del terrore. Il „gotico“ dal Settecento ad oggi*. Introduzione. Roma: Editori riuniti, 1985.

SHELLEY, M. W.: *Frankenstein. 1818*. New York: Oxford University Press, 1985.

Resumé

All'inizio dell'Ottocento i testi del fantastico adottarono procedimenti e temi dai generi vecchi e nuovi, come per esempio dalla poesia lirica romantica o dal romanzo nelle varie sue forme. Il modo fantastico ha dimostrato, più di altri modi e altre forme letterarie, una straordinaria vitalità. È stato una componente di rilievo di quella che chiamiamo la letteratura della „modernità“. Il fantastico ha anticipato anche le sperimentazioni della letteratura moderna. Alcuni movimenti dell'avanguardia, per esempio il surrealismo, hanno portato all'estremo alcuni degli elementi già utilizzati dal fantastico.

К ВОПРОСУ О НАИМЕНОВАНИИ ЛИЦ ПО ПРОФЕССИИ ЛИЦ И РОДУ ЗАНЯТИЙ В РУССКОМ И СЛОВАЦКОМ ЯЗЫКАХ

Наталья Николаевна Логвинова

При изучении русского языка в словацкой аудитории приходится часто обращать внимание на несоответствие возможностей в русской и словацкой грамматике выразить значение женского рода в существительных, называющих лиц по профессии или роду деятельности. В словацком языке стилистически равноправными и нейтральными являются существительные *docent – docentka, profesor – profesorka* (1). В русском языке такие соответствия при строгом соблюдении морфологических норм невозможны. Существительные доцентка, профессорша, кассирша, врачиха имеют разговорную стилистически сниженную и эмоционально отрицательную окраску, их употребление возможно лишь в определенных ситуациях общения.

Нормативно в русском языке значение биологического пола выражается при помощи существительных, составляющих родовые пары. Это такие пары слов, которые тождественны по лексическому значению и различаются грамматическими показателями мужского или женского биологического пола, типа мужчина – женщина, раб – раба.(2). Стилистически нейтральными также считаются парные формы, если данная профессия, специальность, занятие одинаково связаны с мужским и женским трудом (3). Например: артист – артистка, писатель – писательница, спортсмен – спортсменка, студент – студентка.

Тем не менее, в конце XX века исследователи отмечают процессы расшатывания норм литературного языка даже в таком глубинном ярусе языка, как морфология. Морфология представляет собой строго организованную систему, развивающуюся по своим внутренним законам. Изменения в морфологической системе происходят очень медленно и, как правило, обнаруживают себя в периоды значительных социальных изменений. 90-е годы XX века в России – это новый подъём общественно- политической жизни. В этот период необыкновенно возросла роль средств массовой информации, прежде всего – радио и ТВ, которые оказывают значительное влияние как на закрепление, так и на

расшатывание или разрушение норм литературного языка. В этой связи важно обратить внимание на функционирование существительных, называющих лиц по профессии или роду деятельности. В словацком языке допустимо выражение Docentka odpovedala na otázky. Profesorka prednášala. Можно ли по-русски, не нарушая литературную норму, сказать и написать Доцент ответила на вопросы. Профессор прочитала лекцию, тем самым, хотя и аналитически, выразить крайне необходимое значение женского пола. В таких сочетаниях пол существительного, обозначающего лицо, выражен флексией сказуемого, выраженного глаголом прошедшего времени женского рода. Такие сочетания – это явление сравнительно_недавнее, оно насчитывает всего несколько десятилетий. Академик А.А Шахматов в Синтаксисе русского языка (4), опубликованном в середине XX века, рассматривал подобные сочетания как отступления от правил грамматики, он отмечал, что слова доктор, кондуктор и подобные остаются словами мужского рода, когда обозначают женщину, девушку.

На это явление аналитизма в морфологии, связанное с «употреблением самостоятельного женского рода глагола» при существительных мужского рода со значением лица еще в 30-е годы указывал также А.М Пшковский (5). Авторы серьезного научного исследования «Русский язык и советское общество» (6) отмечают также, что аналитические конструкции типа преподаватель сказала, продавец показала, врач пришла закрепляют свои позиции и составляют более половины зафиксированных употреблений такого типа. Следовательно, такие употребления явно тяготеют к признанию их нормативными.

Словосочетания типа известная профессор, хорошая врач также позволяют выразить принадлежность существительного со значением лица к женскому полу при помощи флексии прилагательного или местоимения. Употребление таких и подобных словосочетаний в современном русском языке «Русская грамматика» рассматривает как обычные, но всё-таки относит их к стилистически ненормативным, уместным только в разговорной речи (7).

Современные средства массовой информации, нуждающиеся в быстрой, точной, клишированной форме подачи материала, закрепляют употребления типа корреспондент спросила, инженер уехала в устной и даже письменной речи, приближают их, по сути, к нормативным. Сочетания же типа известная профессор, хорошая врач и т. п. остаются в рамках разговорного стиля (8). Таким образом, насущная

необходимость выразить значение женского пола приводит к расширению явлений аналитизма в грамматике и появлению больших возможностей для точного выражения мысли.

Примечание

1. Veľký slovensko-ruský slovník. VEDA, Bratislava 1979-1986, 1. diel, s. 378. 3. diel, s. 732.
2. Краткий справочник по современному русскому языку. – М., 1995, с.244-245.
3. Розенталь Д.Э., Голуб И.Б. Секреты стилистики. Правила хорошей речи. – М.,1996, с. 118.
4. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – Л., 1941.
5. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., с. 156.
6. Русский язык и советское общество. – М., 1968.
7. Русская грамматика. – Т.2. Синтаксис. – М., 1980.
8. Современный русский язык. Под ред. П.А.Леканта. – М., 2005. с.257.

Literatúra

Veľký slovensko–ruský slovník. 1. diel A – K, Bratislava, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1979

Veľký slovensko–ruský slovník. 3. diel P – Q, Bratislava, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986

Краткий справочник по современному русскому языку. Москва, «Высшая школа», 1995

ПЕШКОВСКИЙ, А. М., Русский синтаксис в научном освещении. Москва, Издательство Министерства просвещения РСФСР, 1956

Русский язык и советское общество. Под редакцией М. В. Панова, Москва, 1968

Русская грамматика. Том 2 Синтаксис. Москва, Наука, 1980

Современный русский язык. Под редакцией П. А. Леканта, Москва, «Дрофа», 2002

ШАХМАТОВ, А. А., Синтаксис русского языка. Ленинград, Учпедгиз, 1941

Resumé

Predkladaný článok sa venuje otázke normatívneho používania podstatných mien, ktoré označujú profesie a typy činností v ruskom a v slovenskom jazyku. Autor venuje pozornosť rozšíreniu možností používania tohto druhu podstatných mien a väzieb s nimi v spisovnom jazyku, pričom upozorňuje na ich prechod z nenormatívneho používania na normatívne.

ЭСТЕТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПАФОСА И ПАРЕНТИРСА В СТАТЬЯХ ГОГОЛЯ «ПОСЛЕДНИЙ ДЕНЬ ПОМПЕИ (КАРТИНА БРЮЛОВА)» И «ОБ АРХИТЕКТУРЕ НЫНЕШНЕГО ВРЕМЕНИ»

Оксана Кравченко

I. Пафос и парентирс – термины античной риторики. Специфика их состоит в потенциале преодоления узко-риторических границ и обретения эстетической значимости. Так, И. Винкельман в «Истории искусства древности» отмечает: «Все действия и положения греческих фигур, не отмеченные мудрым спокойствием и выражавшие слишком много страсти и увлечения, страдали тем недостатком, который древние художники называли парентирсом»¹. Парентирс, или ложный пафос, искажает винкельмановский идеал греческого искусства как «благородной простоты и спокойного величия». Мы же намерены использовать смысловые возможности оппозиционной пары пафос – парентирс для прояснения гоголевского художественного идеала в анализе его статей о картине К. Брюллова и архитектуре.

Основание гоголевских суждений восходит к проблематике античного трактата I века н.э., к которому апеллируют и Винкельман, и Лессинг, и современные исследователи гоголевского творчества – книги «О возвышенном» Псевдо-Лонгина². Гоголевские статьи – это страстное, «патетическое» стремление утвердить собственное понимание «закона великого», поддержать порыв к истинному величию, и обличить ложный пафос академического искусства. Провозглашенная Псевдо-Лонгином идея о возвышенном как «отзвуке величия души», лежащем в основе потрясающего, подобно удару грома, воздействия на слушателей, – оказывается созвучной гоголевским представлениям о сущности искусства и природы его восприятия. Проблематика лонгиновского трактата затрагивает также вопрос о мнимом возвышенном, порождаемом мелочностью предмета или духовной низостью оратора. Собственно этот аспект – возвышенное и его отрицательная копия: истинная и ложная патетика – представляется нам интересным в исследовании гоголевских критических статей.

II. Отчетливое разграничение пафоса и парентирса должно быть акцентировано при прочтении гоголевских текстов, что позволит выявить прием «впадения» в патетику с намерением подчеркнуть мелочность восхваляемого. Так, в статье «Последний день Помпеи» примечателен фрагмент, где речь идет об эффектах, стремлением к которым заражен XIX век. Риторическое напряжение нагнетается повторением одного и того же слова, разрешаясь ключевой для избранной стратегии фразой: «Всякой от первого до последнего – торопится произвести эффект, начиная от поэта до кондитера...»³. Этот «масштаб» разоблачает ироническую установку псевдо-патетической речи. За гоголевским пафосом зачастую скрывается его противоположность, и то, что «риторически» предполагает патетическое убеждение может оказаться осмеянным в самом апогее красноречивого восторга.

Интересно отметить, что эффектность у Гоголя соотносится с потрясением. Но в том-то и дело, что это потрясение мнимого возвышенного. Так, в «Шинели» сцена «произведения эффекта» описана дважды: это момент называния Петровичем цены шинели и убийственное распекание «значительного лица». Причем в обоих случаях «ораторы» искоса поглядывают, чтобы определить силу эффекта, – выдавая тем самым фальшь обуревающих их страстей. «Эффектность» как псевдо-возвышенное получает яркую образную конкретизацию в статье о Брюллове: «...для истинного понимателя они [эффекты – О.К.] отвратительны, как отвратителен карло, одетый в платье великана, как отвратителен подлый человек, пользующийся незаслуженным знаком отличия» (VIII, 109). Все это позволяет не только говорить о смысловой вариативности гоголевского пафоса, но также о проблематике парентирса, сложно и разнообразно задействованной Гоголем и требующей исследовательского осмысления.

Примечательно то, что «технически», на основе приоритетного использования тех или иных риторических фигур, пафос и парентирс неразличимы. Приведенные примеры позволяют выявить их смысловую направленность лишь благодаря ясно различимой иронии в отношении предмета «сильной страсти». Но также возможны случаи «завуалированного», неявного противопоставления пафоса и парентирса, когда позитивный или негативный модус пафоса могут быть прояснены лишь интонационно, в «личном тоне автора», создающем, по словам Б. Эйхенбаума, «иллюзию сказа»⁴. Мы

полагаем, что проблематика дискуссионной до настоящего времени статьи «Как сделана “Шинель” Гоголя» также может быть осмыслена в свете обозначенной оппозиции. Замечательно наблюдение Б. Эйхенбаума о декламационно-патетическом периоде, начинающемся словами: «Даже в те часы, когда совершенно потухает петербургское серое небо...». Исследователь видит в нем момент создания гротеска посредством, можно сказать, патетической риторики комедианта: «Тут <...> использована “глухая”, загадочно-серьезная интонация, медленно нарастающая в виде колоссального периода и разрешающаяся неожиданно просто <...>. Несовпадение между торжественно-серьезной интонацией самой по себе и смысловым содержанием использовано <...> как гротескный прием»⁵. Это противоречие интонационного развития и его смыслового разрешения является, на наш взгляд, ярким примером гоголевского парентирса. Однако о подобном противоречии не может идти речи в знаменитом «гуманном месте». Здесь растущая напряженность торжественной интонации не редуцирована смысловым снижением. Напротив, начальные «и», особый порядок слов, перебивающее речь восклицание «Боже!» – поддерживают в традициях библейской поэтики незамутненный христианский пафос «проникающих» слов «Я брат твой!». Таким образом, именно на основе понимания природы пафоса гоголевская повесть может получить диаметрально противоположные толкования. Очевидно, важна не только стилистическая полярность «небрежной болтовни» и декламации, но и дальнейшее смысловое усложнение самой декламации. Искренний пафос «гуманного места» высветлен и усилен стилистической подделкой «колоссального» периода с потухающим петербургским небом. И если, как пишет Эйхенбаум, основа гоголевского текста – «живые речевые представления и речевые эмоции»⁶, разыгрываемые автором, то возможность «разыгрывания» декламационно-пафосных ролей усложняет смысл повести, не укладывающийся в стройную схему гротескной игры «мимикой смеха» и «мимикой скорби».

Приведенные примеры, когда в одном случае апология эффекта принята за «чистую монету», а в другом – высокий пафос рассмотрен как средство драматизации анекдота, доказывают необходимость учитывать сложную неоднозначность гоголевского пафоса. Патетический модус не может быть определен исключительно на основе анализа стилистических приемов. Важным является понимание соответствующих пафосу и парентирсу эстетических констант гоголевского творчества.

III. Говоря о восприятии Гоголем картины Брюллова «Последний день Помпеи», В. Гиппиус так объяснял гоголевский восторг: «Полный звук, ослепительный поэтический образ, мощное, громкое слово, все, исполненное силы и блеска, потрясало его до глубины сердца»⁷. И действительно, язык «Арабесок» представляет широкие градации мощи, силы и блеска, отражающие гоголевскую жажду возвышенного. На этом фоне особенно неприемлемо мельчание и раздробление: симптомы летаргического состояния современного искусства. Подлинное величие и его подмена – в такой смысловой перспективе выстраивается логика гоголевских критических статей.

Статья «Об архитектуре нынешнего времени» начинается грустным размышлением автора об утрате былого «величия и гениальности», сменившихся искусством «робким и мелким». Утрачено не только «изумительное величие» средних веков, но и тот духовный стержень европейской архитектуры, высшим достижением которой была готика. Именно здесь здание словно бы возносилось к небу, благодаря не столько разуму и труду человеческому, сколько подвигу пламенной веры художника. Разговор о готическом соборе преодолевает исходную грусть и преобразует авторскую интонацию. Она заражается воодушевлением моления и, подобно строящемуся зданию собора, поднимается ступень за ступенью в градационном нарастании пафоса. Риторическая фигура, оформляющая это движение, – климакс, или лестница. Здесь реализована ступенчатость, выстраивающаяся на повторе предшествующего слова: «Они прошли, те века, когда вера, пламенная, жаркая вера, устремляла все мысли, все умы, все действия к одному, когда художник выше и выше стремился вознести создание свое к небу, к нему одному рвался и пред ним, почти в виду его, благоговейно подымал молящуюся свою руку» (VIII, 56). Это словесно-образное «вытягивание», напряженное движение ввысь создает речевой аналог собора. Пафос высказывания порожден как бы единой для писателя и строителя страстью – духовным порывом к небу, к прозрачному лучу кружевного шпиля. Слово здесь несет тот «отзвук величия души», который сопряжен пафосу веры, возносящей здание собора. Возникает единый ритм величественного здания и патетической речи, интенсивно нарастающий до пределов эмоционального восприятия: «Вступая в священный мрак этого храма, сквозь который фантастически глядит разноцветный цвет окон, поднявши глаза кверху, где теряются пересекаясь стрельчатые своды один над другим, один над другим, и им конца нет, – весьма естественно ощутить в

душе невольный ужас присутствия святыни, которой не смеет и коснуться дерзновенный ум человека» (VIII, 57).

В этом объединяющем движении вознесения передан, на наш взгляд, сам архетип гоголевского возвышенного. Это – лестница в небеса, восходящая к библейскому образу видения Иакова, – воодушевляющее и устрашающее душу знание о «доме Бога». Лестница – это код художественного мышления, вобравший в себя идею возвышенного потрясения, разрешающегося безмолвным благоговейным ужасом. Лестница предполагает стремление прочь от земного и в то же время отдаленность, сакральную недостижимость небесного для «дерзновенного ума». Необходимый компонент переживания возвышенного – динамика потрясения, эмоциональный парализующий шок. Гоголь так описывает этот механизм: «Мы так непостижимо устроены, наши нервы так странно связаны, что только внезапное, оглушающее с первого взгляда, производит на нас потрясение» (VIII, 63). И потому вся словесная виртуозность пафоса должна отступить на второй план перед задачей воздействовать на воспринимающего таким образом, «чтобы он стал, пораженный внезапным удивлением» (VIII, 62). Истинное величие создается не искусными приемами, но своей захватывающей тотальностью, о которой известно со времен Псевдо-Лонгина, писавшего, что «подобно тому, как с восходом солнца тускнеют и гаснут другие небесные светила, так и все риторические ухищрения окутываются мраком при нахлынувшем отовсюду величии»⁸.

Можно сказать, что гоголевский пафос несет в себе такую над-риторическую мощь потрясения, которая парализует чувственность. Эта проблематика была подробно описана Ю.В. Манном как формула «окаменения» или омертвения: движение от «возбуждения к еще большему возбуждению и от последнего к окаменению»⁹. На наш взгляд, гоголевский пафос осуществляется именно в этой стратегии, и «риторическим» эквивалентом окаменения является молчание. У самого Гоголя мы находим замечательное выражение, фиксирующее накал возбуждения, – «безмолвный гимн». Так, безмолвие «заряжено» предельной энергией потрясения от созерцания картины в «Портрете», когда все вкусы «слились в какой-то безмолвный гимн божественному произведению».

То, что гоголевский пафос не вмещается в рамки риторик, подтверждает его исконную причастность традиции возвышенного. У Псевдо-Лонгина примером величия души может быть «одна краткая мысль, лишенная всякого словесного украшения»¹⁰. Так красноречивее и величественнее любых речей предстает у Гомера молчание Аякса. Такого рода пафос несет в себе в то же время не античную, а библейскую установку на невыразимость, незримость и несказанность Абсолюта и несоизмеримость его с человеческим масштабом. И потому гоголевский «безмолвный гимн» наследует не эстетическую традицию, но анестетическую практику знания об Абсолюте вне чувственного контакта с ним¹¹. Истинный «предмет» возвышенной страсти (пафоса) не предполагает ни эстетического созерцания, ни риторической «оговоренности». Обозначенный Ю.В. Манном процесс окаменения – это движение от эстетического к анестетическому, от чувственного образа к сверхчувственному постижению. «Страх, странный, пораженный – амбивалентно связаны у Гоголя. Пластика окаменения – это язык страха и ужаса или, во всяком случае, – предельного аффекта»¹², – отмечает Ю.В. Манн. Так описание готического собора олицетворяет собой восхождение от видимого к мистическому погружению в темноту и безвидность сакрального, к «невольному ужасу» присутствия святыни.

IV. Если гоголевский пафос возвышенного сопряжен с риторикой молчания как негативного представления духовного «спазма», то парентирс – ложный, неуместный пафос, превышающий отведенную ему меру. Это многословие «эффекта» в отличие от возносящего душу восторга. Подобно пафосу парентирс обретает сверх-риторические смыслы, отражая «атрофию» возвышенного усилиями просвещенного века. Упование на знание и разум порождает мелочность желаний и энциклопедическую разбросанность помыслов: «Век наш так мелок, желания так разбросаны по всему, знания наши так энциклопедически, что мы никак не можем усредоточить на одном каком-нибудь предмете наших помыслов ...» (VIII, 66).

В описании «достижений» Просвещения Гоголь не скупится на риторические средства, развертывая в ложно-патетических восхвалениях их неисчислимость: «Живопись раздробилась на низшие ограниченные ступени: гравировка, литография и многие мелкие явления были с жадностью разрабатываемы в частях. Этим обязаны мы 19 веку. Колорит, употребляемый 19 веком, показывает великий шаг в знании природы. Взгляните на эти

беспреданно появляющиеся отрывки, перспективы, пейзажи, которые решительно в 19 веке определили слияние человека с окружающей природою: как в них делится и выходит окинутая мраком и освещенная светом перспектива строений! <...> Но что сильнее всего постигнуто в наше время, так это освещение. Освещение придает такую силу и, можно сказать, единство всем нашим творениям, что они, не имея слишком глубокого достоинства, показывающего гений, необыкновенно приятны для глаз. Они общим выражением своим не могут не поразить, хотя, внимательно рассматривая, иногда увидишь в творце их необширное познание искусства» (VIII, 108–109).

Весь этот период передает не восторг, но издевательски подслащенную инвективу искусству, лишенному достоинства не только гения, но и глубокого познания. Здесь тоном восхваления говорится об ограниченности и всей той «мелочи, которую пренебрегали великие художники». Патетическая риторика сознательно растрачивается на «обыкновенное и бесчувственное» как бы оттеняя истинное достоинство, которое находит зритель в картине Брюллова. Гоголь восхваляет «художников частных» и их этюдный подход к природе, намеренно вводя в заблуждение простодушную толпу, которая «без рассуждения кидается на блестящее». Так за внешним блеском парентирса Гоголь скрыл симптомы «полунетаргического состояния» живописи.

Возвращаясь к концепции Ю.В. Манна о гоголевской формуле окаменения, обратим внимание на ее «негативный» вариант: «от многообразия к единообразию, от движения к неподвижности, от живого к мертвому»¹³. Это уже не окаменение, а омертвление, передающее «обмеление души, примитивизацию движений и чувств». Мы полагаем, что ситуация парентирса может быть рассмотрена как аналог подобной застылости, которая в то же время характеризуется словесным «активизмом». Проблематику окаменения Ю.В. Манн разрабатывает в связи с «немой сценой» «Ревизора». Парентирс в этом свете – это «немая сцена» наоборот, это продолжение речевого движения при полной остановке души. И потому отмеченная Ю.В. Манном амбивалентная связь понятий «страх, страшный, пораженный» может получить и такую интерпретацию: по-настоящему страшно не окаменение живого, но движение мертвого. Красноречивая многословность мертвенности, летаргическое состояние пустого говорения – это та сфера гоголевской поэтики, которая еще нуждается в изучении. Подобно тому, как в живописи и архитектуре раздробленность

ведет к утрате величия, к размениванию на павильоны, беседки, мостики в «готическом духе», в поэзии обмельчание слова чревато его «гнилостью» и лживостью.

В слове ложно-патетическом окаменение аналогично столпотворению Вавилона: возведению твердыни человеческого тщеславия. В нем – стремление «сделать себе имя», построить город и башню высотой до небес. Так человек пытается «устроиться без Бога на земле». В подавляющей своим величием башне – жажда личной славы, высокомерные планы большого строительства для утверждения человеческого «я». Если истинный пафос можно уподобить лестнице на небеса, возносящей душу по «степеням», то парентирс – это суетливое самоутверждение сильнейшей по Гоголю гордыни XIX века: гордыни ума.

Таким образом, пафос и парентирс образуют один из узлов, в котором концентрируется художественная философия гоголевского творчества. Будучи понятиями сопредельными, укорененными в эстетической проблематике возвышенного, они образуют полюса, разводящие истинное и ложное в искусстве. Более того, они проблематизируют само искусство в его возможности выражения того, «чему не нашел еще художник образца».

Примечания:

¹ Цит по: ЛЕССИНГ, Г.Э.: *Лаокоон, или о границах живописи и поэзии*. In: ЛЕССИНГ, Г.Э.: *Избранные произведения*. Москва, 1953, с. 509.

² См.: ПСЕВДО-ЛОНГИН: *О возвышенном*. Москва-Ленинград, 1966.

³ ГОГОЛЬ, Н.В.: *Полн. собр. соч.*: В 14 т. Москва-Ленинград, 1938–1952, т. VIII, с. 108. Далее все ссылки на данное издание приводятся в тексте с указанием тома (римскими цифрами) и страницы (арабскими цифрами).

⁴ ЭЙХЕНБАУМ, Б.: *О прозе. О поэзии*. Москва, 1986, с. 45.

⁵ Там же, с. 59–60.

⁶ Там же, с. 48.

⁷ ГИППИУС, В.: *Гоголь в письмах и воспоминаниях*. Москва, 1931, с. 78.

⁸ ПСЕВДО-ЛОНГИН: *О возвышенном*, с. 40.

⁹ МАНН, Ю.В.: *Поэтика Гоголя*. Москва, 1988, с. 366.

¹⁰ ПСЕВДО-ЛОНГИН: *О возвышенном*, с. 17.

¹¹ См.: SPIEKER, S. *Gogol's Via Negationis: Aisthesis, Anaesthesia, and the Architectural Sublime in Arabeski*. In: Wiener Slawistischer Almanach. Bd. 34, 1994, p. 15–142.

¹² МАНН, Ю.В. «Ужас оковал всех...» (О «немой сцене» в «Ревизоре» Гоголя). In: Вопросы литературы, 1989, № 8, с. 226.

¹³ МАНН, Ю.В.: *Поэтика Гоголя*, с. 366.

Литература

ГОГОЛЬ, Н.В.: *Полн. собр. соч.*: В 14 т. Москва-Ленинград, 1938–1952.

ГИППИУС, В.: *Гоголь в письмах и воспоминаниях*. Москва, 1931.

ЛЕССИНГ, Г.Э.: *Избранные произведения*. Москва, 1953.

МАНН, Ю.В.: *Поэтика Гоголя*. Москва, 1988.

МАНН, Ю.В. «Ужас оковал всех...» (О «немой сцене» в «Ревизоре» Гоголя). In: Вопросы литературы, 1989, № 8, с. 223–235.

ПСЕВДО-ЛОНГИН: *О возвышенном*. Москва-Ленинград, 1966.

ЭЙХЕНБАУМ, Б.: *О прозе. О поэзии*. Москва, 1986.

SPIEKER, S. *Gogol's Via Negationis: Aisthesis, Anaesthesia, and the Architectural Sublime in Arabeski*. In: Wiener Slawistischer Almanach. Bd. 34, 1994, p. 15–142.

Summary

The article claims that Gogol's rhetoric of sublime should be seen both in its positive (pathos) and negative (parentirs) variants. Investigation of aesthetic meanings of pathos and parentirs provides the basis for the analysis of Gogol's critical thoughts concerning architecture and art.

EVOLÚCIA POSTÁV A DUCHOVNÉ POSOLSTVO ROZPRÁVOK M. J. SALTYKOVA-ŠČEDRINA

Katarína Mäsiarová

Spektrum postáv Saltykovovho cyklu *Rozprávok* (Skazki, 1869 – 1886) je zaujímavé nielen z hľadiska ich typologickej príbuznosti či odlišnosti od etalónov folklórnej rozprávky, ale aj z hľadiska ich evolúcie. V „rozprávkach“ satirika svet ľudí najprv zamieňa svet mechanických „človečikov“, potom ríša zvierat až sa napokon popri zvieratách (ale i samostatne) opäť objavujú ľudské tváre, medzi ktorými nachádzame aj zopár skutočných ľudí túžiacich po ideáloch, hľadajúcich v nehostinnom a skazenom svete svetlo pravdy, ktorá nakoniec predsa len prichádza v obraze samého Ježiša Krista.¹

V prvých rozprávkach Saltykova-Ščedrina sa síce stretávame s „ľuďmi“, ide však o postavy, v ktorých sa „ľudskosť“ vyčerpáva ich vonkajšou podobou s človekom. Svojím myslením a cítením sa už dávno začali odcudzovať ľudskej podstate, a preto v nich postupne dochádza k procesu „pozvieračťovania“. Namiesto duchovných hodnôt sa v nich intenzívne prediera do popredia zvierací inštinkt, pud, ktorý sa postupne stáva ich jediným hnacím motorom.

Myšlienku zdivočenej spoločnosti, t. j. spoločnosti, v ktorej sa človek postupne mení najprv psychicky a potom aj fyzicky na dravé a nebezpečné zviera, autor explicitne rozvíja v prvých dvoch rozprávkach cyklu. Ak v prvej z nich (*Príbeh o tom, ako jeden mužik dvoch generálov uživil*) k fyzickej premene generálov ešte nedochádza, pretože na neobývanom ostrove sa akýmsi zázrakom predsa len objavuje mužik-záchranca, tak v druhej rozprávke (*Zdivočený statkár*) sa statkár po „zázračnom“ zmiznutí mužikov a ich rodín mení na zviera nielen svojím správaním, ale aj vzhľadom. Ako autor ironicky poznamenáva, úplne stotožniť statkára so zvierat'om nebolo možné iba preto, že mu chýbal chvost:

„И вот он одичал. (...) Весь он, с головы до ног, оброс волосами, словно древний Исаа, а ногти у него сделались как железные. Сморгаться уж он давно перестал, ходил же все больше на четвереньках и даже удивился, как он прежде не замечал, что такой способ прогулки есть самый приличный и самый удобный. Утратил даже способность произносить членораздельные звуки и усвоил себе какой-то особенный победный клик, среднее между свистом, шипеньем и рывканьем. Но хвоста еще не обрел.“²

V obidvoch prípadoch je teda humanizujúcim elementom prítomnosť mužikov. Bez nich v kritickej existenciálnej situácii z veľavážených a hrdých občanov padá maska a odhaľuje sa ich pravá tvár.

Avšak rovnako ostrému kriticko-satirickému pohľadu autora je kvôli prílišnej pokore a úslužnosti vystavený aj mužik. Aj v ňom dochádza k postupnej vnútornej degradácii. Bezprávne, ponižujúce postavenie v spoločnosti z neho postupne vysáva osobnosť, vlastnú individualitu, až sa napokon mení na bezduchý mechanizmus plniaci všetky požiadavky pánov.

Teda už postavy prvých Saltykovových rozprávok strácajú vlastnú dôstojnosť a morálne zábrany. Ľudia prestávajú byť ľuďmi, menia sa na zvieratá či mechanických „človečikov“. V čom tkvie príčina takého úpadku a deformácie človeka? Čo spôsobilo toto zdivočenie, pozvieračťovanie, stratu ľudskej tváre? Saltykov na tieto otázky ponúka odpoveď v tretej rozprávke s názvom *Stratilo sa svedomie*, ktorú preto možno vnímať ako interpretačný kľúč k celému cyklu. Saltykov teda už na začiatku poukazuje na hlavnú príčinu morálneho úpadku spoločnosti, ktorou je strata toho najdôležitejšieho, čo robí človeka človekom – strata svedomia. Ono jediné je najspoľahlivejším ukazovateľom správnej cesty, cesty k pravde, spravodlivosti a láske; bez neho človek upadá na úroveň zvieratá alebo bezduchého mechanizmu. Svedomie je duchovnou podstatou človeka, hybnou silou jeho konania, regulátorom jeho správania. Jeho strata umožňuje presadiť sa inej sile. Je to buď sila zvieracích inštinktov, krutá, neľútostná, egoistická, ktorá nemá žiadne zábrany, nepozná kresťanské zásady, alebo sila vháňajúca človeka do pokornej letargie, bezvôľnej závislosti a rezignácie, do stavu mŕtveho, mechanického reagovania na podnety a príkazy z vonkajšieho sveta, ktorý je rovnako ponižujúci a opovrhnutiahodný. Svedomie sa v konzumnej spoločnosti ľudských „zvierat“ stáva nepotrebnou vecou, špinavou handrou; „ľudia“ po ňom šliapu alebo pred ním utekajú, pretože bez svedomia, ktoré ich viac neťaží a neobmedzuje, sa im žije „ľahšie“:

„Многие начали даже чувствовать себя бодрее и свободнее. Легче сделался ход человека; ловчее стало подставлять ближнему ногу, удобнее льстить, пресмыкаться, обманывать, наушничать и клеветать. Всякую болезнь вдруг как рукой сняло...“ (s. 171).

Záver „rozprávky“ je však predsa len optimistický. Prostredníctvom biblického motívu čistého dieťaťa³, do ktorého „ukryli“ svedomie, autor vnáša do príbehu nádej na lepšiu budúcnosť:

„Отыскал мещанинишка маленькое русское дитя, растворил его сердце чистое и схоронил в нем совесть. Растет маленькое дитя, а вместе с ним растет в нем и совесть. И будет маленькое дитя большим человеком, и будет в нем большая совесть. И исчезнут тогда все неправды, коварства и насилия, потому что совесть будет не робкая и захочет распоряжаться всем сама.“ (s. 182).

Tento motív duchovne čistého dieťaťa autor neskôr naplno rozvíja vo *Vianočnej rozprávke*, kde sa bojovníkom za pravdu a spravodlivosť stáva desaťročný chlapec Serioža Ruslancev.

Saltykov vo svojich „rozprávkach“ kladie mimoriadny dôraz na to, aby presvedčivým umeleckým stvárnením úbohosti dehumanizovaných stvorení vystríhal človeka pred podobným osudom. Ako správne poznamenal A. A. Anikin, zmysel rozprávok Saltykova-Ščedrína je duchovný.⁴ Podobenstvá, obrazy z evanjelia, no predovšetkým akcent na dodržiavanie morálnych zásad sa ako červená niť vinie celým cyklom. Pochodeň, ktorá raz bola zapálená vo vnútri človeka, nesmie zhasnúť, ale naopak, musí sa intenzívne rozhorieť. Človek má na rozdiel od zvieratá duchovnú podstatu, a preto zmysel života musí hľadať v niečom inom, ako len v obžive a materiálnom blahobyte. Ako píše Saltykov v rozprávke *Príhoda s Rebelníkovom*, zmysel ľudskej existencie spočíva v konaní dobra, vo vzájomnej pomoci a odovzdávaní duchovného posolstva:

„Как у всякого убежденного и верящего человека, у Крамольникова был внутренний храм, в котором хранилось сокровище его души. Он не прятал этого сокровища, не считал его своею исключительною собственностью, но расточал его. В этом, по его мнению, замыкался весь смысл человеческой жизни. Без этой деятельной силы, которая, наделяя человека потребностью источать из себя свет и добро, в то же время делает его способным воспринимать свет и добро от других, – человеческое общество уподобилось бы кладбищу. Это было бы не общество, а склад трупов...“ (s. 262-263).

V rozprávkach Saltykova-Ščedrína dehumanizovaná a degenerovaná spoločnosť vníma svedomie len ako zbytočný balast, ako ťaživý privesok, ktorý treba čo najďalej odhodiť alebo s ním spraviť krátky proces. Takýmto procesom prešla aj plotica, ktorú najskôr vyčistili, vysušili od všetkého „nepotrebného“, aby potom mohla rozvinúť svoju výchovnú kampaň. Všetkým naokolo rozdáva „múdre“ rady plným priehŕstím, no v jej aforizmoch sa neodrážajú vysoké mravné princípy, ale pokrivená morálka pokryteckej spoločnosti, plná pretvárinky:

„...откровенно мнение свое выскажет и всех основательностью восхитит. Не рвется, не мечется, не протестует, не клянет, а резонно об резонных делах калякает. О том, что тише едешь, дальше будешь, что маленькая рыбка лучше, чем большой таракан, что поспешишь – людей насмешишь и т. п. А всего больше о том, что уши выше лба не растут.“ (Sušená plotica, s. 110).

Pokrytecká morálka spoločnosti je terčom satirických výpadov Satlykova-Ščedrina v celom rade rozprávok. Naplno je rozkrytá aj v rozprávke *Liberál*, ktorú v istom zmysle možno pokladať za rozvinutie rozprávky o sušenej plotici. Namiesto alegorického obrazu vysušenej plotice však pred čitateľom stojí obnažený rovnako zavrhnutiahodný liberál s tvárou „šľachetného“ človeka:

„...либерал не только благородно мыслил, но и рвался благое дело делать. Заветнейшее его желание состояло в том, чтобы луч света, согревавший его мысль, прорезал окрестную тьму, осенил ее и все живущее наполнил благоволением. (...) Хотя это стремление перевести идеалы из области эмпиреев на практическую почву припахивало не совсем благонадежно...“ (s. 161).

Tak ako plotica, aj on púšťa do sveta síce pekne zaobalené, ale prázdne slová a koná napokon len tak, ako sa od neho vyžaduje, t. j. „v rámci daných možností“. Vďaka tomu sa stále viac a viac vzdáľuje od svojich ušľachtilých ideálov, až sa napokon stáva zradcom svojho prvotného presvedčenia, za čo dostáva náležitú odmenu – je oplúťý.

Obraz pokrytectva (jeho zrod, prehľbovanie prostredníctvom výchovy a plný rozkvet) prezentuje satirik aj v rozprávke-alegórii *Cnosti a neresti*. Pokrytectvo, ako ukazuje Saltykov v „rozprávkach“ *Dedinský požiar* a *Vianočná rozprávka*, rozhodáva mravné piliere nielen svetskej spoločnosti, ale aj cirkvi. Pokrivená spoločenská morálka, agresívna, falošná, morálka bez svedomia, bez ideálov a vysokých cieľov má na svet globálny zhubný vplyv. Je to morálka zvieracích inštinktov; morálka, ktorá sa riadi zásadami „kto z koho“, „silnejší víťazí“ či „prežiť za každú cenu“, ktorá je prirodzená vo zvieracom svete, ale nie vo svete ľudí, kde by nemalo panovať bezprávie, násilie a krviprelievania, kde by človek nemal byť vystavený na milosť a nemilosť mocnejších.

Spoločnosť sa v rozprávkach Saltykova-Ščedrina zreteľne delí na silných a slabých, utláčateľov a utláčaných, vykorisťovateľov a vykorisťovaných. Tí prví sú zobrazovaní v podobe statkárov (*Zdivočený statkár*), generálov (*Príbeh o tom, ako jeden mužik dvoch*

generálov uživil), kupcov (*Verný Trezor*), dedinských boháčov (*Susedia, Cestou, Dedinský požiar*), ale najčastejšie cez zvieracie masky vlka, líšky, šťuku, medveďa. Tí druhí sú taktiež predstavení v ľudských i zvieracích podobách – v obrazoch mužíkov, chudobných dedinčanov, zajacov, oviec, karasa, psa, koňa a pod. Mocní tohto sveta, aby sa ukázali v lepšom svetle, z času na čas môžu vykonať aj milosrdné gesto, napr. vlk sa rozhodne, že ak bude zajac poslušný, možno mu daruje aj slobodu (*Obetavý zajac*); iný vlk sa zľutuje nad malým jahniatkom, ktoré na rozdiel od otupených a s osudom zmierených oviec nevýslovne túži po živote (*Chudák vlk*); šťuka hneď nezhltnie karasa, ale dáva mu šancu, aby ju presvedčil, že si život zaslúži (*Karas idealista*), podobne sa zachová líška voči zajacovi (*Rozumne zmyšľajúci zajac*); „štedrý“ generáli nezabudnú na mužíka a darujú mu päťák a kalíštek vodky (*Príbeh o tom, ako jeden mužík dvoch generálov uživil*); moskovský kupec kúpi svojmu psovi za jeho vernú službu novú silnú reťaz (*Verný Trezor*); bohatý sused chce z humánnych princípov pomôcť svojmu blížnemu – chudobnému susedovi (*Susedia*); statkárka poskytne almužnu nielen chudobným dedinčanom, ktorí prišli pri požiaroch o všetko, ale požiada aj svojich „vážených“ hostí prispieť aspoň malou finančnou čiastkou nešťastnej vdove Tatiane, ktorá pri požiaroch stratila svojho jediného syna (*Dedinský požiar*). Tieto ojedinelé gestá dobrej vôle sú však v príkrom rozpore s celoživotným konaním a správaním mocipánov a ako výnimky, ktoré potvrdzujú pravidlo, slúžia Saltykovovi-Ščedrinovi na demaskovanie falošnosti podobných činov, na rozbitie ilúzií ruského ľudu o možnej existencii starostlivých a milosrdných pánov. Väčšinou je totiž všetko úplne inak, ako sa to na prvý pohľad javí. Saltykov vo svojich „rozprávkach“ strháva falošnú masku, pod ktorou sa skrýva stagnácia, rozklad a mravný úpadok samoderžavného politického systému a spoločnosti. Pod vplyvom mnohorakých nástrah tohto systému ľudia prestávajú byť ľuďmi a menia sa na hyeny, ktoré si ustavične hľadajú nové a nové obeť; fenomén hyenizmu sa v spoločenskom bytí natoľko rozšíril a udomácnil, že je schopný zadusiť všetko živé, všetko, čo sa ešte nestratilo chuť a energiu hľadať východisko z tohto marazmu:

„Иногда нам кажется, что «гиенское» готово весь мир заполнить, что оно и одесную, и ошую распространило крыле и вот-вот задушит все живущее. (...) Кругом раздаётся дьявольский хохот и визг; из глубины мрака несутся возгласы, призывающие к ненависти, к сваре, к междоусобью. Все живое в безотчетном страхе падает ниц; все душевные отправления застывают под гнетом одной удручающей мысли: изгибло

доброе, изгибло прекрасное, изгибло человеческое! Все, словно непроницаемым пологом, навсегда заслонено ненавистническим, клеветническим, гиенским!" (Хуена, s. 261).

Aj preto bolo nevyhnutné mnohým, no predovšetkým „slabým, spiacim a bezbranným“ otvoriť oči prostredníctvom posolstva, ktoré by v nich prebudilo túžbu po ideáloch, krajšom a lepšom živote. Slovo malo byť opäť na počiatku, malo prostredníctvom pranievania negatívnych javov a revitalizácie vysokých mravných princípov ukázať ľuďom cestu zo slepej uličky k stratenej pravde, láske a ľudskosti. Nie náhodou jednou z „rozprávok“ uzatvárajúcich cyklus je *Kristova noc*, v ktorej sa dlho a túžobne očakávaná udalosť – vzkriesenie Ježiša Krista a posledný súd (t. j. súd konečný a zároveň najvyšší – pozn. K. M.) – stávajú „skutočnosťou“. Je to súd, pred ktorým stoja všetci – tí, ktorí si zachovali svoju tvár, nezradili svoje presvedčenie a ideály; tí, ktorí sa odklonili od pravdy, vydali sa po ceste zla a skazy, avšak aj oni majú nádej na záchranu, ak v sebe ešte celkom nezadusili svedomie a začnú načúvať jeho hlasu; súdení a na večné zatratenie odsúdení sú však tí, ktorí zrádzajú svojho blížneho a zároveň seba samého, ktorí sa zbavili vlastného svedomia a spolu s ním aj zodpovednosti za svoje ohavné skutky.

„Rozprávky“ Saltykova-Ščedrina nesú teda hlboký duchovný odkaz. Sú nasmerované – podobne ako ľudové rozprávky – na hľadanie cesty k večne, všeludsky platným mravným princípom, vďaka ktorým musí napokon zvíťaziť ľudské nad zvieracím (...*«человеческое» всегда и неизбежно должно восторжествовать над «гиенским»*). (...) *И вперед оно не погибнет, и не перестанет гореть – никогда!*“ – Хуена, s. 260-261), svetlo nad tmou, dobro nad zlom. Cyklus *Rozprávok* Saltykova-Ščedrina ostáva stále aktuálny, ako dielo, ktoré nemilosrdne demaskuje a pranievuje podstatu ľudských slabostí a neduhov a zároveň vysoko vyzdvihuje tie hodnoty, ktoré robia človeka človekom, ktoré apeluje na všečiasovú platnosť pestovania ľudského svedomia ako jedného z kľúčových prostriedkov humanizácie človeka i sveta.

Poznámky

¹ АНИКИН, А.А.: Сказки для детей изрядного возраста. In: Салтыков-Щедрин, М. Е.: *Сказки. Приложение*. Москва : Дрофа, 2006, с.298-308.

² САЛТЫКОВ-ЩЕДРИН, М.Е.: *Сказки*. Москва : Дрофа, 2006, с.78. Pretože všetky úryvky budú citované z tohto vydania, v ďalšom uvádzame v zátvorke priamo za citovanou pasážou už iba názov rozprávky a číslo strany. Citované pasáže uvádzame v origináli, pretože v prekladovej interpretácii by sa mohli stratiť práve tie štylistické či významové nuansy, ktoré danými úryvkami chceme dokumentovať.

³ *Evanjelium podľa Matúša*, kap. 18, verš 1-6.

⁴ АНИКИН, А.А.: Тамže, s. 308.

Literatúra

АНИКИН, А.А.: Сказки для детей изрядного возраста. In: Салтыков-Щедрин, М. Е.: *Сказки. Приложение*. Москва : Дрофа, 2006.

Biblia. Transcius Liptovský Mikuláš a Slovenská biblická spoločnosť, 2003.

БУШМИН, А.С.: *Сатира Салтыкова-Щедрина*. М. – Л. : АН СССР, 1959.

БУШМИН, А.С.: *Сказки Салтыкова-Щедрина*. 2-ое издание. Ленинград : Художественная литература, 1976.

БУХШТАБ, Б.Я.: *Сказки М. Е. Салтыкова-Щедрина*. 2-е изд. Ленинград : Просвещение, 1962.

ГОРЯЧКИНА, М. С.: *Сатира Салтыкова-Щедрина*. Москва : Просвещение, 1965.

HULÁK, J.: Doslov. In: Saltykov-Ščedrin, M. J.: *Pohádky*. Praha : Mladá fronta 1976, s. 244-253.

ОБУХОВА, И.Н.: Образ марионетки в сказке М.Е. Салтыкова-Щедрина „Игрушечного дела людишки“. In: *Молодая философия*. Сборник научных трудов. Новосибирск, 2001, вып. 3, с. 44-52.

PAROLEK, R. – HONZÍK, J.: *Ruská klasická literatura*. Praha : Svoboda, 1977.

ПРОЗОРОВ, В.В.: *Салтыков-Щедрин*. Книга для учителя. Москва : Просвещение, 1988.

САЛТЫКОВ-ЩЕДРИН, М.Е.: *Сказки*. Москва : Дрофа, 2006.

ШУСТОВ, М.П.: Сказки Салтыкова-Щедрина как завершающий этап в формировании новой художественной формы в русской литературе 2-й половины XIX века. In: *Пятые Короленковские чтения*: Материалы региональной научной конференции, 25-26 окт. 1999. Глазов, 2000, с. 49-54.

VLAŠÍNOVÁ, V.: *Satira okřídlená fantazií*. Praha : Lidové nakladatelství, 1975.

Эволюция персонажей и духовное завещание «Сказок» М.Е. Салтыкова-Щедрина

Резюме

Если рассматривать «Сказки» в хронологической последовательности, перед читателем постепенно раскрывается эволюция сказочных персонажей, которой предшествует их частичная или полная деградация. Эта эволюция тесно связана с единством идейного содержания цикла. Героями первых сказок являются люди, но затем, потеряв в себе духовное, человек превращается в животное или даже в мертвый механизм – куклу. В сказках Салтыкова находим и несколько героев, которые не потеряли в себе настоящего человека и жаждут правды, справедливости, идеалов. Неслучайно в конце цикла появляется образ Иисуса Христа, который воплощает самые высокие и чистые идеалы и приносит с собой долгожданный суд, суд совести, который и указывает путь к спасению. В щедринских сказках часто встречаются элементы библейских мотивов, библейские образы, заповеди, притчи, цитаты из Евангелия, которые даются в своеобразной авторской обработке. Они противопоставлены безнравственной жизни общества в качестве средства сатирического обличения.

Сказки великого русского сатирика остаются актуальными и по сей день, поскольку раскрывают сущность людского слабости, пороков и одновременно высоко воздвигают морально-духовные ценности. Активная борьба человека за свои права, стремление к идеалам, вечный голос совести и сохранение человеческого облика – это и есть то завещание, которое оставил нам Салтыков-Щедрин.

O ŠTÝLE, LEXIKE A GRAMATIKE NEMECKÝCH ODBORNÝCH TEXTOV

Recenzia

Zuzana Bohušová

Recenzovaná publikácia:

Vajičková, Mária – Ďuricová, Alena – Tuhárska, Zuzana: *Ausgewählte Aspekte der Fachtexte*. Banská Bystrica: FHV UMB. 2009. 108 strán. ISBN 978-80-8083-834-8

Recenzovaná monografia *Vybrané aspekty odborných textov* má charakter teoreticko-deskriptívnej štúdie s praktickými exemplifikáciami. V centre pozornosti autoriek Márie Vajičkovej, Aleny Ďuricovej a Zuzany Tuhárskej je nemecký odborný text a jeho charakteristické znaky. Autorky si vybrali tri relevantné prizmy nazerania na problematiku, pričom postupujú od komplexných štylisticko-textových súvislostí cez segmentáciu na slovnú zásobu až po drobnohľadovú perspektívu frekventovaných gramatických kategórií. Monografia sa teda venuje týmto okruhom:

- štylistickým princípom výstavby vedeckých textov
- nominálnemu štýlu odborných textov a odbornej lexike
- a genitívu a jeho konkurenčným formám v súčasnej nemčine.

Prvá časť ponúka prehľad názorov na štýl textu, ktorý podlieha konvenciám, pragmatike a pravidlám. Zdôrazňuje sa tiež štýl a jej obsah z hľadiska primárneho i sekundárneho štylistického významu ako aj štylistická invariantnosť ako výsledok zovšeobecnenia štýlových prostriedkov a významov či štylistická príznakovosť štýlu. Na takejto báze autorka M. Vajičková stanovuje a ďalej skúma princípy výstavby vedeckých textov, napr. ich konvenčnosť (príslušnosť k žánru a štýlu), pojmovú jednoznačnosť, názornosť, primeranosť, dôveryhodnosť a pod. Mikroštruktúrne štýly sú analyzované s dôrazom na grafoštylistiku a špeciálne štylistické markery lexiky, ktoré sú aj doložené príkladmi.

Týmto monografia plynule prechádza do druhého obsahového bloku, ktorý je venovaný odborným jazykom a ich typickému znaku – prevažujúcemu nominálnemu štýlu. Autorka konštatuje, že tento štýl má v centre substantívum ako termín a v nemčine sa docieľuje najmä substantivizačnými, resp. nominalizačnými transformáciami a verbálno-substantívnymi syntaktickými konštrukciami. A. Ďuricová sleduje funkcie a pragmatiku substantíva v bežnom jazyku v porovnaní s odbornými jazykmi ako aj so zameraním na právne texty. V ďalších

kapitolách upozorňuje na charakteristiky odbornej lexiky, v rámci ktorej získava dominantnejšie postavenie kolokácia adjektív (atribút) + substantív, hoci v nemčine zrejme stále prevládajú v rámci slovotvorby termínov kompozitá.

Tretia časť monografie prechádza od slovotvorby k nemenej závažnej téme – ku kategórii pádov v súčasnej nemčine. Autorka Z. Tuhárska sa zámerne sústreďuje na aktuálnu tendenciu v štandardnej nemčine – na miernu marginalizáciu genitívnych konštrukcií a životaschopnosť predložkových datívových konkurenčných spojení. Vychádza zo všeobecných daností pádov z hľadiska rôznych jazykových rovín, prechádza ku genitívu a jeho sémantickým, pragmatickým a kognitívnym aspektom. V korpusovej analýze autorka vychádza z komparácie sledovaných javov v písomnom (didakticko-odbornom, informatívnom) a ústnom texte a vyhodnocuje ich ustrojenie hlavne vzhľadom na syntetické a čoraz frekventovanejšie analytické syntaktické preferencie.

Autorky sa vo svojich tvrdeniach opierajú o aktuálne nemecké (germanistické), slovenské a iné odborné pramene, ktoré spracúvajú príbuzné aspekty textov.

Na základe relevantnosti témy recenzovanej monografie trojice autoriek ako aj z hľadiska jej využiteľnosti v rámci výskumu i v germanistickom štúdiu (ako sa to deklaruje v úvode) odporúčam túto publikáciu do pozornosti germanistom, lingvistom, translatológom i didaktikom, ktorí sa profesionálne zaoberajú nemeckými odbornými jazykmi.

MEMOÁRE, KOMPARÁCIA, PREKLAD – TRIÁDA NOVEJ PUBLIKÁCIE

Recenzia na publikáciu: Ivan ŠUŠA – Holokaust v talianskej a slovenskej memoárovej literatúre (Brno, Tribun EU)

Michal Harpáň

Začiatkom novembra 2009 vyšla nášmu kolegovi – slovakistovi a italianistovi z oddelenia prekladateľstva a tlmočníctva Katedry slovenského jazyka a literatúry FHV UMB Ivanovi Šušovi originálna publikácia pod názvom „Holokaust v talianskej a slovenskej memoárovej literatúre“. Práca je komparatívneho charakteru (čo je napokon i samozrejmé, autor sa venuje práve komparatistike a slovensko-talianskym medziliterárnym vzťahom).

Známe je, že počas druhej svetovej vojny boli Taliansko a Slovensko podobné štátno-politické režimy, ktoré autor nazval fašistickými, hoci by sa to možno niekomu aj nepozdávalo. No autor veľmi citlivo a s argumentmi znázorňuje vojnovú Slovenskú republiku, ktorá bola síce len družicou fašistických síl, ale nepochybne sa aj na Slovensku uplatňoval rasizmus ako aj v jeho kolískach (Nemecko, Taliansko). Svedectvo o tomto období mu poskytovali mnohé pramene, a napokon, či presnejšie v prvom rade, memoárová próza s témou holokaustu. Chcem však zdôrazniť, že Ivan Šuša historické fakty zobrazuje len ako „pozadie“, v popredí sú literárne fakty. Autor vychádza nielen z dostupných slovenských a českých zdrojov, ale aj (a to by som chcel pripomenúť) z početných zahraničných prameňov, ktoré sú v slovenskom kontexte neznáme – najmä z knižníc, múzeí a židovských centier v Janove, Ferrare či v Neapole

Práca má tak literárnohistorický, ako aj literárnoteoretický charakter. Nie je však písaná ťažkopádne a stroho, naopak, autor (vzhľadom na to, že čitateľom nemusí byť len literárny vedec či študent literatúry) berie na zreteľ aj čitateľa, ktorý sa v danej tematike dostatočne neorientuje – napríklad vysvetľuje samotný memoárový žáner a jeho charakteristiky. Ustálený je názor, že memoárová próza je pomedzným žánrom – niekedy má žánrovo a typologicky bližšie k literatúre umeleckej a niekedy k literatúre vecnej. Autor ju vymedzuje z intencionálneho aspektu, ako píše, „hlavným cieľom memoárovej literatúry s témou šoa je nepochybne zanechať v čitateľovi svedectvo – komunikovať mu konkrétny zážitok, aby prostredníctvom neho spoznal nielen osudy (v memoároch opisovaných) svedkov udalostí, ale i danú dobu, ideológiu, filozofiu“.

Zdôraznil by som i samotné analytické časti o talianskej a slovenskej memoárovej próze židovských autorov s témou holokaustu. Talianskej memoáristiky takéhoto tematického zamerania je samozrejme viacej ako slovenskej – autor uvádza a opisuje dôvody, prečo je to tak. Po druhej svetovej vojne a po nastolení demokratického spoločenského systému v Taliansku neexistovali prekážky vysloviť svedectvá aj k neslávnemu obdobiu vlastných dejín, zatiaľ čo v socialistickom Československu bola židovská problematika takpovediac ideovo nežiaduca. Autor uvádza a výstižne charakterizuje veľký počet talianskych (a na Slovensku mnohých neznámych) memoáristov, ale zdôrazňuje, že nosnou osobnosťou v tejto próze bol Primo Levi. Dôkladne analyzuje najmä jeho dielo *Je to človek?*, preložené do viacerých jazykov, vrátane slovenčiny. Analyzuje aj iné Leviho práce a nemalú pozornosť venuje aj autorkám Liane Milluovej a Giuliane Tedeschiovej. Zo slovenských židovských autorov, ktorí publikovali svoje memoáre, píše o známejších, ako boli Juraj Špitzer a Leo Kohút, ale i o menej známych, ako aj o biliterárnych autoroch, akými sú Levi Gil, Chana Gilová, Rudolf Vrba, Kathryn Winterová, Iboja Wandall-Holmová, Max Stern a iní, ktorí odišli do zahraničia a ich diela, publikované tam, vyšli u nás v prekladoch (do slovenčiny).

Ivan Šuša však nesleduje taliansku a slovenskú memoárovú prózu s témou holokaustu bez všimania si vzájomných typologických a noetických prienikov a prepájaní. Hoci priamych kontaktných prepojení bol nevelký počet, typologické súvislosti sú tu mnohoraké. Dôkladne ich rozobral v stati *Typologické súvislosti memoárov v medziliterárnom (slovensko-talianskom) kontexte (na autorskej osi Primo Levi a Leo Kohút)*. V týchto záverečných statiach sa v plnej miere prejavila znalosť literárnoteoretickej problematiky. V porovnaní memoárovej prózy talianskeho židovského autora (Primo Levi) a slovenského židovského autora (Leo Kohút) uplatňuje naratologické teoretické a metodologické postupy. Iste, je rozdiel medzi naráciou v memoárovej próze a naráciou v umeleckej próze, predovšetkým na osi skutočnosť – fikcia. V Šušovom prípade sa ukázalo, že v porovnávacom skúmaní možno naratologicky „zvládnuť“ aj taký pomedzný žáner, akým je memoárová próza vôbec, samým tým aj memoárová próza s témou holokaustu. Autorova originalita sa prejavuje aj v častiach, v ktorých prináša konkrétne formy kontaktu, vari najviac čitateľa šokujú úryvky z neznámych talianskych diel a autorov (napr. Liana Milluová), v ktorých sú zobrazení nielen slovenskí židia, ale aj slovenskí dozorcovia v táboroch. Bolestne tiež pôsobí „deskriptívna časť“, v ktorej jednotliví svedkovia holokaustu opisujú stratu svojej vlastnej identity a dôstojnosti.

Obsahovú stránku veľmi efektne dopĺňa grafická stránka – obálka (z dielne grafika Martina Anderssona) s ostnatými drôťmi okolo koncentráku a sklonenými lampami v čiernobielych prevedení v čitateľovi už pri prvom dotyku s knihou vyvoláva predstavu autenticity a objektivity.

Dodajme, že monografia vyšla v spolupráci s Ústavom slavistiky a Seminárom filologicko-areálových štúdií Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne, najmä s prof. Ivom Pospíšilom, ktorý je zároveň i editorom publikácie. Pre autora je zároveň i vedeckým výstupom v rámci projektu „Kultúrne diverzity a paralely Slovenska a južnej Európy“, na ktorom spolu so Šušom pracujeme. Svojím vydaním v Českej republike neobohatí len slovensko-taliansky, ale i česko-slovenský, resp. česko-slovensko-taliansky medziliterárny kontext.

Na základe uvedeného prácu Ivana Šušu čitateľom jednoznačne odporúčam. Svoje si v nej nájdu odborníci z oblasti literatúry, študenti, ako aj tí, ktorí tému nepoznajú a chcú sa o nej dozvedieť viac.

TRANSLATION: THEORIE – PRAXIS – DIDAKTIK

Internationale Konferenz im Institut für Germanistik der Universität Wrocław, Polen

17.-19. September 2009

Správa o konferencii

Anna Malgorzewicz

Vom 17. bis 19. September 2009 fand am Institut für Germanistik der Universität Wrocław eine internationale Konferenz *Translation: Theorie – Praxis – Didaktik* statt, veranstaltet von dem Lehrstuhl für Glottodidaktik und der Forschungsstelle für Translatorik. Mit dem Konferenzthema wurde ein Rahmen gesetzt, der hohe Relevanz für die Etablierung der Translationswissenschaft und der Translationsdidaktik an polnischen wissenschaftlichen Einrichtungen besitzt, und das Institut für Germanistik scheint ein rechter Ort für die eingeleitete Debatte zu sein. Seit 2003 gibt es hier das Postgraduale Aufbaustudium für Übersetzer und Dolmetscher der deutschen Sprache und seit 2006 im Rahmen des bestehenden Magisterstudiengangs die Spezialisierung im Bereich der Translatorik. Die hierbei gewonnenen Erfahrungen regen zur wissenschaftlichen Reflexion des theoretischen und praktischen Aspekts der Translation sowie deren professioneller Didaktisierung an. Dieser Herausforderung wollte sich das Institut für Germanistik mit der Organisation der Konferenz stellen.

Das Ziel der Konferenz bestand somit einerseits in der Schaffung eines tragfähigen theoretischen Fundaments für die Ausbildung von Übersetzern und Dolmetschern und andererseits in der Suche nach möglichst optimalen didaktischen Lösungen.

Zur Teilnahme an der Konferenz wurden Vertreter polnischer sowie deutscher und österreichischer wissenschaftlicher Einrichtungen eingeladen. In die Konferenzdiskussion wurden auch Stimmen von Repräsentanten praktisch tätiger Übersetzer und Dolmetscher, darunter beedigter Übersetzer sowie Mitglieder des Polnischen Verbandes der Wirtschafts-, Rechts- und Gerichtsdolmetscher und –übersetzer (TEPIS), des Bundesverbandes der Dolmetscher und Übersetzer e.V. (BDÜ) und Mitarbeiter der Generaldirektion Übersetzung der Europäischen Kommission einbezogen.

Die Konferenz wurde von ihrem wissenschaftlichen Leiter, **Prof. Roman Lewicki**, mit der Begrüßungsrede in einem der schönsten Räume der Universität Wrocław - im Nehring-Saal -

eröffnet. Auf seine Worte folgte die Rede des Dekans der Philologischen Fakultät der Universität Wrocław, **Prof. Michał Sarnowski**, in der auf die Aktualität der Konferenzthematik und die langjährige Tradition des Instituts für Germanistik im Bereich der Translatorik hingewiesen wurde. Danach hielt **Prof. Eugeniusz Tomiczek**, der Direktor des Instituts für Germanistik, eine Rede. Prof. Eugeniusz Tomiczek schilderte die wichtigsten Entwicklungsetappen der Wrocławer Germanistik und bezog sich dabei auf die in der Translatorenausbildung gewonnenen Erfahrungen und im Institut betriebene translationswissenschaftliche Forschungen, die ihren festen Platz in der 2008 gegründeten Forschungsstelle für Translatorik gefunden haben. Anschließend folgten die Grußworte der Konsulin der Bundesrepublik Deutschland, **Dr. Annette Bußmann**, die die Wichtigkeit der in der Konferenz aufgegriffenen Thematik betonte. Den Grüßworten schlossen sich die Plenarvorträge an.

Das Konferenzprogramm beinhaltete insgesamt zehn, den thematischen Rahmen setzende Plenarvorträge. Die erste Session versuchte die neuen Entwicklungsrichtungen der Translationswissenschaft und -didaktik aufzuzeigen. Der die Sitzung eröffnende Vortrag von **Prof. Dilek Dizdar** schilderte die in den theoretischen Grundlagen fußenden Vorschläge für die Neumodellierung der Translationsdidaktik. Der als nächste darauf folgende Vortrag von **Prof. Lew Zybatow** beleuchtete die in der Translationswissenschaft etablierten Modelle aus einem kritischen Blickwinkel. Die im Vortrag angewandte umgekehrte Perspektive ermöglichte Prof. Lew Zybatow, die schon begründeten translationswissenschaftlichen Beschreibungsmodelle mit der Realität der translatorischen Praxis zu konfrontieren. Die gewonnenen Ergebnisse sprachen für die Revidierung der bestehenden translationswissenschaftlichen Ansätze. Die erste Session schloss der Vortrag von **Prof. Jerzy Źmudzki** zum Thema *Aktuelle Profile der germanistischen Translationsdidaktik in Polen* ab. Der Beitrag von Prof. Jerzy Źmudzki bestätigte die Notwendigkeit der Diskussion zu den Fragen der translatorischen Ausbildung an polnischen Hochschulen. Die in einer umfangreichen Studie untersuchte, an polnischen Universitäten bestehende Translationsdidaktik erlaubte Prof. Jerzy Źmudzki, zahlreiche Desiderata in der Translatorenausbildung aufzudecken und anschließend aus der geschilderten Realität resultierende Postulate zu formulieren.

Der Schwerpunkt von Vorträgen der Plenarsitzung am zweiten Konferenztag lag auf sprachwissenschaftlichen Aspekten der Übersetzung. **Prof. Iwona Bartoszewicz** wies in ihrem Vortrag *Rhetorische Komponenten der Textstruktur als translatorisches Problem* auf die

gravierende Rolle der rhetorischen Aspekte der Translation hin und damit machte sie für das Erörtern translatorischer Fragen die Notwendigkeit des Einsatzes der Argumentationstheorie und der rhetorischen Textstrukturbeschreibung geltend. Der nächste Referent, **Prof. Lothar Černý**, behandelte Aspekte der Wissensproduktion bei der Translation aus der Perspektive des semiotischen Ansatzes. In seinem Beitrag zeigte Prof. Lothar Černý, wie dem Vortragstitel zu entnehmen war, dass beim Übersetzen etwas *Neues* entsteht. **Prof. Rudolf Muhr** griff in seinem Vortrag *ATERM: Österreichische und deutsche Rechtsterminologie im Vergleich. Beschreibungs- und Übersetzungsprobleme plurizentrischer Rechtstermini* Aspekte der fachsprachlichen Übersetzung auf, die im Kontext der translatorischen Ausbildung im Rahmen der Neuphilologien eine besondere Beachtung und Aufmerksamkeit verdienen.

Die dritte Plenarsession bot ein inhaltlich breites Spektrum an translationsrelevanten Themen an. So wurden von **Prof. Zofia Berdychowska** im Vortrag *Zur Äquivalenz in der Translation - einmal mehr* linguistische Aspekte der Translation unter die Lupe genommen, **Prof. Feliks Przybylak** erörterte in seinem Beitrag die Übersetzung als Form einer Nachdichtung, **Prof. Fred Schulz** und **Prof. Zenon Weigt** befassten sich dagegen mit den Fragen der Übersetzungsdidaktik. Prof. Fred Schulz schilderte in seinem Vortrag Ergebnisse einer Befragung von Übersetzungsbüros, auf deren Grundlage Desiderata unterschiedlicher Art in der Übersetzerausbildung benannt werden konnten. Dabei stellte sich heraus, dass die gerade für philologische Ausbildung geltenden Richtlinien wenig Raum für die Entwicklung der praxisrelevanten Fähig- und Fertigkeiten eines angehenden Übersetzers lassen. Prof. Zenon Weigt wandte sich in seinem Vortrag dem Phänomen der authentischen Texte und ihrer Rolle in der Übersetzungsdidaktik zu.

Da zur Konferenz noch weitere, über vierzig Beiträge von Repräsentanten der polnischen und ausländischen wissenschaftlichen Einrichtungen angemeldet wurden, wurde die Konferenzdiskussion auch in kleineren Kreisen, in thematisch gebildeten Sektionen geführt. Die sieben Sektionen haben folgende Problemfelder aufgegriffen:

Sprachliche und kulturelle Aspekte beim Übersetzen literarischen Texte,
Literarische Übersetzung als Vermittlung von Kulturbildern, ihre Wirkung und Rezeption,
Translatorische Kompetenz(en),
Translatorischer Umgang mit der Rechtssprache,
Sprachliche und kulturelle Aspekte der Übersetzung,

*Dolmetschprozesse und Dolmetschstrategien und
Translationspraxis und –didaktik.*

An die in Arbeitssektionen präsentierten Beiträge schlossen sich Diskussionen an, die auch weitere Aspekte der Translation berührten.

Eine Bereicherung des Konferenzprogramms stellten Präsentationen dar. So konnten sich die Konferenzteilnehmer am letzten Konferenztag mit der neuesten Version von SDL TRADOS vertraut machen oder auch dank der von **Wolfgang Coch**, dem Hauptverwaltungsrat im Übersetzungsdienst der Europäischen Kommission, detailliert vorbereiteten Präsentation Einblicke in die Dienststruktur und Arbeitsweise der Generaldirektion Übersetzung der Europäischen Kommission verschaffen.

Zur Teilnahme an der Konferenz wurden auch Studenten der translatorischen Spezialisierung und des postgradualen Studiengangs für Übersetzer und Dolmetscher eingeladen. Im Hinblick auf diese Teilnehmergruppe wurden im Rahmen der Konferenz Workshops organisiert. Wolfgang Coch führte Workshops zu Datenbanken und elektronischen Übersetzungshilfen durch, **Dr. Artur Dariusz Kubacki** machte in seinem Workshop die angehenden beeidigten Dolmetscher mit der Staatsprüfung vertraut und **Monika Waclawczyk** ging in ihrer Veranstaltung auf die terminologischen Probleme beim Übersetzen von Urkunden ein. Im Angebot stand auch die Werkstatt von **Andrzej Leśniak** zu Aspekten der juristischen Terminologie.

Theoretische, praxisrelevante und didaktische Aspekte der Translation wurden dank der Vielfalt von besprochenen Translationsphänomenen facettenreich in der Konferenz behandelt. Der polnischen Translationswissenschaft und der Translationsdidaktik wurden damit neue Impulse gegeben und aktuelle Forschungsaufgaben aufgezeigt. Die Bewältigung dieser Aufgaben verlangt die Fortsetzung der stattgefundenen Diskussion, einer Diskussion, an der sich einerseits Vertreter der universitären Forschung und Lehre und andererseits Vertreter der Berufswelt beteiligen. Den Ausgangspunkt für die weitere Diskussion kann der geplante Konferenzband darstellen, in dem die Plenarvorträge und die Beiträge aus den einzelnen Arbeitssektionen veröffentlicht werden.

ČO NOVÉ V TERMINOLÓGII?

Informácia o konferencii

Ingrid Cíbiková, Natália Ďurníková

Dňa 8. decembra 2008 sa na Univerzite Alexandra Dubčeka v Trenčíne uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia Terminologické fórum II, ktorú zorganizovala PhDr. Ingrid Cíbiková z Oddelenia jazykov Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov. Toto stretnutie predstaviteľov jednotlivých odborov, jazykovedcov, prekladateľov a tlmočníkov nadväzuje na tradíciu obdobnej libereckej terminologickej konferencie Termina. Jeho druhý ročník bol zameraný na socioterminológiu, textovú a prekladovú terminológiu. Zúčastnili sa ho diskutéri nielen zo Slovenska, ale aj z Poľska, Česka a Luxemburska. Témami diskusie boli najnovšie trendy v terminológii, terminologické normy, interpretácie a analýzy vybraných termínov z rôznych odborov, význam terminológie pre tlmočníctvo a preklad, špecifika terminológie jednotlivých odborov.

Jana Levická z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra oboznámila účastníkov konferencie s terminologickými teóriami vo frankofónnych krajinách a novým smerovaním terminológie. Marketa Štefková z FIF UK zhrnula nové trendy v oblasti spracovania terminológie a jej následného sprístupnenia používateľovi. Venovala sa i analýze terminologických noriem a ich uplatneniu pri tvorbe terminologických databáz, forme a štruktúre terminologickej práce. Zástupca Generálneho riaditeľstva pre preklad Európskej komisie Rastislav Popelka informoval o činnosti Slovenskej terminologickej siete. Nosný motív konferencie pripomenula organizátorka Ingrid Cíbiková, ktorá nabádala účastníkov a prekladateľov k používaniu normy ISO/TR 22134 z roku 2007 „Praktické návody pre socioterminológiu“. Socioterminológia sa stáva novým predmetom bádania modernej terminologickej práce. Norma „reaguje na požiadavky trhu a osciluje medzi lokalizačným poľom a domácim porozumením a vedie k novému chápaniu normalizácie a terminologickej harmonizácie“.¹

Časť konferencie bola venovaná úvahám o definícii termínu ekvivalencia v preklade, corporate identity, terminologickej gramotnosti a terminologickej kultúre a ďalším aktuálnym otázkam teórie terminológie, ktorá reflektuje terminologickú prax. Martin Djovčoš z UMB zhrnul

---

¹ ISO/TR 22134 Practical guidelines for socioterminology, s.3

rôzne aspekty interpretácie termínu ekvivalencia a navrhol vlastnú komplexnú definíciu. Jana Rakšányiová z FIF UK analyzovala termín corporate identity, ako nový jav v hospodárstve a sociokultúrnom prostredí, ktorý sa prejavuje ako istý druh firemnej kultúry a determinuje aj variabilnosť v používaní termínov na označenie totožných denotátov. Ján Stoffa definoval obsah pojmov terminologická gramotnosť a terminologická kultúra, zároveň poukázal na ich nízku úroveň v praxi a potrebu ich zvýšenia. Petra Milošovičová z Fakulty manažmentu UK v Bratislave sa zaoberala metaforickosťou v terminológii. Lenka Mandelíková spojila teóriu textu s termínom.

Účastníci konferencie prezentovali aj konkrétne terminologické projekty z viacerých oblastí vedy a moderných technológií. Vlasta Křečková a Katarína Chovancová z FHV UMB v Banskej Bystrici uviedli, že tvorba terminologickej databázy jazykovedných termínov v slovenčine a v románskych jazykoch by mohla prispieť k riešeniu problémov v oblasti dvojjazyčnej jazykovednej terminológie a zviditeľniť rozdiely v pojmovej reprezentácii tzv. ekvivalentných termínov. Špecifikám prekladu textov z oblasti archeológie sa venoval Michal Dvorecký z FF UKF v Nitre. Jeho kolega Jozef Štefčík sa zaoberal prekladateľským a tlmočnickým transferom odbornej strojárkej terminológie v kontexte jazykového páru nemčina – slovenčina. Beáta Ševčíková z Jazykového Inštitútu Generálneho štábu Ozbrojených síl vo svojom príspevku analyzovala bankovú terminológiu.

Spracovaniu a tvorbe terminológie nových vedných odborov a moderných technológií bolo venovaných viacero príspevkov, ktoré poukázali na potrebu systematickej a intenzívnej terminologickej práce. Michal Bočák z FF Prešovskej univerzity sa sústredil terminologické problémy súčasných mediálnych štúdií, ktorým čelí každý teoretik pracujúci s termínmi anglo-americkéj proveniencie. K živej diskusii prispeli i kolegovia z FF Univerzity Palackého v Olomouci. Martin Foret prispel rozpravou „k terminologickým (a pojmovým) obtížim diskursů o obrazu“, Petra Chvojková „k problematice užívání termínu hypertext a jeho vymezení“ a Marek Lapčík sa pokúsil „tematizovat rozdílnou terminologizaci a konceptualizaci pojmu diskurs v rámci jazykovědných, literárněvědných a sociálněvědných disciplín.“ Příklady z praxe prezentovala v príspevku „Terminológia kam s ňou“ aj Mária Igazová z hosťujúcej univerzity. Ján Michalko diskutoval o ustáľovaní terminológie v oblasti dizajnu.

Aktuálnou sa ukázala aj problematika právnej terminológie. Elena Vallová z FHV UMB v Banskej Bystrici hovorila o nevyhnutnosti zvládnutia anglickej právnej terminológie nielen pre

študentov právnických fakúlt, študentov študujúcich odbory medzinárodné vzťahy, tlmočníctvo-prekladateľstvo, ale všetkých, ktorí chcú pracovať v rôznych inštitúciách a úradoch Európskej únie, verejnej a štátnej správy. Natália Ďurníková skúmala možnosť výrazovej variantnosti vo vybraných textoch trestného práva a faktory limitácie použitia trestnoprávných termínov. Tatiana Zubeková poukázala na terminológiu verejných listín v práci súdnych prekladateľov.

Viacerí účastníci konferencie reflektovali terminológiu a jej funkciu vo vyučovacom procese z didaktického hľadiska. Gabriela Gombalová z UMB v Banskej Bystrici sa venovala komparácii tvorby terminologických databáz a odlišnej situácii na trhu s terminologickými slovníkmi v Poľsku a na Slovensku. Jej kolegyňa Gabriela Olchowa vystúpila s príspevkom „Nauczanie terminologii jako składnik zajęć konwersacyjnych dla studentów zaawansowanych“. V oblasti vyučovania sa podelili o skúsenosti Tatiana Rohaľová z Fakulty výrobných technológií v Prešove rozoberajúc prácu s odborným cudzojazyčným textom pre komunikatívne ciele a Dana Riečická z domovskej univerzity. Miroslav Fašanok sa venoval prekladu anglických termínov v nemeckých odborných textoch.

Druhý ročník medzinárodnej odbornej konferencie Terminologické fórum ponúkol priestor pre prezentáciu aktuálnych otázok z oblasti terminológie a hlavne diskusiu o nich. Výsledkom tohto podujatia by nemal byť iba zborník vedeckých štúdií, ale aj spolupráca na terminologických projektoch, tvorba webovej stránky venovanej terminologickej problematike.

JUBILANT PROFESOR MICHAL HARPÁŇ

Ivan Šuša

Pred pár dňami – 27. októbra – sme si pripomenuli krásne životné jubileum – 65 rokov – významného slovenského literárneho vedca, prekladateľa, vysokoškolského učiteľa a nášho kolegu prof. Michala Harpáňa.

Michal Harpáň sa narodil 27. októbra 1944 v Kysači vo vtedajšej Juhoslávii. Študoval na Filozofickej fakulte v Novom Sade, odbor juhoslovanská literatúra (1968). Postgraduálne štúdium ukončil na Filologickej fakulte v Belehrade obhajobou magisterskej práce *Slovenský a srbský nadrealizmus – paralela* (1973), doktorát literárnych vied získal na Filozofickej fakulte v Novom Sade na základe obhajoby dizertačnej práce *Poézia a poetika Michala Babinku* (1978). Od roku 1969 pracuje na Filozofickej fakulte v Novom Sade, najskôr ako asistent pre slovenskú literatúru a teóriu literatúry, potom ako docent (1979), mimoriadny profesor (1984) a riadny profesor (1989). Od roku 1986 je vedúcim katedry slovakistiky na Filozofickej fakulte v Novom Sade, slovenskú literatúru prednáša aj na Filozofickej fakulte v Belehrade od roku 1989 a na Vysokej škole pedagogickej v Segedíne, prednášal i na Učiteľskej fakulte v Sombore na slovenskom oddelení v Báčskom Petrovci.

Od roku 2005 pôsobí na Univerzite Mateja Bela, najprv na Katedre slovakistiky Filologickej fakulty a po zlúčení katedier na Katedre slovenského jazyka a literatúry, oddelení prekladateľstva a tlmočníctva – ako garant, profesor, konzultant a oponent diplomových a dizertačných prác. Jeho hlavným vedecko-pedagogickým zameraním sú teória a dejiny literatúry a literárna komparatistika. Je členom Vedeckej rady Univerzity Mateja Bela, zúčastňuje sa na organizovaní konferencií FHV (Analytické sondy do textu a i.) a na projektovej činnosti Katedry slovenského jazyka a v rámci nej na oddelení prekladateľstva a tlmočníctva. Spomenul by som najmä projekt *Spoločné paralely a diverzity Slovenska a južnej Európy*, na ktorom mám spolu s ním (a ďalšími kolegami – Dr. Huťková, Dr. Čulenová, Dr. Prando, Mgr. Murgašová) česť participovať.

Dôležitá je vedecká a edičná činnosť Michala Harpána. Vydal diela *Priestory imaginácie* (1974), *Kritické komentáre* (1978), *Poézia a poetika Michala Babinku* (1980), *Teória literatúry* (1986), ktorá sa, v prepracovanom a doplnenom vydaní, dočkala ďalších štyroch reedícií v roku 1996, 2004 (dve vydania) a 2009, *Premeny rozprávania* (1990), *O Paľovi Bohušovi* (1999), *Zápas o identitu* (2000), *Literárne paradigmy* (2004), *Texty a kontexty* (2004), *S literárnou vedou a kritikou* (2005) a *Predslovy a doslovy* (2009). Dlhoročne pôsobil ako kritik a šéfredaktor literárneho časopisu *Nový život* (1974 – 1981), dnes sa spolupodieľa na vydávaní *Slovakistického zborníka* (doteraz vyšli tri), prekladá umeleckú prózu a literárnu vedu. Nosný je najmä jeho prínos do slovensko-srbských (medzi)literárnych vzťahov a do kontextu tzv. krajanskej literatúry. Je členom Obce slovenských spisovateľov, Spolku vojvodinských spisovateľov a Spolku vojvodinských slovakistov.

Za jeho bohatú vedeckú prácu bol viackrát ocenený – získal Cenu vydavateľstva Obzor, Cenu Samosprávneho záujmového spoločenstva Vojvodiny, Cenu Spolku slovenských spisovateľov za prínos do slovenskej literatúry, Zlatú medailu Filozofickej fakulty UK za pedagogickú a literárnovednú činnosť, Cenu P. O. Hviezdoslava za preklad a propagáciu slovenskej literatúry v zahraničí, vyznamenanie ministra kultúry a Striebornú plaketu ministra zahraničných vecí.

Okrem spomínaných bohatých vedecko-pedagogických aktivít navždy ostal radcom, spolupracovníkom, kolegom a priateľom. Vážený pán profesor, milý Michal, dovoľ mi, aby som Ti zo srdca poprial všetko najlepšie k Tvojmu jubileu, veľa tvorivých síl, ako i zdravia, šťastia v pracovnom i v osobnom živote.

Redakcia časopisu NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE sa pripája k blahoželaniu a do ďalších rokov praje pánu profesorovi dobré zdravie, optimizmus a veľa tvorivého nepokoja v práci.

Vydáva Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici

Časopis vychádza 2x ročne.

Príspevky do 3. čísla upravené podľa pokynov posielajte do 30. apríla 2010 na adresu:
paulina.slosarova@gmail.com

Neupravené príspevky nebudú uverejnené.

Za jazykovú správnosť príspevkov zodpovedajú autori.

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

Pokyny pre autorov

Jazyk	Príspevky môžu byť napísané v jazyku, ktorý sa vyučuje na FHV (slovenský, anglický, nemecký, ruský, francúzsky, španielsky, taliansky, maďarský, poľský)
Na začiatku príspevku označiť sekciu: literárnovedná lingvistická translatologická kulturologická recenzie informácie o konferenciách, seminároch a kolokviách kronika	
Písmo	12, Times New Roman
Riadkovanie	1,5
Odseky	Na začiatku každého odseku alebo logického celku odsadenie 1,5 cm
Zarovnanie	Do bloku
Hlavička	NÁZOV PRÍSPEVKU (kapitálky, bold, veľkosť 14) Meno autora (bold, veľkosť 12)
	Príklad: O REFLEXII TEÓRIE PREKLADU ODBORNÝCH TEXTOV NA SLOVENSKU Vladimír Biloveský

	(všetko zarovnané vľavo)
Rozsah (max. 15 strán)	
Formát strany	Normalizovaná strana (30 riadkov, 60 znakov)
Poznámky za príspevok	Poznámky v texte označujte (1), (2)... Umiestňujte ich na koniec textu pred zoznam literatúry.
Literatúru uvádzať takto:	<p>Knižná:</p> <p>VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad ako tvorba</i>. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984, 240 s.</p> <p>Časopisecká:</p> <p>VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad jazykovej špecifiky</i>. In: Revue svetovej literatúry, 16,1980, č. 6, s.170-176.</p> <p>Štúdia v zborníku:</p> <p>VILIKOVSKÝ, J.: <i>Slovenské preklady Poeovho havrana</i>. In: Preklad a tlmočenie 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2001 v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, 2001, s. 12-40.</p>
Zoznam literatúry uvádzať v abecednom poriadku	
<p>Resumé:</p> <p>1/ v jednom zo svetových jazykov, ak je príspevok v slovenčine; 2/ v slovenčine, ak je príspevok v cudzom jazyku</p> <p>Prosíme uviesť názov príspevku v jazyku resumé.</p>	